

БЕЗБЕДНОСТ

ТЕОРИЈСКО СТРУЧНИ ЧАСОПИС

МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

UDK 343+351.74./75(05)
YU ISSN 0409-2953

БЕОГРАД
Година LX

2
2018

БЕЗБЕДНОСТ
Часопис Министарства унутрашњих послова
Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Проф. др **Бобан Милојковић**, редовни професор Криминалистичко-полицијске академије,
Проф. др **Миљивој Донсај**, редовни професор Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду,
Проф. др **Драгана Коларић**, редовни професор Криминалистичко-полицијске академије,
Проф. др **Тијана Шурлан**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије,
Проф. др **Бојан Милисављевић**, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду,
Доц. др **Миле Шикман**, начелник Управе за полицијско образовање, Министарства унутрашњих послова Републике Српске,
Доц. др **Младен Милошевић**, доцент Факултета безбедности Универзитета у Београду,
Дијана Хркаловић, државни секретар Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др **Александар Ђорђевић**, помоћник команданта жандармерије, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др **Божидар Оташевић**, начелник Одељења за развој људи и организације, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др **Синиша Достих**, шеф Одсека за истраживачки рад и издавачку делатност, Одељења за стручно образовање и обуку, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Жељко Нинчић**, начелник Одељења за посебне акције, интервентне јединице полиције, одбрамбене припреме и састав помоћне полиције, Управа полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Владимир Урошевић**, послови сузбијања електронског криминала у Служби за борбу против организованог криминала, Управа криминалистичке полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Наташа Радосављевић-Стевановић**, Национални криминалистичко-технички центар, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др **Владимир Шебек**, шеф Одсека за борбу против корупције, Управе криминалистичке полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије.

Главни и одговорни уредник

Доц. др Божидар Оташевић

УРЕДНИК

Јасмина Владисављевић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Милена Јовановић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николенцић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА:

Булевар Зорана Ђинђића 104
телефон: 011/3148-734, 3148-739
телефакс: 011/3148-749
e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ

тираж: 800 примерака

ШТАМПА: Комазец,

Краља Петра I, бб, Инђија

PDF верзија часописа доступна је на адреси:

<http://www.mup.gov.rs/> публикације,

и архива бројева од 2000. до 2015. године

доступна је на адреси:

<http://prezentacije.mup.gov.rs/upravazaobrazovanje/bezbednost.html>

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Др Горан ЈОВАНИЋ
МА Вера ПЕТРОВИЋ **5** ПРОЦЕНА РИЗИКА РЕЦИДИВИЗМА КОД ОСУЂЕНИХ
НА ЗАТВОРСКУ КАЗНУ
- Проф. др Миливој ДОПСАЈ
Доц. др Горан ПРЕБЕГ
Доц. др Антон КОС **30** МАКСИМАЛНА СИЛА СТИСКА ШАКЕ У ФУНКЦИЈИ
ПРЕЦИЗНОСТИ И ТАЧНОСТИ ГАЂАЊА ИЗ
СЛУЖБЕНОГ ПИШТОЉА ЦЗ 99: ГЕНЕРИЧКИ МОДЕЛИ

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Бранко ЛЕШТАНИН
Проф. др Жељко НИКАЧ
Др Драгана ПЕТРОВИЋ **50** АНАЛИЗА КАРАКТЕРИСТИЧНИХ НОВЕЛА
У ЗАКОНУ О ПОЛИЦИЈИ – КРИТИЧКИ ОСВРТ
- 67** О УЗРОЦИМА БОМБАШКОГ ТЕРОРИЗМА - ЕКСТРЕМНА ГЛЕДИШТА
- Др Раде БОГОЈЕВИЋ
Доц. др Синиша ДОСТИЋ **86** ЗЛОУПОТРЕБА ПУТНИХ ИСПРАВА – УПОРЕДНА АНАЛИЗА
КАЗНЕНИХ ОДРЕДБИ У СРБИЈИ И ХРВАТСКОЈ
- Доц. др Жаклина СПАЛЕВИЋ
Проф. др Косана ВИЂЕНТИЈЕВИЋ **101** ПРАВНИ И РАЧУНОВОДСТВЕНИ ИЗАЗОВИ ДЕТЕКЦИЈЕ ПРЕВАРА
У ПРИМЕНИ ЕЛЕКТРОНСКИХ ФАКТУРА
- Др Драган ОБРАДОВИЋ **120** УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У ПОСТУПЦИМА ЗБОГ КАЗНЕНИХ ДЕЛА
КОЈЕ СУ УЧИНИЛИ ВОЗАЧИ СА ПРОБНОМ ВОЗАЧКОМ ДОЗВОЛОМ
- Др Драгиша СТАНИШИЋ **139** МОДЕЛИ ОРГАНИЗОВАЊА ОДНОСА С ЈАВНОШЋУ У ПОЛИЦИЈСКИМ
АГЕНЦИЈАМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И ДРЖАВАМА ОКРУЖЕЊА
- Милан МАЦУРА **165** CRIMEN LAESAE MAIESTATIS –
ЕМБРИОН САВРЕМЕНОГ КОНЦЕПТА ВЕЛЕИЗДАЈЕ
- Милош ТОМИЋ **176** КРИМИНАЛИЗАЦИЈА ДРЖАВЕ КАО ПОСЛЕДИЦА
ПРОЦЕСА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ
- Проф. др Звонимир ИВАНОВИЋ **190** IN MEMORIAM ВЛАДИМИР УРОШЕВИЋ

CONTENS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

- Goran JOVANIĆ, PhD
MA Vera PETROVIĆ
- 5 RECIDIVISM RISK ASSESSMENT IN PRISON CONVICTS
- Prof. Milivoje DOPSAJ, PhD
Assistant Prof. Goran PREBEG, PhD
- 30 MAXIMUM FORCE OF HAND GRIP IN THE FUNCTION OF PRECISION AND ACCURACY OF SHOOTING FROM THE OFFICIAL CZ 99 HANDGUN FROM: GENERIC MODELS

REVIEW PAPERS

- Branko LEŠTANIN
Prof. Željko NIKAČ, PhD
- 50 ANALYSIS OF CHARACTERISTIC NOVELTIES IN THE POLICE LAW: CRITICAL REVIEW
- Dragana PETROVIĆ, PhD
- 67 CAUSES OF TERRORIST BOMB ATTACKS - AN EXTREME POINT OF VIEW
- Rade BOGOVJEVIĆ, PhD
Assistant Prof. Siniša DOSTIĆ, PhD
- 86 MISUSE OF TRAVEL DOCUMENTS – COMPARATIVE ANALYSIS OF CRIMINAL PROVISIONS IN SERBIA AND CROATIA
- Assistant Prof. Žaklina SPALEVIĆ, PhD
Prof. Kosana VICENTIJEVIĆ, PhD
- 101 LEGAL AND ACCOUNTING CHALLENGES FOR DETECTION OF FRAUD IN THE IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC INVOICE
- Dragan OBRADOVIĆ, PhD
- 120 POLICE ROLE IN PROCEEDINGS FOR CRIMINAL OFFENSES COMMITTEDBY DRIVERS WITH TRIAL DRIVING LICENCE
- Dragiša STANIŠIĆ, PhD
- 139 MODELS OF ORGANIZING PUBLIC RELATIONS IN POLICE AGENCIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND SURROUNDING COUNTRIES
- Milan MACURA
- 165 CRIMEN LAESAE MAIESTATIS - AN EMBRIO OF MODERN CONCEPT OF HIGH TREASON
- Miloš TOMIĆ
- 176 THE CRIMINALIZATION OF THE STATE AS A RESULT OF THE PROCESS OF GLOBALIZATION
- Prof. Zvonimir IVANOVIĆ, PhD
- 190 IN MEMORIAM VLADIMIR UROŠEVIĆ

Др Горан ЈОВАНИЋ*

МА Вера ПЕТРОВИЋ

Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и
рехабилитацију

ДОИ: 10.5937/bezbednost1802005J

УДК: 343.238/241

Оригинални научни рад

Примљен: 3.8.2018. године

Ревизија: 4.9.2018. године

Датум прихватања: 2.10.2018. године

Процена ризика рецидивизма код осуђених на затворску казну

***Апстракт:** Настојање човека, заједнице и државе да се живи у безбедним условима свакодневно се нарушава вршењем кривичних дела којима се напада на живот, здравље, имовину, права, слободе, правни систем и друге виталне вредности. То доводи до осећања небезбедности и страха од криминалитета. Реакција државе према починиоцима кривичних дела изражава се покретањем кривичног поступка и изрицањем кривичних санкција. Најстрожа санкција у нашем систему је затворска казна која се изриче апроксимативно у четвртини случајева. Очекује се да извршење затворске казне постигне основни циљ – превенцију рецидивизма, односно нечињење нових кривичних дела. Подаци о учесталости рецидивизма говоре да кажњавање осуђених није остварило превентивни циљ. У више од половине случајева осуђени се по отпусту из затвора, након релативно кратког времена, поново јављају као починиоци нових кривичних дела, наново угрожавајући безбедност појединаца, заједнице и друштва у целини. Стога се, у циљу очувања безбедности грађана и друштва, процена ризика рецидивизма намеће као битан елемент у планирању врсте и интензитета затворског третмана, доделе условног отпуста и евентуалног надзора након отпуста. У раду ће бити указано на дистрибуцију нивоа ризика рецидивизма код осуђених, уз анализу повезаности са њиховим основним социодемографским и криминолошко-пенолошким карактеристикама.*

* goranjovanic@fasper.bg.ac.rs

Кључне речи: осуђени, затвор, криминалитет, рецидивизам, ризик.

Увод

Глобални проблем распрострањености криминалитета и недовољне ефективности у редукцији рецидивизма има за последицу интензивирање кривичноправног реаговања широм света. Последице таквог стања манифестују се увођењем ретрибутивнијег и строжег реаговања. Затворске казне се чешће примењују, продужава се максимално трајање казне. Остварује се доживотна изолација и сегрегација из друштва, а паралелно постоје настојања и за реafirмацију смртне казне. Уводе се регистри кажњених за поједина кривична дела уз наметање надзора и лимитирања кретања на слободи. Ипак, промене у казненој реакцији нису постигле жељени ефекат ни у примарној, ни у секундарној превенцији. Истраживања указују да грађани интензивно страхују од могућности виктимизације, осећају се небезбедно и угрожено у тој мери да поједини аутори такво стање именују као пошаст модерног доба (Ђурић, Поповић-Ћитић, 2013:110). Посматрано за период од 2006. до 2015, казна затвора је у Србији изречена у око 27% случајева (Петровић, 2017). Како наводи Јованић (2016), од свих изречених казни затвора, доминантне су кратке казне (до три године), чије се изрицање креће око 90%. Имајући у виду дистрибуцију изречених краткотрајних затворских казни, Ћирић (2010) истиче да изрицање затворских казни у Србији није у складу са безбедносним ризицима и потребама, већ да такво стање одражава претерани ретрибутивизам. Стога се доводи у питање оправданост учесталог изрицања кратких затворских казни, са свим негативним последицама које собом носе (Петровић, Митровић, 2018), посебно у ситуацијама у којима постоје формални предуслови за изрицање алтернативних кривичних санкција (Јованић, 2016).

У истраживању шведског Националног савета за превенцију криминалитета (Vrå) спроведеног током 2017. године на тему виктимизације и страха од криминала, више од 15% испитаних је навело да су били жртве једног или више кривичних дела: напада, претње, сексуалног кривичног дела, пљачке, преваре или узнемиравања. Такође је запажено да је дошло до повећања учесталости виктимизације, јер је у периоду претходног истраживања из 2014.

године виктимизацију у истој области напада на индивидуу пријавило 11,3% анкетираних (Söderström et al., 2018).

Настојање да се смањи све учесталија виктимизација усмерава законодавце на мере којима се крше основна људска права, као што је слобода кретања и право на приватност. Одступа се од заштите уставом гарантованих права појединаца, уколико такви појединци представљају опасност по безбедност грађана и друштва. Тако се потреба заштите јавне безбедности јавља као примарна у односу на поједина права бившег осуђеног (Aebi et al., 2015). Ставови јавног мњења одражавају интензивне отпоре према осуђенима услед реалног страха од понављања истог или тежег кривичног дела и након извршене затворске казне. Такав однос јавности утиче на појачану опрезност и увођење различитих мера у виду регистровања појединаца, интензивнијег надзора, електронског праћења, забране кретања у близини потенцијалних жртава (нарочито деце) или информисања јавности о пребивалишту и кретању појединих категорија осуђених, посебно ако се ради о сексуалним преступницима (Hanson et al., 2018:48).

Стога се као императивна намеће потреба квалитетне процене ризика криминалног рецидивизма код осуђених у затворским условима, како ради ефективније реализације пеналног третмана, евалуације постигнутих промена у домену динамичких фактора ризика, тако и због сумирања укупних напора и преиспитивања ризика рецидивизма, односно могућег угрожавања безбедности грађана након евентуалног условног отпуста (Јованић, Жунић-Павловић, 2018).

У раду ће бити приказана досадашња глобална пракса процене ризика рецидивизма, а посебно ће се анализирати и дистрибуција нивоа ризика рецидивизма код осуђених на затворску казну у три установе за извршење казне затвора на нашим просторима, с обзиром на потенцијалне разлике у појединим социо-демографским и криминолошко-пенолошким карактеристикама осуђених које могу имати утицај на степен вероватноће рецидивизма.

Фактори ризика криминалног рецидивизма

Околности које су као фактори потврђени у многим научним истраживањима јесу чињенице које утичу на појаву криминалног рецидивизма. Најчешће се деле у две категорије. Прву чине

фактори који доприносе настанку примарног криминалитета, као што су соцооекономски услови, породичне прилике, низак образовни ниво и незапосленост (Илић, Јованић, 2011). Другу групу представљају фактори који своје дејство испољавају доприносећи настанку рецидивизма, а истовремено не остварују утицај на појаву примарног криминалитета. У те факторе Милутиновић (1988) убраја неадекватан третман приликом извршења институционалних санкција, тзв. “криминалну инфекцију”, навикавање на услове живота у пеналној установи, одбацивање и стигматизацију од социјалног окружења. Неки аутори (Andrews et al., 2006) означавају и др. факторе од значаја за настанак рецидивизма, као што су неструктурирано слободно време, антисоцијални ставови, историја антисоцијалног понашања, антисоцијални обрасци личности, антисоцијални пријатељи, проблематичне околности у окружењу и злоупотреба психоактивних супстанци. Као фактор ризика рецидивизма наводи се и неструктурирано слободно време (Link, Williams, 2015).

Списку чињеница од важности за настанак рецидивизма додају се (Millie, Erol, 2006) и неадекватно образовање, стручне вештине, когнитивне и интерперсоналне вештине, антисоцијални ставови и низак соцооекономски статус. Макариос, Штајнер и Тревис (Makarios et al., 2010) као кључне факторе ризика рецидивизма респектују неадекватно образовање, проблеме при запошљавању, злоупотребу супстанци и неадекватну финансијску подршку.

На разлике у идентификовању и класификовању фактора ризика рецидивизма упућује и Жунић-Павловић (2004) која на основу снаге емпиријских доказа факторе ризика сврстава у главне и споредне. Као главне факторе ауторка наводи: антисоцијалне ставове, вредности и уверења; когнитивно-емоционална стања; прокриминално удруживање и изолацију од просоцијалних појединаца; факторе темперамента и личности; слабу социјализацију; импулсивност; агресивну енергију; егоцентризам; исподпросечну вербалну интелигенцију; склоност ризику и слабо развијене вештине решавања проблема; историју антисоцијалног понашања са почетком на млађем узрасту; породичне факторе; низак образовни и ниво професионалног или финансијског постигнућа и нестабилну историју запослења (Жунић-Павловић, 2004).

Илијић (2016) наводи седам фактора стабилности (динамичких фактора) и то: антисоцијалне склоности (импусивност, авантуристичко задовољство, агресивно и раздражљиво понашање); прокриминалне ставове (рационализација злочина и негативни ставови према закону); социјалну подршку за криминално понашање (изолација од просоцијалних пријатеља, дружење са криминалцима); злоупотребу дрога и алкохола; неприкладне и дисхармоничне брачне и породичне односе; неуспех у школовању и раду и недостатак просоцијалних рекреативних активности (Илијић, 2016). Сем динамичких фактора, идентификовани су и статички фактори ризика који могу утицати на предвиђање будућег криминалног понашања, као што су старост извршиоца при првом хапшењу и број ранијих осуда (Austin, 2004).

Сагледавајући праксу домаћих судова, истраживачи Петровић и Јованић (2017) се залажу за уважавање емпиријски доказаних и у искуствима иностраних држава проверених модела процене ризика, који су уврштени у законске норме као обавеза. На овај начин се остварује боља повезаност научних сазнања са праксом процене ризика рецидивизма у циљу очувања безбедности појединаца и заједнице у коју се осуђени отпушта из затвора.

Процена ризика криминалног рецидивизма

Успешна и ефективна реализација затворског третмана осуђених базира се на квалитетној процени ризика, криминогених потреба и осуђеникових капацитета. Ризик се процењује како по безбедност током боравка на извршењу казне, тако и по јавну безбедност након отпуста. Група аутора из Канаде је у последњој декади XX века формулисала “принципе ефективних интервенција” (Жунић-Павловић, 2004:163). Изворно, аутори (Andrews et al., 1990) истичу да се три дефинисана принципа ефективног третмана односе на императивна питања у поступању према преступницима: Принцип ризика, Принцип потреба и Принцип респонзивности (Risk, Need, Responsivity – RNR).

Према Принципу ризика, интензиван третман треба применити према преступницима код којих постоји висок ниво ризика за криминално понашање. Истовремено, за нискоризичне преступнике најбоље је предвидети минималан интензитет третмана. Најефективнија редукација рецидивизма се постиже третманом висо-

коризичних преступника. Примена интензивних интервенција на нискоризичне преступнике представља неразумно трошење ограничених ресурса, а под извесним условима може имати и контраефекат, односно утицати на повећање рецидивизма (Јованић, Жунић-Павловић, 2018).

Следећи принцип, Принцип потреба, наглашава факторе који представљају предикторе криминалног понашања и могуће узроке криминалитета. Принцип налаже да се интервенције усмеравају на промену познатих и емпиријски потврђених предиктора криминалног понашања и рецидивизма, односно на динамичке факторе које можемо модификовати, за разлику од статичких фактора на које не можемо утицати.

Трећи, Принцип респонзивности, односи се на стилове и моделе услуга који треба да утичу на постављене циљеве и буду усклађени са стилима прилагођавања и реакцијама преступника на третман. Пар деценија уназад кумулирана су сазнања о ефикасности примењених интервенција, прошириван је попис установљавањем нових принципа, али наведена три основна полазна принципа нису напуштана (Јованић, Жунић-Павловић, 2018).

Процену ризика рецидивизма код нас врше стручњаци запослени у затворима, након пријема осуђеног на извршење казне и касније у фази евалуације тока и исхода спроведених третманских поступака. Заснива се на процени статичких и динамичких фактора уз анализу могућности да дође до рецидивизма (Јованић, Илић, 2009).

У нашој пракси процена ризика рецидивизма се заснива на широј или ужој верзији OASys инструмента, који је уведен на основу Директиве Министарства правде и државне управе (2013). Резултат испитивања је укупан скор ризика. На основу укупног скорa ризика одређује се категорија ризика, која је и основ класификације у третманску групу. Често се повишен скор на инструменту неселективно узима као оправдање да се примарно распоређивање осуђеног врши у строжу и рестриктивнију третманску групу, што чини супротност принципу ризика, јер сврставањем нискоризичних са високоризичнима само доприноси “криминалној инфекцији” и трансферу криминалних вештина са мултирецидивиста на примарно осуђене. У намери да се са осуђенима поступа уз уштеде ресурса, нарочито људских, распоређивање у третманску групу с више зидова, решетака, жица, мање погодности (у виду

напуштања установе о викенду, празнику, за време годишњег одмора) чини се рационалније и економичније решење. Да ли је? Ниво депривираниости услед принуде боравка са осуђенима за тешка кривична дела, са онима који су у затвору провели више времена него на слободи, са припадницима неформалних група, супротстављеним бандама и клановима, не чини се адекватним амбијентом за постизање корективно-рехабилитационих циљева у затворском третману, макар за оне који су процењени као нискоризични или средњеризични. У прилог овој тврдњи иду и резултати овогodiшњег истраживања (Петровић, Јованић, 2018:42) у КПЗ С. Митровица, где је установљена примарна класификација осуђених најчешће у затворено одељење (В2 – 35,4%; В1 – 28,3%, укупно 63,7%); у полуотворено одељење – 34,5%, док је мање од 2% осуђених разврстано у отворено одељење са А2 третманском групом.

На неповољну ситуацију у примарној класификацији надовезује се малобројност третманских стручњака који треба да реализују индивидуални, групни и фронтални облик рада са осуђенима, да прате индивидуалне промене и евалуирају ток и исход програма поступања. Резултат стручног кадровског дефицита редукује третманске захтеве, формализује рад са осуђенима, неретко само на нивоу административних белешки, што се одражава на спорадично напредовање осуђених у повољнију и либералнију третманску групу. Секундарно, процена ризика рецидивизма се врши у фази евалуације тока и исхода затворског третмана. Уз опис социо-демографских и криминолошко-пенолошких карактеристика осуђеног, затвор сачињава извештај и процењује да ли је процес ресоцијализације завршен или је потребно да се осуђени задржи још неко време у затворским условима ради окончања пеналног третмана, односно, може ли се веровати да, уколико буде раније отпуштен, неће представљати опасност по безбедност заједнице.

Увођење стандардизованог инструмента допринело је уједначавању критеријума процене од стране различитих стручњака и различитих затворских институција, што је последица уједначавања стандарда у процени ризика са развијенијим држ. Европе и Америке. Извесно је да ће у времену које долази императив уважавања научно доказаних емпиријских сазнања о ризицима рецидивизма морати да нађе своје место у евалуацији затворског третмана, јер ће се на тај начин повећати и безбедност појединаца и

заједнице у коју се осуђени отпушта након извршења затворске казне.

Емпиријски део - Материјал и методи

Резултати емпиријских истраживања указују на чињеницу да је ниво ризика рецидивизма код осуђених на затворску казну један од предиктора будућег криминалног понашања. Утврђени су фактори које доприносе нивоу ризика рецидивизма, тако да постоји извесна сагласност аутора о утицају одређених социодемографских и криминолошко-пенолошких карактеристика осуђених на ризик рецидивизма.

Уважавајући та сазнања постављен је циљ емпиријског истраживања који је усмерен на анализу дистрибуције нивоа ризика рецидивизма код осуђених и анализу повезаности са њиховим основним социо-демографским и криминолошко-пенолошким карактеристикама.

Истраживање је реализовано током 2016. За прикупљање података коришћени су подаци које су службено прикупили затворски стручњаци путем Упитника за процену ризика за осуђене на казну затвора до и три године и Упитника за процену ризика, капацитета и потреба за осуђене на казну затвора преко три год. Приликом анализе добијених података коришћене су мере дескриптивне статистике, мере централне тенденције и мере варијабилности. За проверу значајности разлика међу групама коришћен је биваријантни хи-квадрат тест, као и непараметријски Крускал-Волис (Kruskal-Volis) тест. Дистрибуција мера добијених на нумеричким варијаб. је проверавана путем Kolmogorov-Smirnov теста.

Узорак истраживања

С обзиром да је формално утврђивање нивоа ризика рецидивизма код осуђених предвиђено и реализовано у фази пријема на извршење казне затвора, а накнадно и приликом сачињавања евалуације тока и исхода затворског третмана, одабир узорка је извршен у односу на потоњи моменат. У секундарном мерењу бележи се стање у време евалуације, промене стања на боље или на горе, односно констатује се непромењеност почетног и завршног нивоа ризика рецидивизма. Додатно се констатује у којој мери се може очекивати рецидивизам након отпуста из затвора. Стога је

битно уочити који степен ризика рецидив. одликује осуђене у фази евалуације затворског третмана и могу ли представљати ризик по безбедност заједнице након отпуста на слободу. У том смислу, анализирају се досијеи осуђених који су процењивани са становишта нивоа ризика рецидивизма и промена током затворског третмана у периоду који обухвата једну годину до момента истраживања.

Узорак истраживања су чинили осуђени (271) који су казну затвора извршавали у Окружном затвору Ужице (25,1%), Казнено-поправном заводу С. Митровица (55,3%) и Казнено-поправном заводу Пад. Скела (19,6%). Просечна дужина казне затвора износи 29,84 месеци (СД = 55,15). Минимално изречена казна је два месеца, док је максимум изречене затворске казне био 35 година. У структури изречених затворских казни доминирају казне до три године, којих има 81,9%. У структури казни затвора до три године највише је оних до шест месеци (36,5%), након тога, у 31,7% случајева су изречене казне од једне до три године, док казни затвора од шест месеци до годину дана било 13,7%. Казне затвора преко три године су заступљене у 18,1% случајева, при чему је највеће учешће казни зат. од три до пет година (10%), након тога казни од пет до десет година (5,1%), док је најмање изречених казни у трајању преко десет година (3%). Пенални рецидивизам је присутан у нешто више од половине испитиваног узорка (52%).

Просечна старост испитаника износи 37,88 година (СД = 10,55). Најмлађи осуђени је имао 21 годину, а најстарији 73. У односу на школску спрему, у структури испитиваног узорка доминирају осуђени са завршеном средњом школом (57,9%). Са осмогодишњом школом је било 34,3% осуђених, а са завршеном вишом, односно високом школом било је 7,8% осуђених. У односу на запослење пре доласка на извршење затворске казне, 56,1% осуђених је био незапослено, а 23,2% је обављало привремене и повремене послове. Свега 17% осуђених је пре доласка на извршење затворске казне било стално запослено. По 1,8% осуђених се бавило пољопривредом, односно били су пензионери.

Резултати истраживања - Дистрибуција нивоа ризика рецидивизма

У табели 1 приказана је дистрибуција процењеног нивоа ризика рецидивизма, који је процењиван у пријемном одељењу, а

коригован је уколико је дошло до промене која би утицала на ниво ризика током боравка у затвору, у фази евалуације пеналног третмана.

Табела 1 – *Дистрибуција нивоа ризика рецидивизма*

Ниво ризика	Број	%
Висок	47	17,3%
Средњи	110	40,6%
Низак	114	42,1%
Укупно	271	100,0%

На основу приказаних података запажа се да у структури узорка подједнако учествују осуђени код којих је процењен низак ниво (42,1%) и осуђени са средњим нивоом ризика рецидивизма (40,6%). Најмања је заступљеност осуђених код којих је процењен висок ниво ризика рецидивизма (17,3%).

Повезаност нивоа ризика са социо-демографским карактеристикама

У наредном делу рада приказана је повезаност процењеног нивоа ризика рецидивизма са појединим социо-демографским карактеристикама осуђених (старост и образовање). Пре утврђивања повезаности нивоа ризика рецидивизма са годинама старости испитаника било је неопходно проверити нормалност расподеле на датој варијабли.

На основу података добијених применом Kolmogorov-Smirnov теста закључено је да дистрибуција мера на варијабли године старости, статистички значајно одступа од модела нормалне расподеле ($K-S Z = 1,680$; $p < 0,01$). На основу даљих анализа утврђено је да је хоризонтална расподела позитивно асиметрична ($Sk = 0,76$; $SE_{Sk} = 0,15$). Стандардизовани скјунис износи 5,15 ($p < 0,01$). Вертикална расподела статистички значајно не одступа од модела нормалне расподеле ($Ku = 0,16$; $SE_{Ku} = 0,30$). Стандардизовани куртозис износи 0,54 ($p > 0,05$). Оваква дистрибуција одређује да се приликом анализе повезаности година старости и нивоа ризика рецидивизма користи непараметријски Крускал-Волис тест.

Табела 2 – *Ниво ризика рецидивизма и старост испитаника*

Група	Број	Mdn ^a	IQR ^b
Висок	47	34,00	12

Средњи	110	37,00	17
Низак	114	35,00	15

а – медијана; б – интерквартални распон

На основу приказаних података и резултата Крускал-Волис теста закључујемо да се осуђени са различитим нивоима ризика рецидивизма статистички значајно не разликују с обзиром на године старости ($H = 2,534$; $df = 2$; $p > 0,05$).

Даља анализа је усмерена на проверу да ли се осуђени статистички значајно разликују у нивоу ризика рецидивизма с обзиром на образовни ниво. У циљу утврђивања разлика између група коришћен је биваријантни хи-квадрат тест.

Табела 3 – *Ниво ризика рецидивизма и образовање*

Ризик рецидивизма	Образовање						Укупно	
	Основна школа		Средња школа		Виша/Висока			
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Висок	15	16,1%	27	17,2%	5	23,8%	47	17,3%
Средњи	37	39,8%	65	41,4%	8	38,1%	110	40,6%
Низак	41	44,1%	65	41,4%	8	38,1%	114	42,1%
Укупно	93	100%	157	100%	21	100%	271	100%

На основу података приказаних у табели 3 и на основу резултата биваријантног хи-квадрат теста ($\chi^2 = 0,85$; $df = 4$; $r_c = 0,06$; $p > 0,05$) запажа се да не постоји статистички значајна повезаност између нивоа ризика рецидивизма и образовног нивоа осуђених.

Повезаност нивоа ризика са криминолошко-пенолошким карактеристикама

Емпиријски утврђена повезаност кривичног дела, присуства насиља у вршењу деликта, рани улазак у свет криминалитета, понављање и вршење нових кривичних дела, елементи су који опредељују судове да одмере дужину трајања затворске казне за коју сматрају да ће остварити специјално превентивни циљ. У том смислу, варијабла дужине изречене затворске казне била је у опсегу нашег интересовања с обзиром на могућу повезаност са ризиком рецидивизма.

На основу података добијених путем Kolmogorov-Smirnov теста закључено је да дистрибуција мера на варијабли дужина из-

речене затворске казне статистички значајно одступа од модела нормалне расподеле ($K-S Z = 5,094$; $p < 0,001$). На основу даљих анализа утврђено је да је хоризонтална расподела позитивно асиметрична ($Sk = 4,94$; $SE_{Sk} = 0,15$). Стандардизовани скјунис износи $33,37$ ($p < 0,01$). Вертикална расподела је лептокуртична ($Ku = 26,93$; $SE_{Ku} = 0,30$). Стандардизовани куртозис износи $91,29$ ($p < 0,01$). Оваква дистрибуција упућује на чињеницу да ће приликом анализе повезаности дужине изречене казне затвора и нивоа ризика рецидивизма бити коришћен непараметријски Kruskal-Volis тест.

Табела 4 – Ниво ризика рецидивизма и дужина казне

Група	Број	Mdn ^a	IQR ^b
Висок	47	17,00	29
Средњи	110	9,50	31
Низак	114	14,00	30

a - медијана б – интерквартални распон

На основу података приказаних у табели 4 и на основу резулт. Крускал-Волис теста закључујемо да се осуђени са различитим нивоима ризика рецидив. статистички значајно не разликују обзиром на дужину изречене затворске казне ($H=1,949$; $df=2$, $p>0,05$).

Даља анализа је усмерена на проверу да ли се осуђени статистички значајно разликују у нивоу ризика рецидивизма с обзиром на тип затвора. У циљу утврђивања разлика коришћен је биваријантни хи-квадрат тест.

Табела 5 – Ниво ризика рецидивизма и тип затвора

Ризик рецидивизма	Затвор						Укупно	
	ОЗ Ужице		КПЗ		КПЗ			
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Висок	8	11,8%	6	11,3%	33	22%	47	17,3%
Средњи	35	51,5%	16	30,2%	59	39,3%	110	40,6%
Низак	25	38,6%	31	58,5%	58	38,7%	114	42,1%
Укупно	68	100%	53	100%	150	100%	271	100%

Установљено је постојање статистички значајне разлике осуђених са различитим нивоом ризика рецидивизма и типа затво-

ра, о чему сведоче резултати биваријантног хи-квадрат теста ($\chi^2 = 11,924$, $df = 4$, $r_C = 0,21$, $p < 0,01$).

Даља анализа је усмерена на проверу да ли се осуђени статистички значајно разликују у нивоу ризика рецидивизма с обзиром на одељење у које су разврстани. У циљу утврђивања разлика коришћен је биваријантни хи-квадрат тест.

Табела 6 – Ниво ризика рецидивизма и примарно одељење

Ризик рецидивизма	Одељење						Укупно	
	Отворено		Полуотворено		Затворено			
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Висок	3	20%	18	14,6%	26	19,5%	47	17,3%
Средњи	1	6,7%	62	50,4%	47	35,3%	110	40,6%
Низак	11	73,3%	43	35%	60	45,1%	114	42,1%
Укупно	15	100%	123	100%	133	100%	271	100%

Установљено је постојање статистички значајне разлике осуђених различитих нивоа ризика рецидивизма у односу на распоређеност у тип третманског одељења, о чему сведоче резултати биваријантног хи-квадрат теста ($\chi^2=14,287$; $df=4$; $r_C=0,23$; $p<0,01$).

Додатно, циљ истраживања је било испитивање односа степена ризика рецидивизма и постојања пеналног рецидивизма код осуђених. Разлике у нивоу ризика рецидивизма у односу на чињеницу да ли је осуђени имао затворско искуство или се први пут налази у затвору, приказане су у табели 7.

Табела 7 – Ниво ризика рецидивизма и пенални рецидивизам

Ризик рецидивизма	Пенални рецидивизам				Укупно	
	Да		Не			
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Висок	11	7,8%	36	27,7%	47	17,3%
Средњи	63	44,7%	47	36,2%	110	40,6%
Низак	67	47,5%	47	36,2%	114	42,1%
Укупно	141	100%	130	100%	271	100%

Установљено је постојање статистички значајне разлике осуђених са различитим нивоом ризика рецидивизма у односу на пенални рецидивизам, о чему сведоче резултати биваријантног хи-квадрат теста ($\chi^2 = 18,718$; $df = 4$; $r_C = 0,26$; $p < 0,001$).

Даља анализа је усмерена на проверу да ли се осуђени статистички значајно разликују у нивоу ризика рецидивизма с обзиром на злоупотребу психоактивних супстанци. У циљу утврђивања разлика коришћен је биваријантни хи-квадрат тест.

Табела 8 – *Ниво ризика рецидивизма и злоупотреба психоактивних супстанци*

Ризик рецидивизма	Злоупотреба психоактивних супстанци				Укупно	
	Да		Не			
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Висок	12	11,4%	35	21,1%	47	17,3%
Средњи	48	45,7%	62	37,3%	110	40,6%
Низак	45	42,9%	69	41,6%	114	42,1%
Укупно	105	100%	166	100%	271	100%

Установљено је да не постоји статистички значајна разлика осуђених са различитим нивоом ризика рецидивизма у односу на злоупотребу психоактивних супстанци, о чему сведоче резултати биваријантног хи-квадрат теста ($\chi^2=4,592$; $df=4$; $r_c=0,13$; $p>0,05$).

Даља анализа је усмерена на проверу да ли се осуђени статистички значајно разликују у нивоу ризика рецидивизма с обзиром на склоност ка насилничком понашању. У циљу утврђивања разлика коришћен је биваријантни хи-квадрат тест.

Табела 9 – *Ниво ризика рецидивизма и склоност ка насилничком понашању*

Ризик рецидивизма	Склоност насилничком понашању				Укупно	
	Да		Не			
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Висок	45	21,5%	2	3,2%	47	17,3%
Средњи	93	44,5%	17	27,4%	110	40,6%
Низак	71	34%	43	69,4%	114	42,1%
Укупно	209	100%	62	100%	271	100%

Установљено је да постоји статистички значајна разлика осуђених са различитим нивоом ризика рецидивизма у односу на постојање склоности ка насилничком понашању, о чему сведоче резултати биваријантног хи-квадрат теста ($\chi^2=29,905$; $df=4$; $r_c=0,32$; $p<0,001$).

Дискусија

У нашем истраживању проверавана је повезаност нивоа ризика рецидивизма са појединим статичким и динамичким факторима. Утврђено је да су осуђени подједнако често процењивани као нискоризични (42,1%) и средњеризични (40,6%), док су најређе процењени као високоризични (17,3%). Оваква дистрибуција нивоа ризика рецидивизма суштински није одговарајућа постојећој пракси примарне класификације према степену затворености одељења, јер је свега 5,5% осуђених распоређено у отворена одељења; 45,4% у полуотворена, док је највише осуђених, око половине, распоређено у затворена одељења са најрестриктивнијим видом третмана и са најмање погодности. Слична ситуација је запажена и у другим истраживањима (Петровић, Јованић, 2018), што отвара простор полемици на тему интензитета третмана и надзора у складу са процењеним нивоом ризика.

Запажено је да се ниво ризика рецидивизма статистички значајно разликује у односу на: тип затворске установе у којој се извршава казна; степен затворености третманске групе у коју се осуђени распоређује; постојање претходног затворског искуства и у односу на склоност насилничком понашању. С друге стране, није пронађена статистички значајна повезаност између нивоа ризика рецидив. и фактора као што су старост, образовање, дужина изречене затворске казне и злоупотреба психоактивних супстанци. Оваква ситуација је разумљива с обзиром да се у затворе са већим степеном обезбеђења распоређују осуђени због вршења тежих кривичних дела, мултирецидивисти и осуђени који су испољили већи степен насилног понашања у вршењу кривичних дела. Као високоризични, распоређују се у рестриктивније третманске групе са већим степеном обезбеђења. На тај начин врши се концентрација високоризичних осуђеника у затвореним одељењима пеналних установа. Осуђени при томе могу бити различите старости, образовања и кажњени затворским казнама различитог трајања, али са карактеристикама које их сврставају у групу високоризичних осуђених.

Резултати нашег истраживања такође показују да постоји статистички значајна разлика нивоа ризика рецидивизма у односу на третманску групу. Разлог томе лежи у нормативном дефинисању, затворених, полуотворених и отворених одељења, која се раз-

ликују по нивоу проширених права и погодности. *Правилником о третману, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица* (Службени гласник Републике Србије, бр. 66/15) дефинишу се проширена права и погодности. Интензитет проширених права и погодности се повећава са смањивањем рестриктивности третманске групе. С обзиром на ниско учешће високоризичних, чини нам се да ускраћивање посебних права по аутоматизму, сврставањем у рестриктивнију третманску групу, која није еквивалентна степену ризика рецидивизма, није у складу са поштовањем Принципа ризика. Непотребно рестриктивнијим поступањем умањују се могућности квалитетније постпеналне реинтеграције.

Пенални рецидивизам, као фактор, у нашем истраживању је показао статистички значајан утицај на ниво процењеног ризика рецидивизма. Дефинисан поновним боравком у затвору, указује на неуспех у претходном пеналном третману, али и неуспех осуђеног да се integriше у заједницу након извршене претходне затворске казне. Неуспех друштвене заједнице да прихвати осуђеног након отпуста такође доприноси настанку криминалног рецидивизма (Bierens, Carvalho, 2007). Добијени подаци су у складу са налазима других аутора (Morris, 1963; Радовановић, 1989) који су указивали на то да рецидивисти и примарно осуђени на различите начине доживљавају затвор као несвакидашњи животни простор. Пенални рецидивисти већи део живота проводе у затвору, њихове везе са спољним светом се кидају, стога они бивају одбачени, стигматизовани, без могућности да утичу на дешавања ван затвора, лишени права која имају слободни грађани. Стога, уколико то лишавање траје дужи низ година и у више наврата, као што је случај са пеналним рецидивистима, логично је очекивати да ће шансе за поновни повратак у затвор бити извесније.

Додатну аргументацију за овакву тврдњу пружају подаци нашег истраживања и уочено присуство пеналних рецидивиста. У нашем узорку, пеналних рецидивиста је било нешто више од половине (52%), што поставља озбиљну претњу по безбедност заједнице по њиховом изласку у свет слободе. Већи број истраживања такође указује на високо присуство пеналних рецидивиста у затворима, што се подудара са налазима иностраних аутора (Fazel, Wolf, 2015), који износе податак да се стопа рецидивизма у већини земаља у свету креће око половине.

Са аспекта безбедности такође треба имати у виду утврђену правилност, како на америчком, тако и на европском подручју, да око 70% осуђених који су отпуштени из затвора, током три године након изласка, бива поново ухапшено и осуђено за вршење нових кривичних дела. Уколико се посматра нешто дужи период, пет година од изласка, тај проценат се повећава на око три четвртине поново процесуираних али нису свима изречене нове затворске казне (Durose et al., 2014). Посебно ваља имати у виду и налазе који истичу да су нова кривична дела у већини случајева тежа након отпуста на слободу, него она због којих је осуђени боравио у затвору (Neminski, 2014). Добијени резултати су такође у складу са истраживањима која говоре да дужина затворске казне и строгост у поступању са осуђенима немају утицај на редукацију рецидивизма (Drago et al., 2011; Snodgrass et al., 2011). Штавише, ови фактори могу утицати на повећање рецидивизма (Gendreau et al., 1999).

Може се констатовати да је тенденција очувања реда и дисциплине заузела примат у односу на корективна, третманско-рехабилитациона настојања и модификацију динамичких фактора ризика. Метод затворског третмана заснован на чврстој дисциплини, рестриктивним могућностима прогресије кроз третман и запостављању криминогених фактора није дао позитивне резултате ни пре два века, па је нелогично очекивати да ће и у актуелном времену имати ефективан учинак.

Логичнија опција би подразумевала улагање додатних средстава у организацију корективно-рехабилитационог третмана док се осуђени налазе у контролисаним условима затвора. Овакав трошак је мањи од материјалних и нематеријалних штета услед рецидивизма, уз далеко скупље поновно ангажовање полицијског, правосудног и затворског система.

Последица масовног затварања и преоптерећености затворских капацитета присутна је широм света, па ако се на тако неповољну ситуацију на дода и одсуство квалитетног пеналног третмана у складу са процењеним ризиком рецидивизма, може се прихватити став који износе Томичић и Хорват (2018) да неефективност, знатни трошкови, одсуство пеналних програма и високе стопе рецидивизма, интензивирају критичке ставове упућене затворском систему, тако да рехабилитација као темељ ресоцијализације

није више у фокусу система, већ се измешта у други план (Tomić, Horvat, 2018:132).

Закључак

На основу добијених резултата овог истраживања уочено је да се ризик криминалног рецидивизма најчешће процењује као низак, потом као средњи, а најређе као висок. С обзиром на контрадикторност да су осуђени најчешће распоређени, око половине, у затворени третман, иако их је најмање процењено као високоризично, односно најређе су распоређени у отворени третман иако су најчешће процењени као нискоризични, постојећа ситуација указује на непоштовање принципа ризика у третману осуђених. Непотребно интензивирање рестриктивног третмана према нискоризичнима може контрапродуктивно деловати у правцу отпора и повећања шанси за рецидивизам по отпусту из затвора као што то тврде Јованић и Жунјић-Павловић (2018).

С друге стране, однос између дистрибуције процењеног рецидивизма и регистроване стопе поврата након извршења казне затвора такође захтева преиспитивање адекватности предузетих третманских активности током извршења казне, али и квалитета постпеналног прихвата након изласка осуђених, што отвара нова питања за нова емпиријска истраживања.

Спроведено истраживање има и извесна ограничења која треба узети у обзир приликом генерализације закључака. Та ограничења се преваходно односе на начин одабира узорка. Узорак су чинили осуђени из по једне отворене, полуотворене и једне затворене затворске установе. Нису обухваћене затворске установе у којима су распоређени осуђени на извршењу екстремно дугих затворских казни, које уједно одликује и изузетно висок степен ризика рецидивизма. С обзиром на релативно мали број осуђених из тих посебних затворских јединица у односу на укупну затворску популацију, која се у највећем броју распоређује у установе које су обухваћене истраживањем као репрезенти затвора према типу обезбеђења, сматрамо да је померање Гаусове кривуље било минимално.

Високо учешће незапослених, преко половине, пре доласка у затвор у складу је са истраживањима других аутора (Илијић, 2015) где се наводи учешће ове категорије и преко две трећине,

као и код аутора који проблем неукључености у легалне послове наводе као снажан фактор рецидивизма (Makarinos et al., 2010; Millie, Erol, 2006; Жунић-Павловић, 2004). Такође, удео рецидивиста нешто преко пловине у нашем истраживању у складу је са заступљеношћу која је запажена и у другим истраживањима (Кнежић, 2011; Петровић, 2017а).

Парадокс је да се затворски стручни рад на утврђивању нивоа ризика и дефинисању фактора који утичу на рецидивизам квалитетно обавља, а проблем настаје када треба применити пенални третман који циља динамичке факторе ризика. Не постоје систематски утврђени планови и пракса специјализованих програма пеналног третмана (Јованић, 2017; Јованић, 2018; Јованић, Жунић-Павловић, 2018), те се извршење казне затвора своди на минимум затворских рутина и симплификовано онемогућавање осуђеног да чини нова кривична дела за време док је у затвору, мада се полемише и о криминалним активностима за време извршења казне, нарочито према другим осуђенима и посредно управљање криминалним активностима и за време сегрегације у затвору.

На крају, податак, који је добијен нашим истраживањем а који указује на чињеницу да се осуђени статистички значајно разликују према нивоу ризика рецидивизма у односу на тип третмана и тип затвора, рецидивизам и склоности насилничком понашању, од суштинског је значаја за пеналну праксу. У складу са процењеним степеном ризика рецидивизма, пеналну праксу треба усмерити ка примени специјализованих програма третмана, чију ефикасност потврђују емпиријски подаци. Успешна реализација пеналног третмана даје бројне позитивне ефекте међу којима су и редукација ризика рецидивизма, корекција понашања осуђених и успешнија постпенална реинтеграција. Тиме се повећава безбедност целокупног друштва, друштвене заједнице, породице и појединаца.

Литература

1. Aebi, F. M., Tiago, M. M., Burkhardt, C., (2015). *SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Survey 2014*. Strasbourg: Council of Europe.

2. Andrews, D. A., Bonta, J., Wormith, J. S., (2006). The recent past and near future of risk and/or need assessment. *Crime & Delinquency*, 52(1), 7-27.
3. Andrews, D., Zinger, I., Hoge, D. R., Bonta, J., Gendreau, P., Cullen, F., (1990). Does Correctional Treatment Work? A Clinically Relevant and Psychologically Informed Meta-Analysis. *Criminology*, 28(3), 369-404.
4. Austin, J., (2004). The Proper and Improper Use of Risk Assessment in Corrections. *Federal Sentencing Reporter*, 16, 1-6.
5. Bierens, H., Carvalho, J., (2007). Semi-nonparametric competing risks analysis of recidivism. *Journal of Applied Econometrics*, 22(5), 971-993.
6. Тирић, Ј., (2010). Српско и европско кривично право – стање и перспективе. У Зборник радова *Кривично законодавство Србије и стандарди Европске уније*, XLVII Саветовање удружења за кривичноправну теорију и праксу (стр. 11-33). Златибор – Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд.
7. Drago, F., Galbiati, R., Vertova, P., (2011). The Deterrent Effects of Prison Evidence from a Natural Experiment. *Journal of Political Economy*, 117(2), 257-28.
8. Durose, M. R., Cooper, A. D., Snyder, H. N., (2014). *Recidivism of prisoners released in 30 states in 2005: Patterns from 2005 to 2010*. Washington, DC: US Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics.
9. Ђурић, С., Поповић-Ћитић, Б., (2013). Страх од криминала у главним градовима бивших југословенских република. *Социологија*, 55(1), 91-114.
10. Fazel, S., Wolf, A., (2015). A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide: Current Difficulties and Recommendations for Best Practice. *Public Library of Science*, 10 (6), 1-8.
11. Gendreau, P., Goggin, C., Cullen, F., (1999). *The Effects of Prison Sentences on Recidivism*. Ottawa: Public Works & Government Services Canada.
12. Hanson, K., Harris, A., Letourneau, E., Helmus, M., Thornton, D., (2018). Reductions in risk based on time offense-free in the community: Once a sexual offender, not always a sexual offender. *Psychology, Public Policy, and Law*, 24(1), 48-63.
13. Илијић, Љ., (2015). Затворска казна и ресоцијализација–фактори не/успјешности. У: М. Хугсон и З. Стевановић (Ур.), *Крими-*

- нал и друштво Србије – изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања друштвене средине (стр. 303-316). Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
14. Илијић, Љ., (2016). *Утицај образовања и професионалног оспособљавања на редукацију рецидивизма код осуђених лица*, докторска дисертација, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду, Београд.
 15. Илић, З., Јованић, Г., (2011). *Затвор и/или слобода под надзором – стање и перспективе третмана осуђених лица у Србији*. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду, Београд.
 16. Јованић, Г., (2016). Алтернативне санкције у неонаталном инкубатору. У: Г. Јованић и Ј. Петровић (Ур.), Зборник радова Прве међународне научне конференције *Пробација и алтернативне кривичне санкције, могућности и перспективе* (стр. 8-23), Центар модерних знања, Бања Лука.
 17. Јованић, Г., (2017). Могућности примене специјализованих пеналних третмана према сексуалним преступницима. У: Ј. Петровић и Г. Јованић (Ур.), *Зборник радова „Друштвене девијације, аномлија друштва и посљедице“*, Бања Лука, 13-14. 10. 2017, (стр. 21-30), Центар модерних знања, Бања Лука.
 18. Јованић, Г., (2018). Пенални третман насилника. У: Ј. Петровић и Г. Јованић (Ур.), Зборник радова *„Не насиљу – јединствен друштвени одговор“*, Бања Лука, 25-27. 5. 2018. (стр. 21-32). Центар модерних знања, Бања Лука.
 19. Јованић, Г., Жунић-Павловић, В., (2018). Примена принципа ризика, потреба и респонзивности у пеналном третману сексуалних преступника. У: О. Вујовић (Ур.), Зборник радова научног скупа са међународним учешћем *„Универзално и особено у праву“ Том II*, Косовска Митровица, 18. 5. 2018. (стр. 115-138). Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица.
 20. Јованић, Г., Илић, З., (2009). Условно отпуштање осуђених лица. У: Д. Радовановић (Ур.), *Истраживања у специјалној педагозији* (стр. 349-364). Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду, Београд.
 21. Кнежић, Б., (2011). Затворска казна: Репресија и/или ресоцијализација. У: Л. Крон, и Б. Кнежић (Ур.), *Криминал и државна*

- реакција: феноменологија, могућности, перспективе*, (стр. 327-339). Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
22. Link, A. J., Williams, D. J., (2017). Leisure Functioning and Offender Rehabilitation: A Correlational Exploration Into Factors Affecting Successful Reentry. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 61(2), 150-170.
 23. Makarios, M., Steiner, B., Travis, L., (2010). Examining the Predictors of Recidivism Among Men and Women Released From Prison in Ohio. *Criminal Justice and Behavior*, 37(12), 1377-1391.
 24. Millie, A., Rosie, E., (2006). Rehabilitation and resettlement: A study of prolific offender case management in Birmingham, United Kingdom. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50(6), 691-710.
 25. Милутиновић, М., (1988). *Криминологија*. Савремена администрација, Београд.
 26. Министарство правде и државне управе, Управа за извршење кривичних санкција (2013). *Директива о начину рада службеника третмана у Заводима, процедурама у раду и изгледу и садржају докумената током утврђивања, спровођења и измене програма поступања са лицима осуђеним за кривична дела и прекршај и начину примене Правилника о третману, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица*. (Бр.110-00-1/13-03).
 27. Morris, T., (1963). *A sociological Study of an English Prison*. London: Routledge and Kegan Paul.
 28. Neminski, M., (2014). The Professionalization of Crime: How Prisons Create More Criminals. *The Journal of Core Curriculum*, 23, 81-92.
 29. Петровић, В., (2017). Изрицање казне затвора у Србији као реакција на злочин. У О. Јовић-Прлаиновић (Ур.), Тематски зборник радова „Национално и међународно право – актуелна питања и теме“, Том 2 (стр. 111-129). 26. мај 2017. год., Косовска Митровица, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.
 30. Петровић, В., (2017а). Осуђени рецидивисти и социјално патолошке појаве. У: Ј. Петровић и Г. Јованић (Ур.), *Друштвене девијације, аномија друштва и посљедице* (стр. 347-356), Центар модерних знања, Бања Лука.

31. Петровић, В., Јованић, Г., (2017). Додела условног отпуста и фактори ризика рецидивизма. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 36(2), 45-60.
32. Петровић, В., Јованић, Г., (2018). Утицај радног ангажовања осуђених на депривацију слободе. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 37(1), 35-51.
33. Петровић, В., Митровић, Ј., (2018). Реинтеграција након извршења казне затвора. У: О. Вујовић (Ур.), *Зборник радова Научног скупа са међународним учешћем „Универзално и особено у праву“*, Том 2 (стр. 269-285), 18. мај. 2018. год., Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица.
34. *Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица*, Службени гласник Републике Србије, бр. 66/15.
35. Радовановић, Д., (1989). *Психички и психосоцијални проблеми ресоцијализације одраслих осуђеника – студија интегрисаности у затворенички друштвени систем*, докторска дисертација. Дефектолошки факултет, Универзитет у Београду, Београд.
36. Snodgrass, G. M., Blokland, A. J., Haviland, A., Nieuwebeerta, P., Nagin, D. S., (2011). Does the Time Cause the Crime? An Examination of the Relationship Between Time Served and Reoffending in the Netherlands. *Criminology*, 49(4), 1149-1194.
37. Söderström, M., Ahlin, S., Westerberg, S., Irlander Strid, Å., (2018). *English summary of Brå report 2018:1, Swedish Crime Survey 2017*. The Swedish National Council for Crime Prevention (Brå).
38. Tomičić, Z., Horvat, V., (2018). Zaokret kaznene politike i suvremeni zatvorski sustav u Nizozemskoj. *Pravni vjesnik*, 34(1), 125-145.
39. Жунић-Павловић, В., (2004). *Евалуација у ресоцијализацији*. Партедон, Београд.

Recidivism Risk Assessment in Prison Convicts

Summary: *The rise in crime and recidivism rates is indicative of insufficiency of prison sentence effectiveness. The punishment has not achieved its desired effect in either the primary or secondary prevention. Furthermore, there is a tendency among citizens to feel that*

the state is not able to provide them with an adequate protection from crime, especially in its more severe forms, thus more prominent negative and punitive stereotypes towards the offenders arise. In Serbia, sentences of up to three years of prison are predominantly issued, while the alternative sanctions are passed in a more sporadic and reluctant manner. Such a state is not in tune with present safety risks and needs hence it maintains the excess retributive attitude. Therefore, a need for better-quality criminal recidivism risk assessment poses itself, with the aim of achieving more effective implementation and evaluation of the penal treatment and recidivism risk assessment as potential feasibility of threatening citizens' safety after the release. The three Effective Intervention Principles are concerned with the key questions in the convicts' treatment: Risk, Need and Responsivity (RNR) Principles. Since the focus of the paper has been set on the recidivism risk analysis, a realistic possibility of application of the principles in our prison practice has been considered. Recidivism risk assessment is conducted by the prison experts at the very admission of a convict to their sentence serving, as well as at a later stage of the treatment evaluation. Statistic and dynamic risk factors are also analyzed and recidivism probability is calculated. In our prison practice, recidivism risk assessment is based on an adjusted broader or specific version of Offender Assessment System (OASys) instrument. In this paper, a global recidivism risk assessment practice has been demonstrated and the recidivism risk levels distribution among those sentenced to prison terms has been analyzed in three representative prison institutions of Serbia. The sample included the convicts (271) serving their sentences in Užice Municipal Prison (25.1%), Sremska Mitrovica Detention and Rehabilitation Facility (55.3%) and Padinska Skela Detention and Rehabilitation Facility (19.6%), the duration of the sentence being within the range of two months to 35 years. The sentences of up to three years in prison dominated (81.9%); up to six months of prison being the most frequent (36.5%). The sentences of over three years in prison made up 18.1% of the cases. In this group, the most frequent sentences were those between three and five years of incarceration (10%). The penal recidivism was present in somewhat more than the half of the tested sample (52%). The criminal recidivism risk was most commonly assessed as being low (42.1%), then median (40.6%) and lastly high (17.3%). A paradox of the convicts most frequently being assigned to closed treatments was noted, even though the fewest number of them had been ass-

essed as highly risky, meaning, they were seldom assigned to an open treatment despite mostly being assessed as displaying low risks, which is all in stark contrast to the Risk Principles of the convicts' treatment. There was an additional paradox of risk level and recidivism risk factors determination being conducted with high quality, however, the issue commences when the penal treatment aiming at dynamic risk factors is to be applied. No systematically determined plans or penal treatment specialized programs exist, leading to a situation in which prison sentence implementation boils down to a minimum of prison routines and simplified disabling of the convict from committing new crimes whilst in prison. A statistical analysis has proved that the convicts significantly differ in their recidivism risk levels and the matched treatment and prison type, recidivism and violent behavior tendencies. Such data may be helpful in the course of penal practice planning, which should be directed towards better convicts distribution and specified treatment application adjusted according to the predetermined dynamic criminal recidivism risk factors. The results of the research once more emphasize the imperative of scientifically proved empirical findings regarding recidivism risks and the need for them to be applied in the creation, realization and evaluation of the prison treatment. This would increase the feeling of safety of both individuals and the community where the convicts are released after serving their prison sentence.

Key words: *convict, prison, criminality, recidivism, risk.*

Проф. др Миливој ДОПСАЈ*,
Доц. др Горан ПРЕБЕГ,
Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду
Доц. др Антон КОС**
Факултет за електротехнику Универзитета у Љубљани

ДОИ:10.5937/bezbednost1802030D

УДК: 799.311.2-057.87:001.89.5

Оригинални научни рад

Примљен: 15.6.2018. године

Датум прихватања: 2.10.2018. године

Максимална сила стиска шаке у функцији прецизности и тачности гађања из службеног пиштоља ЦЗ 99: Генерички модели¹

Апстракт: Обука из гађања службеним оружјем представља једну од најважнијих обука у полицији. Циљ овог рада је утврђивање релација и дефинисање модела предикције између тачности и прецизности гађања из пиштоља, као специфичног моторичког задатка, и максималне мишићне силе стиска шаке, као базичног индикатора опште физичке припремљености руку. Узорком је обухваћено укупно 46 испитаника и то: студенти Факултета спорта и физичког васпитања који су изабрали предмет Стрељаштво у оквиру студијског програма (N=19, 11 студената и 8 студенткиња), активни службеници МУП-а (N=6), такмичари у практичном стрељаштву ИПСЦ (N=4), рекреативци из стрељаштва (N=10, 8 мушкараца и 2 жене) и почетници (N=7) који су претходно прошли само један час основне обуке у руковању ватреним оружјем. За потребе мерења максималне мишићне силе прегибача прстију шаке коришћен је стандардизовани тест – “стисак шаке”, док је гађање извршено из пиштоља ЦЗ 99, и то

* Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду, Србија

** Факултет за електротехнику Универзитета у Љубљани, Словенија

¹ Овај рад је саставни део пројекта *Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације Републике Србије* (МПНТР – П47015). Рад је делом финансирала Агенција за истраживање Републике Словеније (бр. P2-2046).

применом методе прецизног гађања са дистанце од шест метара. Критеријумске варијабле су биле: тачност и прецизност гађања, док су предиктивне варијабле биле максималне силе леве и десне шаке, као и сумарни показатељ оствареног нивоа максималне силе обе шаке. На основу добијених резултата може се тврдити да тачност гађања статистички значајно корелира са следећим варијаблама и то: обрнуто пропорционално са прецизношћу ($r = -0.889$, $p = 0.000$) и пропорционално са свим варијаблама максималне силе стиска шаке, као мере јачине горњих екстремитета (F_{max_R} , F_{max_L} и F_{max_SUM} на нивоу $r = 0.437$, $p = 0.002$, $r = 0.439$, $p = 0.002$ и $r = 0.443$, $p = 0.002$, респективно). У односу на прецизност пуцања утврђена је такође статистички значајна али обрнуто пропорционална корелација са свим варијаблама максималне силе стиска шаке (F_{max_R} , F_{max_L} и F_{max_SUM} на нивоу $r = -0.356$, $p = 0.015$, $r = -0.375$, $p = 0.010$ и $r = -0.369$, $p = 0.012$, респективно).

Генерално посматрано, на основу резултата добијених овим истраживањем може се закључити да максимална сила стиска шаке, као показатељ развијености јачине руку, статистички значајно а на нивоу утицаја од 19.3% позитивно утиче на тачност, односно са 13.4% позитивно утиче на прецизност код пуцања из службеног пиштоља ЦЗ 99 у ситуацији прецизног гађања на дистанци од шест метара.

Кључне речи: Прецизно гађање, ЦЗ 99, стисак шаке, максимална мишићна сила.

Увод

Полиција, као функција и организација, представља специфични орган државне управе који је пре свега задужен за безбедност друштва и грађана. Током развоја и усложњавања друштва и сама полицијска функција, као и значај и домен послова које она обавља, је постајала све комплекснија, што је за припаднике службе условљавало неопходност поседовања и стицања потребног корпуса професионалних знања, вештина, навика, као и усвајање одговарајућих вредности (Kešetović, 2005). Полицијско школство и систем рада службе данас је област која се налази у фокусу перманентног повећавања ефикасности професионалног образовања и оспособљавања у смислу достизања оптималне равнотеже теоријских и практичних садржаја обуке (Kešetović, 2005).

Поред осталих, моторичке способности су један од фактора од којих зависи успешна реализација одређених послова полицајца (Vlagojević i sar., 2009; Silk et al., 2018). То се нарочито односи на све специфичне моторичке активности које су повезане са професионалним радним задацима, а реализују се у ситуацијама законом дефинисаних облика примене физичке силе.

При формирању потребних специфичних полицијских моторичких вештина у смислу усвајања професионалних моторичких способности доминантну улогу имају кортикалне структуре које примају, обрађују, селекују и интегришу информације за еферентни моторички пут а све за потребе достизања одговарајуће ефикасности ситуационих моторичких алгоритама (Milošević, Lazendić, 1986). Један од физиолошких фактора којим се обезбеђује основа за достизање адекватне ефикасности усвајања моторичких алгоритама је и добро развијен механизам способности испољавања силе максималног, односно одговарајућег интензитета и нивоа у функцији дате моторичке потребе.

Једно од законских права, дато као овлашћење, је овлашћење да у законом дефинисаним условима полицајац обављајући своје послове и задатке може бити ситуационо условљен да користи различита средства принуде, међу којима је и службено оружје. Наравно, за такву врсту употребе службеног оружја сви припадници Министарства унутрашњих послова морају завршити адекватну стандардизовану обуку (Vučković i sar., 2005).

Обука из гађања службеним оружјем представља једну од најважнијих обука у полицији (Silk et al., 2018). Као и код свих осталих професионално полицијских специфичних моторичких радњи, пуцање из службеног оружја подразумева сложену моторичку радњу код које успешност зависи од когнитивно-визуелно-неуралне усаглашености, као и од међумишићне координације и контрактилних карактеристика мишићних група које дати задатак и изводе. Другим речима, концентрација и пажња, техника пуцања, као и сложени механизми везе усаглашености перцептивног и моторичког система имају доминантну улогу у односу на обуку и ефикасност коришћења службеног оружја (Mason et al., 1989; Vučković et al., 2001; Vučković, Dopsaj, 2007; Goonetilleke et al., 2009).

До сада је публиковано релативно мало радова који су истраживали феноменологију карактеристика максималне силе стиска шаке, као једног од основних физичких својстава руке и њене

релације у односу на ефикасност употребе пиштоља, односно службеног оружја. У претходно публикованим радовима је истраживана релација ефикасности пуцања из службеног оружја са 10 м и физичких и физиолошких карактеристика код популације студената Турске полицијске академије (Kayihan et al., 2013), затим релације и предикција ефикасности пуцања на практичном полицијском полигону (*The British Columbia 48-shot firearms course of fire (BC48) involves a series of volleys at two, five, ten and 25 meters /Justice Institute of British Columbia, Police Academy/*) код студената и студенткиња Полицијске академије из Канаде (Anderson, Plecas, 2000), односно испитивана је ефикасност пуцања на дистанци од 20 м из службеног пиштоља код студената друге године основних студија Полицијске академије из Београда (Vučković i sar., 2001).

Предмет овог рада је истраживање феноменологије која се односи на карактеристике опште физичке способности и специфичне моторичке ефикасности код здравих одраслих особа. У складу са предметом истраживања, циљ овог рада је утврђивање релација и дефинисање модела предикције између тачности и прецизности пуцања из пиштоља, као специфичног моторичког задатка, и максималне мишићне силе стиска шаке, као базичног индикатора опште физичке припремљености руку.

Методе

У односу на врсту ово истраживање се може категорисати као примењено (апликативно). У односу на мерење испитиваних контрактилних карактеристика (мерање максималне мишићне силе) прегибача прстију шаке коришћен је квантитативни приступ узорковања података применом динамометријске методе тестирања у изометријским условима напрезања (Dopsaj et al., 2007). Као основни сазнајни метод коришћен је аналитички приступ потпуне индукције, као и метод математичке статистике.

Испитаници

Узорком је обухваћено укупно 46 испитаника (узраст=35.4 ±11.6, ТВ=180.7±6.8 цм, ТМ=77.3±10.8 кг) који су изабрани комбинованом методом и то: стратификованом (N=19) и методом случајног узорка (N=27). Испитаници изабрани стратификованом методом су били студенти Факултета спорта и физичког васпитања

који су изабрали предмет Стрељаштво у оквиру студијског програма (11 студената и 8 студенткиња). Група испитаника из случајног узорка састојала се од активних службеника МУП-а (N=6), такмичара практичног стрељаштва – ИПСЦ (N=4), рекреативаца из стрељаштва (N=10, 8 мушкараца и 2 жене), као и почетника (N=7) који су претходно прошли само један час основне обуке у руковању ватреним оружјем. На тај начин је обезбеђено да се структуром узорка обезбеде методски услови за дефинисање тзв. генеричког модела, односно општег универзалног модела зависности испитиваног простора мерења независног од пола или нивоа ефикасности употребе пиштоља.

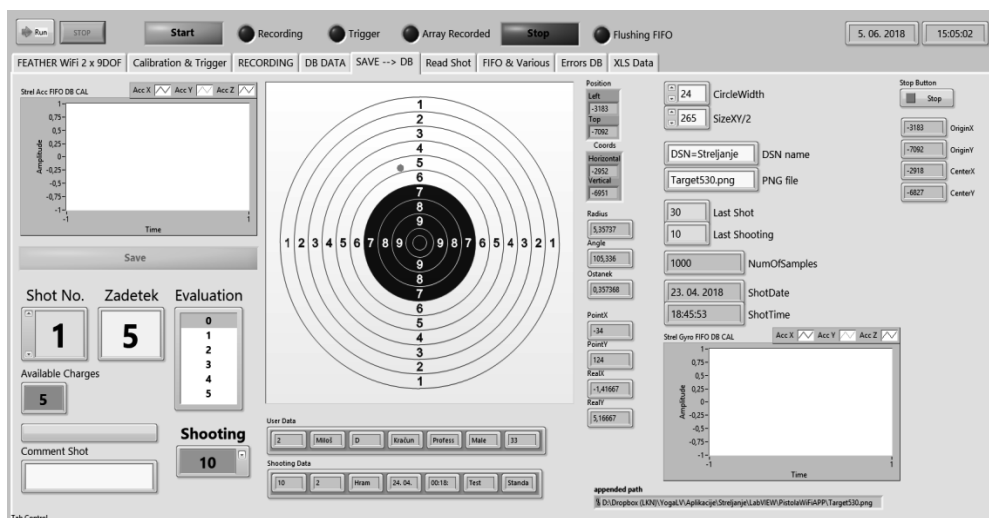
Сви испитаници су били упознати са циљем, задатком и условима тестирања и добровољно су учествовали у њему. Истраживање је спроведено у односу на све постулате и услове *Хелсиншке декларације*, као и уз одобрење Етичке комисије Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду.

Тестирање

За потребе мерења максималне мишићне силе прегибача прстију шаке коришћена је метода теренског тестирања, применом стандардизоване процедуре и стандардизованог теста – „стисак шаке“, којим се мерила дата контрактилна способност шаке у функцији пуног хвата (Dopsaj et al., 2007; Trajkov i sar., 2015; Popović-Maneski, Popović, 2016:40-41). Испитаници су мерени у седећој позицији: са опруженом руком постављеном у природно благо флексиран положај у зглобу лакта и у абдукцији у односу на труп за 5 до 10 цм (Dopsaj et al., 2009).

У истраживању је коришћена тензиометријска сонда са стандардизованом конструкцијом (*Isometrics SMS All4Gym*, Beograd). Фреквенција узорковања података је сетована на нивоу од 500 Hz, док је аквизиција и анализа записа силе реализована помоћу софтвера „*Isometrics*“ (ver. 3.1.1). Сва мерења теста „стиска шаке“ су остварена применом рандомизиране процедуре избора испитаника дан пре гађања и то на Факултету спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду, у Методичко-истраживачкој лабораторији (МИЛ) факултета или непосредно, тј. на дан гађања у стрељани.

Гађање је извршено у стрелјани „Таргет“ у Београду, у стандардизованим условима. Испитаници су гађали из пиштоља ЦЗ 99, и то применом методе прецизног гађања са дистанце од шест метара. Након испалења два пробна метка, испитаници су гађали у стандардну кружну мету прецизним једноструким опаљењем са пет метака. Време нишањења и став гађања није био дефинисан, односно сваки испитаник је реализовао гађање у односу на сопствену временску потребу и сопствену технику, тј. врсту става, али држећи пиштољ дворучним хватом. Сва гађања су реализована у складу са регулативом употребе оружја дефинисаном од стране ИССФ (*International Shooting Sport Federation*). Сви резултати гађања, односно погоци, су појединачно евидентирани помоћу специјализованог софтвера *SSSE (Sensor System for Shooting Evaluation) Version 1* (слика 1, Kos, 2018). Поред тога, уз помоћ сензора и 3Д акцелерометра и 3Д жироскопа прецизно је мерено и померање пиштоља у све три равни са брзином узорковања од 250 Hz, сензор је био постављен на оквир пиштоља тако да није утицао на правилан хват оружја. Ови резултати ће бити основа у нашем даљем истраживању за тражење зависности између сигнала померања руке у 3Д и прецизности гађања.

Слика 1 – Приказ софтверске апликације за евиденцију ефикасности гађања (Kos, 2018)

Варијабле

У односу на испитивану контрактилну димензију код моторичког задатка стиска шаке, у истраживању су коришћене следеће варијабле:

1. Максимална мишићна сила (јачина) стиска десне шаке – F_{max_R} , изражена у Њутнима (N);
2. Максимална мишићна сила (јачина) стиска леве шаке – F_{max_L} , изражена у Њутнима (N);
3. Сума максималне мишићне силе (јачине) стиска десне и леве шаке – F_{max_SUM} , изражена у Њутнима (N).

У односу на испитивани простор гађања у истраживању су коришћене следеће две варијабле којима је дефинисан дати простор и то:

- $AVG_Bod_Pucanje$: тачност употребе службеног пиштоља са дистанце од шест м, која је израчунавана као просечна вредност оствареног резултата и то према следећој формули:

$$AVG_bod_pucanje = \frac{SUMA_{krugova}}{N}$$

где је: $AVG_Bod_Pucanje$ – просечан бодовни скор упуцаних кругова у мету остварен на тесту гађања, изражен у нумеричкој вредности; $SUMA_{krugova}$ – сума (збир) упуцаних кругова на тесту; N = број испуцаних метака на тесту (у овом случају пет);

- $cV\%_Bod_Pucanje$: коефицијент варијације погодака реализован током тест гађања ($cV\%$) представљао је меру прецизности испољену на тест гађању. Израчунат је према стандардној статистичкој процедури за сваког испитаника појединачно и то применом следеће формуле:

$$cV\%_Bod_Pucanje = \frac{SD}{AVG_bod_pucanje} \cdot 100$$

где је: $cV\%_Bod_Pucanje$ – коефицијент варијације погодака реализован током тест гађања изражен у %; SD – стандардна девијација; $AVG_bod_pucanje$ – просечан бодовни скор упуцаних кругова у мету остварен на тесту гађања.

Статистичка анализа

Резултати су анализирани применом метода израчунавања мера централне тенденције и дисперзије: аритметичка средина ($MEAN$), стандардна девијација (SD), коефицијент варијације

($cV\%$), минимална и максимална вредност измерених варијабли (MIN i MAX). За потребе израчунавања релације испитиваних варијабли коришћена је Пирсонова корелациона анализа, док је за потребе дефинисања утицаја, као и предиктивне зависности испитиваних варијабли максималне силе шаке и варијабли пуцања коришћена регресиона анализа (Hair et al., 1998). Све примењене статистичке анализе су извршене помоћу софтверског пакета *SPSS 19.0* i *EXCEL*, док је ниво статистичке значајности дефинисан на вредности $p < 0.05$.

Резултати

У табели 1 су приказани резултати дескриптивне статистике испитиваних варијабли.

Табела 1 – Резултати дескриптивне статистике испитиваних варијабли

	F_{max_R}	F_{max_L}	F_{max_SUM}	$AVG_Bod_Pucanje$	$cV\%_Bod_Pucanje$
MEAN	515.3	475.3	990.6	7.88	24.02
SD	134.0	127.6	258.9	2.06	28.57
cV%	26.0	26.9	26.1	26.1	118.9
Min	217.0	220.0	437.0	0.80	0.00
Max	874.0	879.0	1753.0	10.60	162.98
Skew.	-0.33	0.210	-0.8	-1.34	3.10
Kurt.	0.47	1.30	0.90	2.24	12.26
KS-Z	1.227	1.025	1.227	0.970	1.551
p	0.098	0.244	0.098	0.304	0.016

На основу резултата приказаних у табели 1 се може увидети да су све испитиване варијабле у односу на дисперзију резултата веома хомогене јер се коефицијент варијације ($cV\%$) налази испод 30%, сем за варијаблу $cV\%_Bod_Pucanje$, као меру прецизности гађања из пиштоља, што је и очекивано у односу на структуру узорка испитаника. Показатељи облика дистрибуције, односно коефицијенти нагнутости и спљоштености (*Skew.* i *Kurt.*) се налазе у границама њене правилности, тј. испод 2, односно 3, сем у случају већ поменутих варијабле $cV\%_Bod_Pucanje$ (*Skew.* = 3.10, *Kurt.* = 12.26). Такође, утврђено је да се облик дистрибуције свих варијабли не разликује статистички значајно од хипотетски правилне (*KS-Z p value*, од 0.098 за F_{max_R} до 0.304 за $AVG_Bod_Pucanje$),

сем у случају варијабле $cV\%_{Bod_Pucanje}$ ($KS-Z$ p value = 0.016). На овај начин је доказано да су сви испитаници били веома хомогени по мереним физичким, односно контрактилним својствима (F_{max}), док у односу на вештину коришћења пиштоља представљају општи узорак који дозвољава дефинисање генеричког модела у функцији зависности испитиваног простора.

У табели 2 су приказани резултати корелативне статистике испитиваних варијабли.

Табела 2 – Резултати матрице корелације испитиваних варијабли

<i>Varijable</i>	<i>Korelacij e</i>	<i>AVG_Bod_Pucan je</i>	<i>Fmax_SU M</i>	<i>Fmax_L</i>	<i>Fmax_R</i>
<i>cV%_Bod_Pucan je</i>	r	-0.889	-0.369	-0.375	-0.356
	<i>Sig. p</i>	0.000	0.012	0.010	0.015
<i>Fmax_R</i>	r	0.437	0.990	0.959	
	<i>Sig. p</i>	0.002	0.000	0.000	
<i>Fmax_L</i>	r	0.439	0.989		
	<i>Sig. p</i>	0.002	0.000		
<i>Fmax_SUM</i>	r	0.443			
	<i>Sig. p</i>	0.002			

У табели 3 су приказани резултати регресионе анализе са резултатима предиктивне зависности испитиваних критеријских (зависних) и предиктивних (независних) варијабли.

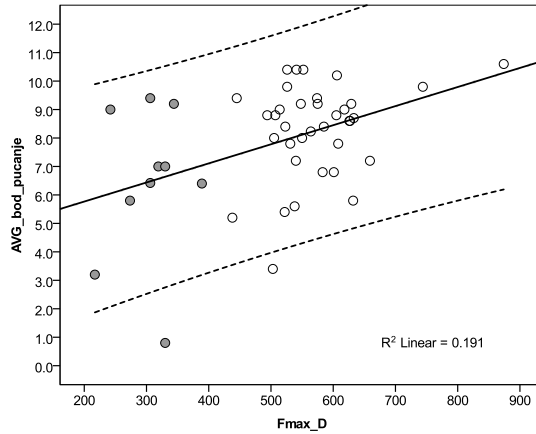
Табела 3 – Резултати АНОВЕ регресија испитиваних варијабли у односу на испитиване критеријуме: прецизност и тачност

<i>Kriterijumi</i>	<i>Prediktor</i>	<i>R</i>	<i>R²</i>	<i>Adj. R²</i>	<i>ANOVA F</i>	
					<i>F vrednost</i>	<i>Sig. p</i>
<i>AVG_Bod_Pucanje</i>	F_{max_R}	0.437	0.191	0.173	10.39	0.002
	F_{max_L}	0.439	0.193	0.174	10.50	0.002
	F_{max_SUM}	0.443	0.196	0.178	10.72	0.002
<i>cV%_Bod_Pucanje</i>	F_{max_R}	0.356	0.126	0.107	6.37	0.015
	F_{max_L}	0.375	0.140	0.121	7.19	0.010
	F_{max_SUM}	0.369	0.136	0.116	6.93	0.012

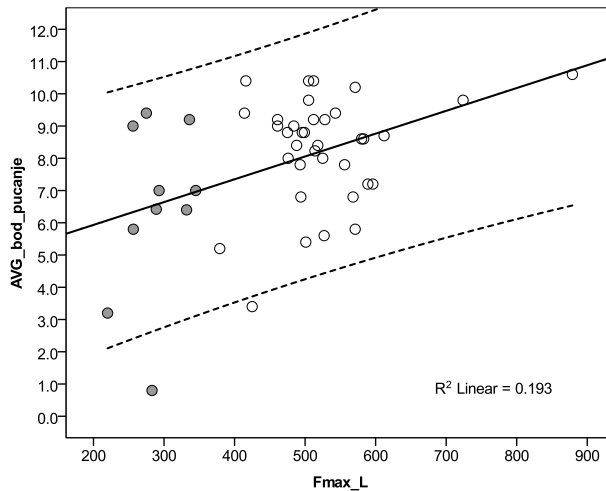
Табела 4 – Модели предикције независних варијабли у односу на критеријуме: прецизност и тачност

<i>Kriterijum</i>	Model	St. Error

<i>AVG_Bod_Pucanje</i>	$y = 4.4255 + (F_{\max_R} \cdot 0.0067)$	1.87
	$y = 4.5191 + (F_{\max_L} \cdot 0.0071)$	1.87
	$y = 4.4001 + (F_{\max_SUM} \cdot 0.0035)$	1.86
<i>cV%</i>	$y = 63.0739 - (F_{\max_R} \cdot 0.0758)$	27.00
	$y = 63.9028 - (F_{\max_L} \cdot 0.0839)$	26.78
	$y = 64.3160 - (F_{\max_SUM} \cdot 0.0407)$	26.85

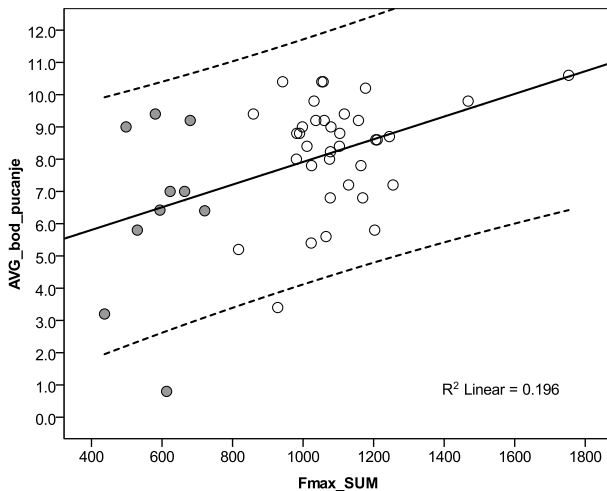

Графикон 1 – Регресиона зависност варијабли: критеријума - *AVG_bod_pucanje* и предиктора - *Fmax_R*

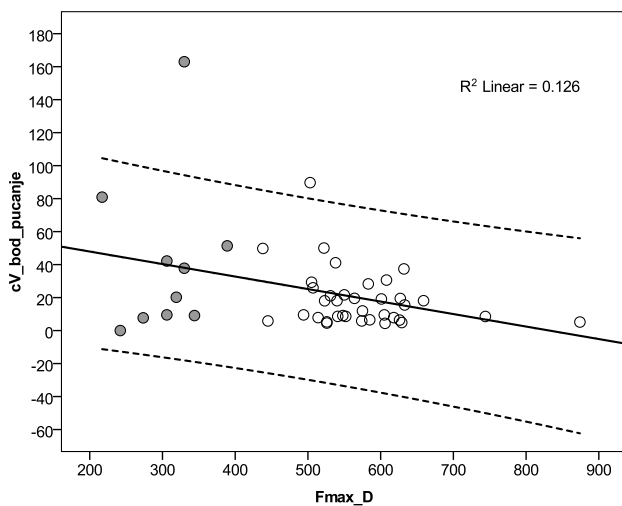

Графикон 2 – Регресиона зависност варијабли: критеријума - *AVG_bod_pucanje* и предиктора - *Fmax_L*

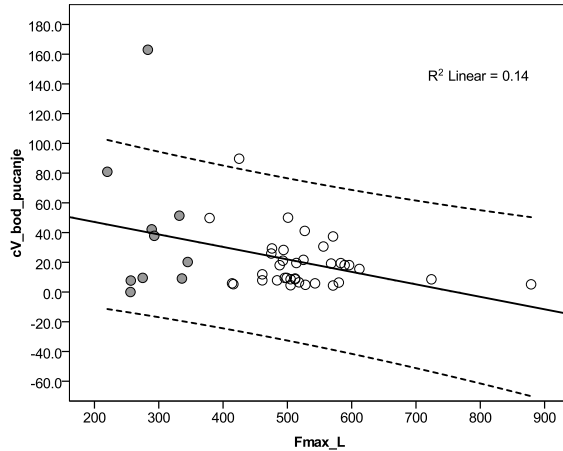
Максимална сила стиска шаке у функцији прецизности и тачности гађања из службеног пиштоља ЦЗ 99: Генерички модели

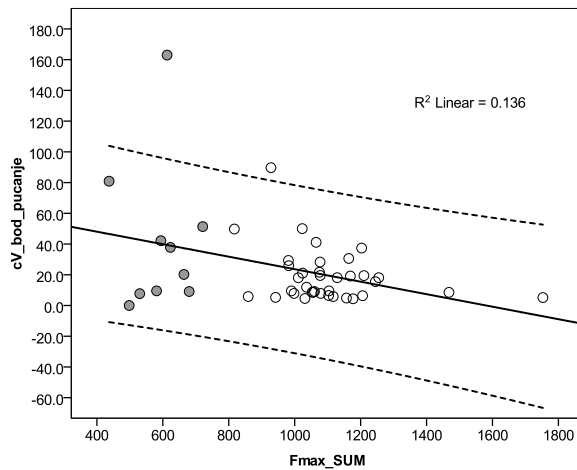
Графикон 3 – Регресиона зависност варијабли: критеријума - *AVG_bod_pucanje* и предиктора - *F_{max}_SUMA*

Графикон 4 – Регресиона зависност варијабли: критеријума - *cV%_bod_pucanje* и предиктора - *F_{max}_R*

Графикон 5 – Регресиона зависност варијабли: критеријума - $cv\%_bod_pucanje$ и предиктора - F_{max_L}

Графикон 6 – Регресиона зависност варијабли: критеријума - $cv\%_bod_pucanje$ и предиктора - F_{max_SUM}

Дискусија

Оспособљеност за употребу службеног оружја на потребном професионалном нивоу представља једну од најважнијих обухвата у полицији. Према подацима најновијег истраживања у односу на полицију Аустралије, важност адекватне обуке и утренираности у односу на употребу било које врсте њиховог службеног ору-

жја (пиштољ, тејзер или полуаутоматско оружје) се сагледава у податку да се дата употреба дешава у 35% до 50% ситуација које захтевају службено реаговање полиције, док се у односу на важност налази између 75,0% до 89,0% важности примене свих расположивих техничко-тактичких средстава деловања полиције (Silk et al., 2018).

Такође, оспособљеност за употребу представља и вештину која се током професионалног рада мора одржавати, односно усавршавати у континуитету, што се реализује кроз различите видове континуиране обуке, односно различите видове тренажног гађања у свим полицијама у свету (Anderson, Plecas, 2000; Kešetović, 2005; Vučković et al., 2005; Vučković, Dopsaj, 2007; Kazihan et al., 2013).

На основу резултата корелативне анализе (табела 2) може се тврдити да прва критеријска варијабла, *AVG_Bod_Pucanje*, коришћена као мера тачности, статистички значајно корелира са свим осталим варијаблама и то: обрнуто пропорционално са *cV%_Bod_Pucanje*, као мером прецизности ($r = -0.889$, $p = 0.000$) и пропорционално са свим варијаблама максималне силе стиска шаке, као мере јачине шаке, односно горњих екстремитета (F_{max_R} , F_{max_L} и F_{max_SUM} на нивоу $r = 0.437$, $p = 0.002$, $r = 0.439$, $p = 0.002$ и $r = 0.443$, $p = 0.002$, респективно). На основу ових резултата се може тврдити да су испитаници са већим нивоом тачности пуцања из пиштоља (већи просечан број упуцаних кругова) имали и већи ниво прецизности (мањи варијабилитет, односно мање варирање разлика између упуцаних кругова) и то на нивоу од 88,9% вероватноће догађаја. Такође, може се тврдити да су испитаници са јачим нивоом силе стиска шаке имали и већу тачност у ситуацији прецизног пуцања са дистанце од шест метара и то на нивоу просечне вероватноће од 44,0%. Практично сагледавајући ове резултате, може се тврдити да је од 10 испитаника са добром тачношћу њих девет било и прецизно, док је од 10 испитаника са добром прецизношћу њих 4,4 имало јаке горње екстремитете, тј. пропорционално јак стисак шаке.

У односу на дефинисане регресионе моделе, као статистичке мере за утврђивање предиктивног утицаја две испитиване појаве, резултати су показали да јачина стиска шаке има статистички значајан утицај (табела 3, $p = 0.002$) на тачност пуцања на просечном нивоу од 19,3% (графикони 1, 2 и 3), односно да ниво тачно-

сти у овом случају примењеног прецизног пуцања са дистанце од шест метара, стварно око 1/5 зависи од јачине сегмента којим се пуцање директно и реализује (шаке, тј. руке), док остатак од 4/5 необјашњеног варијабилитета зависи од осталих фактора, као што су техника, моторичко искуство, координација и статус сензорских система организма, психолошки и когнитивни фактори, остале физичке способности итд. (Mason et al., 1989; Goonetilleke et al., 2009; Kayihan et al., 2013; Mon et al., 2014).

У односу на другу критеријумску варијаблу, *cV%_Bod_Pucanje*, коришћену као меру прецизности, утврђена је такође статистички значајна корелација са свим осталим варијаблама и то: обрнуто пропорционално са *AVG_Bod_Pucanje*, као мером тачности ($r = -0.889$, $p = 0.000$) и, такође, обрнуто пропорционално са свим варијаблама максималне силе стиска шаке, као мере јачине шаке и руку, као горњих екстремитета тела (табела 2, F_{max_R} , F_{max_L} и F_{max_SUM} на нивоу $r = -0.356$, $p = 0.015$, $r = -0.375$, $p = 0.010$ и $r = -0.369$, $p = 0.012$, респективно). На основу ових резултата се може тврдити да су испитаници са већим нивоом прецизности пуцања из пиштоља (мањи варијабилитет, односно мања бодовна разлика између упуцаних кругова) имали и већи ниво тачности пуцања (већи просечан број упуцаних кругова) и то на нивоу од 88,9% вероватноће догађаја. Такође, утврђено је да су испитаници са јачим нивоом силе стиска шаке имали и пропорционално већи ниво прецизности пуцања и то на просечној вероватноћи догађаја од 36,7%. Практично сагледавајући ове резултате, може се тврдити да је од 10 испитаника са добром прецизношћу њих девет било и тачно, док је од 10 испитаника са добром прецизношћу њих 3,7 имало пропорционално јаке горње екстремитете, тј. пропорционално јак стисак шаке.

У односу на дефинисане регресионе моделе, као статистичке мере дефинисања предиктивног утицаја две испитиване појаве, резултати су показали да јачина стиска шаке има статистички значајан утицај (табела 3, $p = 0.010-0.015$) на прецизност пуцања на просечном нивоу од 13,4% (графикони 4, 5 и 6), односно да прецизност у овом случају примењеног модела пуцања са дистанце од шест метара, стварно око 1/6 зависи од јачине сегмента којим се пуцање директно и реализује (шаке, тј. руке).

У табели 4 су приказани израчунати модели предикције, односно модели једначина спецификације, на основу којих је мо-

гуће на основу тестирања основне контрактилне карактеристике. тј. нивоа максималне силе основног манипулативног сегмента руке – шаке и утврђене максималне силе стиска, извршити предикцију хипотетског нивоа тачности и прецизности употребе службеног оружја, тј. пуцања у ситуацији прецизног пуцања на кратким дистанцама до шест метара. Израчуната грешка предикције за тачност износи ± 1.87 упуцана круга, тј. бода, док је грешка предикције прецизности на просечном нивоу од 26,88%.

Статистички значајна и веома слична корелација између тачности употребе службеног пиштоља у односу на резултат остварен на специфичном полицијском тесту пуцања је утврђена и код припадника полиције Канаде, и то на нивоу $r = 0.38$ (Anderson, Plecas, 2000), односно код припадника полиције Турске и то на нивоу од 0.242 (Kayihan et al., 2013). Зашто је у овој студији утврђен нешто статистички већи ниво корелације у односу на претходне две поменуте, се највероватније може објаснити чињеницом да су током реализације ове студије услови тестирања били строго контролисани, односно да је процедура мерења максималне силе стиска шаке реализована по стандардизованој процедури дан пре или непосредно на дан пуцања (Dopsaj et al., 2007; Dopsaj et al., 2009). Такође, сви испитаници су пуцали користећи исто оружје. У поменуте две претходно публиковане студије испитаници су пуцали својим оружјем и то или пиштољем *Berreta – model 94F*, односно *Glock – model 22* (Anderson, Plecas, 2000), или из пиштоља *CZ 75B* (Kayihan et al., 2013) по различитим процедурама гађања и то или ситуационо са различитих дистанци (Anderson, Plecas, 2000), или прецизно са 10 метара у временском интервалу од 20 минута (Kayihan et al., 2013). Са друге стране, у поменутим студијама тест стиска шаке је реализован у оквиру редовног система тестирања испитаника у различитим периодима са инструментима различитих произвођача.

Мора се напоменути да је и у односу на врхунске такмичаре стрелце из ваздушног пиштоља утврђена такође, веома слична корелација између перформансе, изражене као резултат дефинисан након испалења 60 метака у стандардизованим такмичарским условима, и карактеристика максималне силе стиска шаке, и то на нивоу од $r = 0.37$ (Mon et al., 2015).

На основу резултата добијених овим истраживањем може се закључити да максимална сила стиска шаке, као показатељ раз-

вијености јачине руку, статистички значајно на нивоу утицаја од 19,3% позитивно утиче на тачност, односно са 13,4% позитивно утиче на прецизност код пуцања, односно употребе службеног пиштоља ЦЗ 99 у ситуацији прецизног пуцања на дистанци од шест метара.

Генерално посматрано, резултати овог истраживања су показали да се на овај начин применом кибернетичких принципа као поступака управљања различитим информацијама (Simić, 1990), у смислу успостављања система једноставног тестирања, може успоставити практично употребљив, а на научном методу заснован, систем који у свом домену функционисања може утицати на повећање ефикасности контроле професионалне оспособљености и утренираности припадника МУП-а у односу на основну вештину употребе службеног пиштоља.

Закључак

На основу резултата корелације може се тврдити да прва критеријска варијабла, *AVG_Bod_Pucanje*, коришћена као мера тачности, статистички значајно корелира са следећим варијаблама и то: обрнуто пропорционално са *cV%_Bod_Pucanje*, као мером прецизности ($r = -0.889$, $p = 0.000$) и пропорционално са свим варијаблама максималне силе стиска шаке, као мере јачине шаке, односно горњих екстремитета (F_{max_R} , F_{max_L} и F_{max_SUM} на нивоу $r = 0.437$, $p = 0.002$, $r = 0.439$, $p = 0.002$ и $r = 0.443$, $p = 0.002$, респективно). Практично сагледавајући ове резултате може се тврдити да је од 10 испитаника са добром тачношћу пуцања њих девет било и прецизно, док је од 10 испитаника са добром прецизношћу њих 4,4 имало јаке горње екстремитете, тј. пропорционално јак стисак шаке.

У односу на другу критеријску варијаблу, *cV%_Bod_Pucanje*, коришћену као меру прецизности пуцања, утврђена је такође статистички значајна корелација са следећим варијаблама и то: обрнуто пропорционално са *AVG_Bod_Pucanje*, као мером тачности ($r = -0.889$, $p = 0.000$) и, такође, обрнуто пропорционално са свим варијаблама максималне силе стиска шаке, као мере јачине шаке и руку, као горњих екстремитета тела (F_{max_R} , F_{max_L} и F_{max_SUM} на нивоу $r = -0.356$, $p = 0.015$, $r = -0.375$, $p = 0.010$ и $r = -0.369$, $p = 0.012$, респективно).

Генерално посматрано, на основу резултата добијених овим истраживањем, може се закључити да максимална сила стиска шаке, као показатељ развијености јачине руку, статистички значајно а на нивоу утицаја од 19,3% позитивно утиче на тачност, односно са 13,4% позитивно утиче на прецизност код пуцања, односно употребе службеног пиштоља ЦЗ 99 у ситуацији прецизног пуцања на дистанци од шест метара.

Литература

1. Anderson, S. G., Plecas, B. D., (2000) Predicting shooting scores from physical performance data. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 23(4): 525-537.
2. Blagojević, M., Vučković, G., Dopsaj, M., (2009). *Specijalno fizičko obrazovanje I*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
3. Dopsaj, M., Koropanovski, N., Vučković, G., Blagojević, M., Marinković, B., Miljuš, D., (2007). Maximal isometric hand grip force in well-trained university students in Serbia: descriptive, functional and sexual dimorphic model. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 1(4):138-147.
4. Dopsaj, M., Ivanović, J., Blagojević, M., Vučković, G., (2009). *Descriptive, functional and sexual dimorphism of explosive isometric hand grip force in healthy university students in Serbia*. *Facta Universitatis: series Physical Education and Sport*, 7(2):125-139.
5. Goonetilleke, R., Hoffman, E., Lau, W. C., (2009). Pistol shooting accuracy as dependent on experience, eyes being opened and available viewing time. *Applied Ergonomics*, 40:500–508.
6. Kayihan, G., Ersöz, G., Özkan, A., Koz, M., (2013). Relationship between efficiency of pistol shooting and selected physical-physiological parameters of police. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 36(4): 819-832.
7. Kešetović, Ž., (2005). *Upporedni pregled modela obuka i školovanja policije*, Viša škola unutrašnjih poslova, Zemun.
8. Kos, A., (2018). *SSSE Version 1*, Sensor System for Shooting Evaluation, Software.
9. Mason, B., Cowan, L., Bond, J., (1989). Biomechanical factors affecting accuracy in pistol shooting. *Journal of Biomechanics*, 22(10):1052. [https://doi.org/10.1016/0021-9290\(89\)90365-5](https://doi.org/10.1016/0021-9290(89)90365-5)

10. Milošević, M., Lazendić, O., (1986). Relacije generalnog faktora specifične motoričke aktivnosti milicionara i testova snage, *13. maj – Časopis za pitanja bezbednosti i društvene samozaštite*, 39(1-2): 61-65.
11. Mon, D., Zakyntinaki, M., Cordente, C. A., Antón, A. J. M., Rodriguez, B. R., Jiménez, D. L., (2015). *Finger flexor force influences performance in senior male air pistol Olympic shooting*. PLoS ONE, 10(6): e0129862. doi:10.1371/journal.pone.0129862
12. Mon, D., Zakyntinaki, M., Cordente, C., Barriopedro, M., Sampe-dro, J., (2014). Body sway and performance at competition in male pistol and rifle Olympic shooters. *Biomedical Human Kinetics*, 6:56-62.
13. Popović-Maneski, L., Popović, D., (2016). *Metode i instrumentacija za merenje motorike*. Edicija: Mehanotronika, Akademska misao, Beograd.
14. Simić, D., (1990). *Osnovi kibernetike*, Naučna knjiga, Beograd.
15. Silk, A., Savage, R., Larsen, B., Aisbett, B., (2018). Identifying and characterizing the physical demands for an Australian specialist policing unit. *Applied Ergonomics*, 68: 197-203.
16. Trajkov, M., Dopsaj, M., Eminović, F., Čopić, N., (2015). Definis-anje intenziteta sile stiska šake – razlike i varijabilitet grešaka kod zdravih odraslih osoba. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 14(4):473-495.
17. Vučković, G., Jovanović, A., Dopsaj, M., (2001). Povezanost izme-đu takmičarske efikasnosti gađanja pištoljem na 20 metara i meha-ničkih karakteristika sile različitih mišićnih grupa, *Godišnjak Fakul-teta sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu*, 10:194-201.
18. Vučković, G., Dopsaj, M., (2007). Situational pistol shooting effi-cency prediction on the basis of motor abilities of the students of the academy of criminalistic and police studies, by modelling of moto-ric abilities using methods of partialisation, *NBP – Nauka, bezbednost, policija*, 12(1):139-159.
19. Vučković, G., Dopsaj, M., Dujković, P., (2005). Training for hand-ling official pistol according to international standards, *NBP – Nauka, bezbednost, policija*, 10(3):173-194.
20. Vučković, G., Jovanović, A., Dopsaj, M., (2001). Povezanost izme-đu takmičarske efikasnosti gađanja pištoljem na 20 metara i meha-ničkih karakteristika sile različitih mišićnih grupa, *Godišnjak Faku-*

Iteta sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu, 10:194-201.

Maximum force of hand grip in the function of precision and accuracy of shooting from the official CZ 99 handgun from: Generic models

Abstract: *Gun training with official weapons is one of the most important training activities in the police. The aim of this paper is to determine the relations and define the prediction model between the accuracy and precision of pistol shooting, as a specific motoric task, and the maximum muscular strength of the hand grip, as a basic indicator of general physical hand preparation. The sample covered a total of 46 subjects: students of the Faculty of Sport and Physical Education who selected the subject Shooting within the study program (N = 19, 11 male students and 8 female students), active Ministry of the Interior officers (N = 6), competitors in practical shooting, IPSC (N = 4), recreational shooters (N = 10, 8 men and 2 women), and beginners (N = 7) who have only passed one hour of basic training in firearms. For the measurement of the maximal muscle force of the hand finger flexor, a standardized test - "grip of the hand" was used while the shooting was carried out from the CZ 99 handgun, using the precision shot method from a distance of 6 meters. Criterion variables were: accuracy and precision of shooting, while the predictive variables were the maximum forces of the left and right hand, as well as a summary indicator of the achieved maximum force level of both hands. Based on the obtained results, it can be concluded that the accuracy of shooting statistically correlates with the following variables: inversely proportional to the accuracy ($r = -0.889$, $p = 0.000$) and proportional to all variables of the maximum force of hand grip, as measures of the strength of the upper extremities (F_{max_R} , F_{max_L} and F_{max_SUM} at $r = 0.437$, $p = 0.002$, $r = 0.439$, $p = 0.002$ $ir = 0.443$, $p = 0.002$, respectively). In relation to the accuracy of the shooting, a statistically significant but inversely proportional correlation with all variables of the maximum force of the hand grip were determined (F_{max_R} , F_{max_L} and F_{max_SUM} at $r = -0.356$, $p = 0.015$, $r = -0.375$, $p = 0.010$ $ir = -0.369$, $p = 0.012$, respectively).*

In general, based on the obtained results of this study, it can be concluded that the maximum force of the hand grip, as an indicator of arm strength, is statistically significant, and at the level of influence of 19.3% positively influences the accuracy, i.e. with 13.4% positively affects the accuracy of the shooting from the CZ 99 official handgun in a precision shooting situation from a distance of 6 meters.

Key words: *Precision shooting, CZ 99, hand grip, maximum muscle force*

Бранко ЛЕШТАНИН*

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Проф. др Жељко НИКАЧ**

Криминалистичко-полицијска академија

ДОИ:10.5937/bezbednost1802050L

УДК: 351.74/75(497.11)(094.5)

Прегледни научни рад

Примљен: 26.7.2018. године

Ревизија: 5.9.2018. године

Датум прихватања: 2.10.2018. године

Анализа карактеристичних новела у Закону о полицији – критички осврт¹

Апстракт: Иако још увек није примењен у пуном капацитету, Закон о полицији је већ у марту 2018. године доживео измене и допуне. Требало је пуне две године да се уоче одређени недостаци како у непосредној примени норми закона, тако и са аспекта доношења секундарне легислативе. За потребе овог рада новеле можемо сврстати у неколико група: 1) новеле општег карактера, 2) организационо-функционалне новеле и 3) радно-правне новеле. Највећи број новела је из области радно-правног односа, конкретно специфичног службеничког (каријерног) система у МУП-у. Аутори у раду анализирају неке од карактеристичних новела уз критички осврт на остваривање слобода и права грађана, нарочито полицијских службеника, али и њихових обавеза. Истовремено су указали на још неке новеле *de lege ferenda*.

Кључне речи: полиција, закон, новеле, радно-правни односи.

*b.lestanin@gmail.com

**zeljko.nikac@kpa.edu.rs

¹ Рад је настао и као резултат активности на пројекту *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*, МПНТР РС бр. 179045 и активности на интерном научноистраживачком пројекту *Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији*, 2015-2019.

Увод

Закон о полицији (Службени гласник Републике Србије, бр. 6/16-ЗП/16) је већ у марту 2018. године (више од две године од доношења) доживео измене и допуне. Иако су се наука и струка, па чак и међународне организације (ОЕБС), делимично бавиле „критиком“ ЗП, приређивачу *Закона* је требало пуне две године да уочи одређене недостатке како у непосредној примени норми *Закона*, тако и са аспекта доношења секундарне легислативе.

Пре доношења ранијег *Закона* о полицији из 2005. год. (ЗП/05) реформски циљеви су били тзв. четири „Д“ – децентрализација, деполитизација, демилитаризација и декриминализација полиције (Милетић, 2016:10). Реформа полиције не подразумева само успостављање њене рационалније и функционалније организације и модернизације стварањем капацитета за успешнију реализацију стратешких и других задатака, већ подразумева и јачање механизма контроле рада полиције, законитости, професионализма и одговорности свих полицијских службеника (Симић, Никач, 2012:318). Може се стећи утисак да се на неки начин скренуло са реформског курса и да је реформа полиције у Србији бар за сада застала, и да се чека нека нова иницијатива.

Као разлоге за доношење *Закона о изменама и допунама Закона о полицији* (ЗИДЗП), предлагач закона (Влада РС) на првом месту наводи отклањање одређених недостатака који су се јавили приликом примене ЗП/16, а посебно појединих нових института који су уведени у правни систем МУП-а. Досадашња пракса у примени ЗП/16, а нарочито анализе рађене приликом израде подзаконских аката показале су да планирани акти не могу бити донети управо из разлога што се дошло до закључка да пропис садржи одређене мањкавости које онемогућавају да институти буду примењени у свом правом значењу и правној природи¹.

За потребе овог рада, новеле смо сврстали у неколико група: 1) новеле општег карактера, 2) организационо-функционалне новеле и 3) радно-правне новеле. Највећи број новела је из области радно-правног односа, конкретно специфичног службеничког (каријерног) система у МУП-у.

¹http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/3484-17.pdf, доступан 22. 6. 2018.

Новеле општег карактера

Новеле општег карактера су све оне одредбе ЗИДЗП које се не односе на неку специфичну област уређивања у које спадају: 1. појам полиције, 2. право на употребу речи „полиција“ и изглед униформе, 3. појам полицијског службеника, 4. међународна сарадња, 5. доношење подзаконских прописа и 6. Фонд солидарности.

Ексклузивно право на употребу речи „полиција“ у називу имају МУП и Министарство одбране, док МУП искључиво за себе задржава могућност да полицијски службеници носе тамно плаве униформе. Други државни органи и организације имају рок од три године од ступања на снагу ЗИДЗП (до 3. априла 2021. год.) да предложе измену прописа у том смислу ради усклађивања. То се пре свега односи на комуналну и пореску полицију, односно *Закон о комуналној полицији* (Сл. гласник РС, бр. 51/09) и *Закон о пореском поступку и пореској администрацији* (Сл. гласник РС, бр. 80/02, [...] и 108/16) када говоримо о називу „полиција“. Много је већи број прописа који ће претрпети измене због изгледа **униформе**, где спадају прописи о униформи службеника за извршење кривичних санкција, комуналне полиције, приватног обезбеђења и јавних предузећа. Овакво законско ограничење не уважава савремено и шире схватање концепта безбедности, већ се ограничава на паушалну констатацију да ће повећати „поверење грађана у институције и допринети постизању вишег степена безбедности у друштву“. Безбедност човека и заједнице није изоловано питање државе, региона или организације, већ универзални проблем који захтева мултисекторски приступ, унутрашњи и међународни, нормативни и оперативни одговор. Савремена доктрина и пракса сматрају да јединствени национални *систем безбедности* чине државни и приватни сектор безбедности (Никач, 2013:11-15). У развијеним државама приватни сектор безбедности је развијенији и компатибилан друштвено-политичком, економском и безбедносном систему. Нешто другачија ситуација је у бившим социјалистичким земљама у просецу транзиције и другим неразвијеним државама (Никач, Радовановић, Зорић, 2018:204).

Видљивост и присутност полицијских службеника и њихово распознавање на јавном месту несумњиво доприноси субјективном осећају безбедности код грађана. Међутим, видљивост служ-

беника других агенција за спровођење закона и сектора приватне безбедности такође доприноси том осећају. Ако овоме додамо да оба модела рада полиције, у заједници² и Полицијско-обавештајни модел³, подразумевају сарадњу и координацију са приватним сектором безбедности, онда можемо закључити да законодавац није извршио добру процену приликом предлагања овакве измене.

У нашој теорији и пракси полицијског права традиционално се употребљава израз „овлашћено службено лице“ (ОСЛ) из чијег назива можемо закључити да се ради о службенику полиције који има право и дужност да примењује полицијска овлашћења, мере и радње. ЗП/05 уводи нови појам полицијског службеника (енг. *police officer*) али задржава традиционалну поделу на ОСЛ, лица на одређеним и посебним дужностима која су у вези са полицијским пословима. Синтезом упоредно-европског законодавства закључујемо да је појам полицијског службеника веома узак и подразумева службеника полиције који обавља послове који се односе на јавну безбедност и има могућност да, у законом прописаним случајевима, примени одређена овлашћења у која спада и примена средстава принуде. Карактеристично за Велику Британију је да се за полицијског службеника сматра да је под заклетвом, што доказује посебном легитимацијом (енг. *warrant card*). Процес давања заклетве (енг. *swearing in*) спроводи се у присуству судије чиме полицијски службеник добија могућност да примењује полицијска овлашћења⁴. Језичким тумачењем појма „полицијски службеник“ и претходно изнетим констатацијама може се закључити да ЗИДЗП није исправио грешку која се још увек јавља у ЗП/16. Напротив, он иде корак даље и под полицијским службеником подразумева и припаднике **ватрогасно-спасилачких једница** (енг. *fire and rescue service*). Посматрајући остале земље ЕУ (заједно са В. Британијом) уочавамо да су полицијски службеници и припадници ватрогасно-спасилачких једница раздвојени не само

²Шире у: Никач, 2014.

³Шире у: Ђурђевић, Лештанин, 2017:3-16.

⁴Извор: Презентација са студијског путовања једног од коаутора у Северну Ирску у склопу програма Европског центра за безбедносне студије Џорџ Маршал, Гармиш-Партенкирхен, Немачка (2011).

по актима и прописима који уређује њихову организацију и овлашћења, него и по радно-правном статусу.⁵

Предлог *de lege ferenda* била би измена ст. 2 у чл. 10 ЗП/16 тако да гласи: „Полицијски службеници јесу државни службеници који обављају полицијске послове и примењују полицијска овлашћења, мере и радње.“ У случају прихватања измене тач. 2) у истом ставу би се у потпуности брисала. На тај начин би сви остали запослени који не обављају полицијске послове, нити примењују полицијска овлашћења били у статусу државног службеника или намештеника. Радно-правни статус припадника ватрогасно-спасилачких јединица био би уређен другим законом (нпр. Законом о заштити од пожара) где би задржали досадашња увећана права због увећаних дужности и опасности посла.

Организационо-функционалне новеле

За потребе овог рада у организационо-функционалне новеле сврстали смо одредбе које су посвећене: 1) Дирекцији полиције и директору, 2) полицијским пословима, 3) платформи за безбедну електронску комуникацију, 4) полицијским овлашћењима, мерама и радњама и 5) новеле у области унутрашње контроле рада.

Законодавац задржава **систем централизације** полицијских функција у којој је централна организациона јединица Дирекција полиције иако постоји још два нивоа: 1) регионални (полицијске управе) и 2) локални (полицијске станице). **Директору полиције** пружа се могућност да на други узастопни мандат буде постављен од стране Владе РС без расписивања јавног конкурса. Овакво решење може имати и позитивне али и негативне стране. Као позитивну страну можемо издвојити убрзани процес постављања без непотребног бирократског поступања (конкурс, комисија, министар, влада и сл.) јер директор полиције коме истиче први мандат је скоро увек најбољи кандидат за следећи мандат. Са друге стране, ако се има у виду да *Устав Републике Србије* (Службени гласник Републике Србије, бр. 98/06 – Устав РС) гарантује једнако право на рад односно доступност свим радним местима под

⁵На основу британских, немачких и шведских извора: Police Act 1996, Police (Scotland) Act 1967, Police (Northern Ireland) Act 2000, Police Reform Act 2002, Police and Fire Reform (Scotland) Act 2012, Polizeiorganisationsgesetz, Polizeiaufgabengesetz и Mann, 1999:9-12.

једнаким условима за све грађане, онда овакво решење може бити противно *Уставу РС*. Ако овакво решење сагледамо из угла процеса деполитизације полиције, онда је овакав начин постављања директора полиције такође споран, јер оставља места за директан политички утицај приликом одлучивања о постављању на положај директора полиције.

Руковођење у полицији је рад руководећих радника у полицији, којим се обезбеђује складно функционисање полицијских организационих јединица ради остваривања државних и друштвених циљева – заштите безбедности државе и њених грађана (Стевановић, 1999:55-56). Конкретно, тај рад се састоји од неколико подпроцеса као што су планирање, организација, координација, надзор и контрола, информисање и извештавање, анализа и вредновање рада. Тачно је да процес управљања и руковођења у МУП-у, посебно у полицији, има одређену специфичност због наглашеног безбедносног аспекта. Мора се нагласити да оваква новела у ЗП/16 може довести до тога да руководиоци у одређеним пратећим (логистичким) службама које немају директне везе са полицијским послом буду ОСЈ, поседују могућност примене полицијских овлашћења, мера и радњи, а да немају потребан степен стручности за то (Никач, Лештанин, 2018:13). Можемо само претпоставити какве ће то последице имати по остваривање слобода и права грађана, као и на међусобне односе у МУП-у.⁶

Мера **циљане потраге** представља скуп посебних доказних радњи које се предузимају по *Законику о кривичном поступку* (Службени гласник Републике Србије, бр. 72/11, [...] и 55/14-ЗКП), која има за циљ проналажење лица за којим се трага. Законодавац се одлучио да прошири круг лица према којима се ова мера може применити. Основни услов који се односи на тежину дела остао је непромењен (кривично дело за које је запређена казна затвора четири и више година)⁷. Реч је о мерама циљане потраге према *Закону о полицији* које не представљају доказне радње, и може се рећи да је решење комплементарно ЗКП-у. Сада се ова мера може применити према лицу за којим је расписана било каква потерница, као и лицима за које постоје основи сумње (посредни докази) да помажу у прикривању тог лица. Примера ради, ако се трага за

⁶ О суштини полицијских овлашћења види у: Југовић, 2008:77.

⁷ Шире у: Југовић, 2009:191-200.

лицем због извршења кривичног дела тешка телесна повреда или тешка крађа, полиција ће моћи да врши тајни надзор комуникације путем телефона за који се сумња да поседује то лице, односно лица која помажу у прикривању тог лица. Узимајући у обзир уставно-правна ограничења, *Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода*, праксу Европску суда за људска права⁸ и препоруке Савета Европе у овој области⁹ сматрамо да је овакво овлашћење и сувише широко постављено без посебних законских рестрикција. Чињеница је да постоји судска контрола примене ове мере, али задирање у основне слободе и права човека и грађанина која се гарантују домаћим и међународним највишим правним актима мора бити веома рестриктивно и ограничено на најтежа кривична дела (организовани криминал, корупција, тероризам и сл.), што у овом случају није.

Када су у питању области примене **полицијских овлашћења, мера и радњи**, мора се нагласити да у тој сфери постоји превелико поклапање (преклапање) и неусклађеност са ЗКП-ом. Ово се посебно огледа у примени полицијских овлашћења након извршеног кривичног дела (*post delictum*). У процес усклађивања законских прописа који се односе на поступање полиције морају се укључити и представници правосудних органа, научна и стручна јавност како би се нашла што боља решења у овој области. Предлог *de lege ferenda* могао би бити да ЗКП (па чак и *Закон о прекршајима*) пропише сва полицијска овлашћења која се предузимају *post delictum*, док би ЗП/16 прописао проактивна овлашћења, мере и радње и тако нагласио превентивну улогу полиције.

Полицијско поступање у не малом броју случајева подразумева директно задирање у слободе и права човека и грађанина, због чега мора бити подређено механизмима контроле (спољашње или/и унутрашње). **Механизми унутрашње контроле**, између осталог, подразумевају могућност подношења притужбе на поступање полиције, спровођење превентивних активности као што су

⁸ Видети: Хувиг против Француске, No. 11105/84, пресуда од 24. 4. 1990. год.; Круслин против Француске, No. 11801/85, пресуда од 24. 4. 1990. год.; Малоне против В. Британије, No. 8691/79, пресуда од 2. 8. 1984. год.; и Халфорд против В. Британије, No. 20605/92, пресуда од 25. 6. 1997. год.

⁹ Recommendation No. R (95) 13 и Recommendation Rec (1996) 8 of the Committee of Ministers to Member States

тест интегритета¹⁰, анализа ризика од корупције и контрола пријаве и промене имовног стања. Превентивне активности подразумевају донекле задирање у слободу и права полицијских службеника због чега се законодавац одлучио да новеле ЗИДЗП прецизно уреде ову област. На тај начин постиже се правна сигурност и прецизност у уређивању једне од најбитнијих функција контроле рада полиције – унутрашње контроле.

Према садашњем законском решењу, негативан резултат **теста интегритета** представља тешку повреду службене дужности. Тешке повреде службене дужности су јачег или тежег интензитета, у већем степену нарушавају дисциплину у раду и изазивају теже последице од лакших повреда (Лештанин, Никач, 2016:402). Суштински негативан резултат не представља повреду службене дужности јер се њиме утврђује степен интегритета за обављање одређених полицијских/унутрашњих послова, па у том смислу потенцијално коруптивно понашање. Уколико се утврди негативност, она је основа за привремени, односно трајни премештај уз могућност додатног проверавања интегритета. Уколико би ова одредба опстала, поставља се питање да ли је и негативан тест на полиграфском испитивању тешка повреда службене дужности или нешто друго?

Радно-правне новеле

Као што смо већ истакли, радно-правне новеле чине доминантни део ЗИДЗП и обухватају одредбе које се односе на: 1) пријем у радни однос, 2) интерни конкурс за попуно радних места, 3) безбедносне провере, 4) посебан распоред рада, 5) чинове/звања, 6) додатни рад ван МУП-а, 7) право на штрајк и његово законско ограничење, 8) престанак радног односа (по сили закона и због одласка у пензију), 9) тестирање на присуство алкохола и/или психоактивних супстанци у организму запосленог, 10) путне трошкове, 11) распоређивање запослених, 12) трајни и привремени премештај и 13) дисциплински поступак.

Задржава се начелни принцип да се **радни однос** у МУП заснива путем конкурса, али истовремено је и шири круг изузетика од тог правила. Законодавац је имао у виду да је велики број полицијских службеника изгубио живот, како током ратних деј-

¹⁰ Шире у: Симоновић, Ђурђевић, Соковић, 2016:699-712.

става на простору бивше СФРЈ, тако и приликом обављања редовних послова и задатака, као и да је губитком члана породице доведена у питање њихова егзистенција. Даје се могућност да супружници и деца запослених у МУП-у који су изгубили живот или су рањени у или поводом вршења службене дужности, могу бити примљени у МУП без конкурса. ЗИДЗП даје министру унутрашњих послова могућност да *Правилником о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места* одреди радна места на која одређени кандидати могу бити примљени без конкурса. У питању је позитиван однос заједнице према заслужним припадницима Службе и њиховим породицама, али се изузетак може сматрати до некле супротним (уставним) начелима о једнакости грађана и слободном приступу радним местима, па може утицати на даљи процес политизације полиције.

Основ за одбијање кандидата за пријем у радни однос у МУП је постојање безбедносних сметњи. Поред већ устаљених **безбедносних сметњи**, убудуће и лице које својим навикама, понашањем или склоностима указује да неће бити достојно за рад у МУП-у и лице које се проверава у поступку безбедносне провере а даје о себи неистините податке, ради прикривања чињеница које би представљале безбедносну сметњу, неће моћи да „прођу“ безбедносну проверу. Оно што може бити предмет дискусије је (не)дефинисање појма достојности и могућност злоупотреба и арбитрарности. Достојност се може објаснити са аспекта поузданости лица за обављање посебно ризичних (безбедносних) послова у МУП-у. Како би се то утврдило, неопходно је проверити одређене животне навике, посвећеност ранијем послу, (не)склоност ка учењу и усавршавању, породичне прилике, (не)дружење са лицима из криминогене средине, присуство на местима где често долази да кривичних дела и прекршаја, чланство у формалним и неформалним удружењима, друштвено користан рад и многе друге околности. Правоснажно кажњавање за прекршаје, као основ за одбијање кандидата, значајно се сужава само на прекршаје из области јавног реда са елементима насиља и за прекршаје у области прописа којима се уређује набављање, држање и ношење оружја и муниције. Мора се нагласити да оваквом формулацијом законодавац није имао у виду остале прекршаје са елементима насиља, као што су

то биле одредбе из ЗП/05 (нпр. из области насиља у породици, безбедности саобраћаја, насиља на спортским приредбама и сл.).

Ради ефикасног управљања људским ресурсима законодавац је предвидео 30 дана за расписивање **интерног конкурса за руководеће радно место** које је упражњено. Руководилац организационе јединице који је надлежан да захтева попуну упражњеног радног места (начелник управе у седишту, начелник ПУ и сл.) дужан је да пре истека рока поднесе предлог организационој јединици надлежној за управљање људским ресурсима. Сектор за људске ресурсе је дужан да, по утврђивању испуњености услова за попуњавање радног места, распише интерни конкурс за попуну тог радног места, који се истиче на огласној табли организационих јединица. Ова правна норма не функционише у пракси из више разлога. Прво, након што се место упразни (премештајем, одласком у пензију и сл.) оно се „замрзне“ тако да не може бити попуњено премештајем, кроз поступак конкурса и сл. Након тога, кроз институт исправке грешке у *Правилнику о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места*, за шта се не тражи сагласност Владе, упражњено радно место се брише из табеларног приказа радних места. Самим тим такво радно место више не постоји па се дешава да постоји организациона јединица са извршиоцима, али без руководиоца. Друго, радно место се не попуњава јер руководиоц организационе јединице који је надлежан да захтева попуну упражњеног радног места мора да тражи одобрење од непосредно вишег руководиоца да то уради. Као пример наводимо ситуацију у једној подручној ПУ где је једно руководеће радно место оперативног нивоа у моменту писања овог рада (септембар 2018) упражњено око две године.

Услови потребни за **стицање наредног чина/звања** могу се поделити у три групе: 1) у оквиру извршилачких радних места и у оквиру истог нивоа руковођења (хоризонтално напредовање); 2) за непосредно виши нивоа руковођења; и 3) за прелазак на оперативни, односно непосредно виши ниво руковођења (средњи, високи или стратешки) у стеченом чину/звању (вертикално напредовање). Уочено је да *Уредба о каријерном развоју полицијских службеника* (Службени гласник Републике Србије, бр. 11/17) има одређене мањкавости, тако да је ЗИДЗП Влади дао рок од 90 дана од дана ступања на снагу да (поново) донесе нову уредбу којом бли-

же уређује област каријерног напредовања. То је и учињено доношењем *Уредбе о каријерном развоју полицијских службеника* (Службени гласник Републике Србије, бр. 42/18) којом се, између осталог због одређених промена, уређује и нови начин одређивања чина/звања, начин признавања обука, рокови за усаглашавање чина/звања са обукама и сл. Наведена уредба почиње да се примењује од 1. августа 2018. године па је читав поступак каријерног напредовања враћен на почетак, а да за две године није ништа учињено на том плану. У управљању људским ресурсима у МУП-у и практичној примени закона јавља се појава губитка чина/звања који запослени има а која није уређена прописима (осим као дисциплинска мера за тешку повреду службене дужности – чл. 206, ст. 1, т. 4 ЗП/16). Упоредно-правно посматрано оваква могућност је била предвиђена ранијим прописима (закони и уредбе), али су они престали да важе и више нису део позитивно-правног система наше државе. Све ово указује на извесну арбитрарност у примени прописа и супротност са основним принципима каријерног развоја, као и стандарда у области полицијског поступања које треба да усвојимо.

Наркоманија и алкохолизам су негативне друштвене појаве са којима борбу води и сама полиција. ЗИДЗП уређује да се полицијско овлашћење „Утврђивање присуства алкохола и/или психоактивних супстанци“ може применити и према запосленом, сходно одредбама које важе за то полицијско овлашћење (чл. 101 ЗП/16). Провера присуства алкохола и/или психоактивних супстанци у организму код запослених у МУП-у врши се од стране старшина непосредно пре почетка, у току и/или непосредно пре завршетка службеног ангажовања и има за циљ онемогућавање вршења службе под утицајем алкохола и/или психоактивних супстанци. Ако се има у виду да се утврђивање присуства алкохола и/или психоактивних супстанци врши према лицу за које се сумња да је учинилац кривичног дела, прекршаја или учесник неког догађаја, поставља се питање формалног основа за примену овог полицијског овлашћења према запосленом у МУП-у. Предлог *de lege ferenda* је постојање сумње да је запослени дошао на посао под утицајем алкохола и/или психоактивних супстанци, односно да је такве супстанце конзумирао у току службеног ангажовања.

Престанак радног односа по сили закона одређује се управним решењем а закон не даје могућност подношења жалбе. *Законом о општем управном поступку* (Сл. гласник РС, бр. 18/16-ЗУП) дата је могућност да жалба против одређених решења може бити искључена (чл. 151). Како се овде ради о веома осетљивој управној ствари као што је престанак радног односа којим се задира у право на рад, то сматрамо да жалба мора бити омогућена као неприкосновено право (Никач, Лештанин, 2018:15). Као додатни разлог морају се имати у виду одредбе *Устава РС* (чл. 36) којим се гарантује да свако има право на жалбу или друго правно средство против одлуке којом се одлучује о његовом праву, обавези или на закону заснованом интересу.

Код **накнаде путних трошкова** законодавац је задржао, по нашем мишљењу спорно, решење којим онемогућава било какве промене у висини накнаде ако је то последица промене места становања запосленог након заснивања радног односа, без сагласности послодавца. Јасна је намера законодавца да овом одредбом начини један корак ка уштеди буџетских средстава, али се то не сме урадити на уштрб остваривања слобода и права запослених. Мора се имати у виду да *Устав РС* гарантује неприкосновеност слободног кретања и настањивања у нашој држави које се може ограничити законом, али само ако је то неопходно ради вођења кривичног поступка, заштите јавног реда и мира, спречавања ширења заразних болести или одбране Републике Србије (чл. 39). Ако томе додамо и релативно лош проценат решености стамбеног питања запослених у МУП-у, онда ова одредба има претерано ограничавајући карактер.

У раду је већ наглашено да се, у начелу, радна места у МУП-у попуњавају путем конкурса. Законодавац је предвидео изузетак где се **конкурс** не спроводи у случају распоређивања запослених услед доношења или измена акта о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места у МУП-у и специјалним и посебним јединицама полиције. Сведоци смо да је институт распоређивања у ранијем периоду био вулгарно примењен тако да је више од 15 руководилаца високог и средњег нивоа (начелници управа, ПУ, служби, одељења) смењено применом овог института,¹¹ па се

¹¹ Нпр. Решења 03 бр. 112-9589/2016 од 28. 7. 2016. год. и/или 01 бр. 112-8426/2016 од 15. 6. 2016. год.

може говорити о „персоналној примени закона“¹². Када дође до доношења новог, односно измена и допуна постојећег акта о систематизацији радних места, долази до формирања нових организационих јединица или/и нових радних места због чега управо треба да се спроведе процедура интерног конкурса како би се најбољи кандидати примили у ту новоформирану организациону јединицу. Тиме се истовремено остварује уставно начело о једнакој доступности радних места за све грађане. ЗИДЗП искључује могућност суспензивног дејства жалбе на решење о распоређивању, што је са аспекта општих управних прописа могуће¹³. Ако се има у виду да је у претходном периоду било проблематичних искустава са институтом распоређивања и да судска пракса још увек није заузела свој коначан став, овакво решење са аспекта остваривања права из радног односа запослених у МУП-у може бити дискутабилно.

Члан 210 ЗП/16 уређује надлежност за **покретање и одлучивање у дисциплинском поступку**. Имајући у виду да је, према одредбама ЗКП, јавни тужилац руководиоца предистражног поступка и да има право да предложи покретање дисциплинског поступка, то му се, *de lege ferenda*, мора омогућити и кроз овај закон (или подзаконски акт). Јавни тужилац мора бити обавештен о покретању дисциплинског поступка, да му се омогући подношење доказа, као и могућност да уложи правно средство на одлуку о дисциплинској одговорности као странка у поступку, те остала страначка права у дисциплинском поступку.

Законодавац у ст. 3, чл. 217 ЗП/16 предвиђа да се запослени **привремено удаљавају** са рада кад је против њих у току кривичног поступка, од стране надлежног суда, изречена мера обезбеђења присуства окривљеног и за несметано вођење кривичног поступка.¹⁴ Услед тога они нису у објективној могућности да обављају своје послове и задатке, односно не могу ступити на рад и то све док та мера траје. Међутим, поједине мере за обезбеђење присуства окривљеног остављају могућност да запослени редовно обавља своју радну обавезу. Самим тим запослени не мора бити привремено удаљен, већ може бити привремено премештен на друго радно место како би се мера испоштовала, на начин да не

¹² Према: Никач, Лештанин, 2017:232.

¹³ Види: чл. 154 ЗУП

¹⁴ Види: чл. 188 ЗКП

буду повређена његова права по основу рада нити права другог запосленог (оштећеног), док би послодавац могао и даље да има на располагању тог запосленог.

Закључак

Неопходно је да доношењу закона претходи озбиљно истраживање како би се могли извести ваљани закључци. То се посебно односи на одредбе закона којима се задира у права и слободе човека и грађанина које се гарантују *Уставом* и међународним правним актима. Основи циљ полиције у демократском друштву требало би да буде безбедносна заштита грађана и њихове имовине, односно полиција би требало да буде „сервис грађана“. Када кажемо „сервис грађана“ не мисли се само на доношење одређених стратешких и нормативних докумен. који „декларативно“ одређују такво опредељење, већ се то мора показати и „на терену“.

Полицијски службеници представљају посебну категорију државних службеника са специфичним одговорностима, овлашћењима, дужностима и радно-правним привилегијама. Међутим, тренутно законско решење изједначава све запослене у МУП-у са аспекта радно-правних норми. Поједине организационо-функционалне новеле доносе одређене новине које су веома дискутабилне, посебно из угла доста присутне (де)политизације. Поједине одредбе дају веома широка овлашћења полицији у одређеним областима (што подразумева задирање у основна права и слободе човека и грађанина), уз минималну или без било какве контроле од стране надлежних институција (суд, тужилаштво и сл.). Додајемо и да поједине радно-правне новеле дају простора за арбитрарност и злоупотребе приликом њихове практичне примене. Таква примена правних норми мора бити сведена на минимум и подложна механизима контроле.

Мишљења смо да је можда било целисходно размислити о новом тексту ЗП уместо измена и допуна актуелног текста, јер су последње новеле велике и правно-технички превазилазе пуку номотехнику. Побољшани текст би требало да буде растерећен одредаба које се поклапају (преклапају) са онима из ЗКП и другим казненоправним прописима, а посебно са нормама из радно-правне области. У сваком случају ваља причекати одређено време за при-

мену ЗИДЗП у пракси, након чега ће бити могуће дати прве релевантне оцене о домаћајима појединих решења.

Литература

1. Вујаклија, М., (2004). *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
2. Đurđević, Z., Leštanin, B., (2017). Intelligence-led policing in Ministry of Interior of the Republic of Serbia, in *Thematic conference proceedings of international significance "Archibald Reiss Days"* (3):3-16.
3. *Закон о комуналној полицији* (Службени гласник Републике Србије, бр. 51/09).
4. *Закон о општем управном поступку* (Службени гласник Републике Србије, бр. 18/16).
5. *Закон о пореском поступку и пореској администрацији* (Службени гласник Републике Србије, бр. 80/02, 84/02-испр., 23/03-испр., 70/03, 55/04, 61/05, 85/05-др. закон, 62/06-др. закон, 63/06-испр. др. закона, 61/07, 20/09, 72/09-др. закон, 53/10, 101/11, 2/12-испр., 93/12, 47/13, 108/13, 68/14, 105/14, 91/15-аут. тумачење, 112/15, 15/16 и 108/16).
6. *Законик о кривичном поступку* (Службени гласник Републике Србије, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14).
7. Југовић, С., (2009). Мере циљане потраге, *Наука, безбедност, полиција* 14(3):191-200.
8. Југовић, С., (2008). Обележја управних овлашћења полиције – полицијских овлашћења, *Наука, безбедност, полиција* 13(2):73-81.
9. Лештанин, Б., Никач, Ж., (2016). *Коментар Закона о полицији*, Пословни биро, Београд.
10. Милетић, С., (2016). Стручни коментар новог Закона о полицији – Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016, *Правни инструктор*, Параграф 1-10.
11. Mann, S., (1999). *The Police Act with commentary-third edition*, The Swedish National Police Board, Stockholm <http://www.legislationline.org/documents/id/3709>, доступан 28.3.2018).
12. Никач, Ж., Лештанин, Б., (2018). Кратак осврт на најважније измене и допуне Закона о полицији, *Правни информатор* (4):11-17.

13. Никач, Ж., Лештанин, Б., (2017). Критички осврт на Закон о полицији, *Култура полиса* 14(32):223-236.
14. Никач, Ж., (2014). *Полиција у заједници*, КПА, Београд.
15. Никач, Ж., (2013). *Приватна безбедност и детективска делатност – нови законски прописи у Републици Србији*, Пословни биро, Београд.
16. Никач, Ж., Радовановић, Р., Зорић, В., (2018). Приватна безбедност у Србији – правни основи и едукација припадника, *Теме* 42 (1):203-223.
17. Police Act 1996 (https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/16/pdfs/ukpga_19960016_en.pdf, доступан 28. 3. 2018)
18. Police (Scotland) Act 1967 (http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1967/77/pdfs/ukpga_19670077_en.pdf, доступан 28. 3. 2018)
19. Police (Northern Ireland) Act 2060 (https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/32/pdfs/ukpga_20000032_en.pdf, доступан 28. 3. 2018)
20. Police Reform Act 2002 (https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/30/pdfs/ukpga_20020030_en.pdf, доступан 28. 3. 2018)
21. Police and Fire Reform (Scotland) Act 2012 (https://www.legislation.gov.uk/asp/2012/8/pdfs/asp_20120008_en.pdf, доступан 28. 3. 2018)
22. Polizeiarbeitsgesetz (<http://www.gesetzebayern.de/Content/Document/BayPOG>, доступан 28. 3. 2018)
23. Polizeiaufgabengesetz (<http://www.gesetzebayern.de/Content/Document/BayPAG>, доступан 28. 3. 2018)
24. Симић, Б., Никач, Ж., (2012). Контрола полиције у Републици Србији у функцији заштите људских права, *Култура полиса*, посебно издање 9(2):309-320.
25. Симоновић, Б., Ђурђевић, З., Соковић, С., (2016). Тест интегритета као мера сузбијања корупције у полицији, *Правни живот* 65(9):699-712.
26. Стевановић, О., (1999). *Руковођење и командовање*, Полицијска академија, Београд.
27. http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/3484-17.pdf
28. *Уредба о каријерном развоју полицијских службеника* (Службени гласник Републике Србије, бр. 11/17).

29. Уредба о каријерном развоју полицијских службеника (Службени гласник Републике Србије, бр. 42/18).
30. Устав Републике Србије (Службени гласник Републике Србије, бр. 98/06).

***Analysis of Characteristic Novelties in the Police Law:
Critical Review***

Abstract: Although it had not yet reached full-capacity implementation, the Police Law experienced changes as early as March 18. It took full two years to detect certain shortcomings both in terms of the immediate enforcement of the legal provisions and regarding the adoption of secondary legislation. For the purposes of this paper, novelties can be classified in several groups: 1) novelties of a general character, 2) organizational-functional novelties, and 3) labor-law novelties. The greatest number of innovations is in the field of labor-law relations of a specific officer's (career) system in the Ministry of the Interior. The authors analyze some of the characteristic novelties with a critical review of the exercised freedoms and rights of citizens, especially police officers, but also their obligations. At the same time, they point out to some additional novelties de lege ferenda.

Key words: *police, law, novelties, labor law relations.*

Др Драгана ПЕТРОВИЋ*

Институт за упоредно право, Београд

ДОИ:10.5937/bezbednost1802067P

УДК: 323.28-051.81

Прегледни научни рад

Примљен: 5.7.2018. године

Датум прихватања: 2.10.2018. године

О узроцима бомбашког тероризма - екстремна гледишта¹

Апстракт: Рат, ова јединствена и највећа грешка у људском карактеру је започео моткама и камењем, прерастао у рат експлозивима, ескалирао у ваздушном простору, „винуо“ се у свемир, да би се опет вратио на земљу у облику бомби на људским телима. И док се трага за новим ефикаснијим методама у борби са овом мрачном страном људског понашања, управо са циљем да се демистификује мотивација и стратегија, открију слабости и методи да се он порази, у стварном свету он и даље опстаје као „неразмрсиво клупко насиља и смрти хиљаде недужних“. Притиснути ужасав. претњом, која долази од самоуб. тероризма, пажњу концентришемо управо на објашњавање ове врсте терор. Деловања. У том смислу, за потребе изабране теме (због актуелности, изузетне суровости и штета које производи), из широке скале разноврсних питања која овде искрсавају, аутор анализира одлучујуће факторе који детерминишу понашање бомбаша самоубице. Међутим, наглашава он, у одређеним случајевима и неки други, посредни услови могу испровоцирати баш таква понашања. Осветљава се, делом, и коришћење жена-самоубица у терорист. нападима као нови феномен у модерној историји тероризма. Посебно је представљен начин рада у припреми и извођењу самоубилачких напада, чиме се на крају, како истиче аутор, пружа „грађа“ за сложенији поглед на улогу самоубилачког тероризма и померање тежишта од постојећег концепта ка конституисању

* E-mail: d. petrovic@iup.rs

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту Српско и европско право – упоређивање и усаглашавање (179031), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, а реализује Институт за упоредно право Универзитета у Београду.

другачијег, ефикаснијег оквира за решење овог масовног и моћног проблема нашег доба.

Кључне речи: *бомбаши самоубице, узроци, „свети ратници“ или убице, жене – бомбаши самоубице.*

Увод

Последњих година се пред нашим очима одвија жесток сукоб старих и нових актера историје и то све жешће, разорније, све смртносносније. Тај сукоб и њиме изазване промене протежу се у целом луку – од нових облика дехуманизације, од свог орвелијанског лика до другачијих, хуманијих форми живота, до нових принципа на којима се модерно друштво утемељује. У том и таквом контрасту потпуно различите тенденције огромне снаге боре се за превагу. Резултат (с обзиром на улог) је живот у опасном и несигурном свету, свету раздирућих противречја и претеће неизвесности.

Свака држава треба да тражи властиту комбинацију за ослонац на истински позитивну традицију и стваралачки потенцијал. То треба да диктира темпо и правац развоја једног друштва.

У супротном, све остало би се сматрало пуком имитацијом једне цивилизације... све остало би довело до поништавања свих других. До властитог самоуништења.

Од „сналажења“ у тим великим изазовима зависи да ли ће се овај свет наћи у слепој улици, изложен опасностима назадовања и разарања или ће, пак, напредовати у правцу прогресивне, срећније будућности. Нажалост, као да се део човечанства одлучио за овај први пут. А на том путу стална, потенцијална опасност у којој државе поседују силу и средства (технологију) разарања, на том путу упадљиве ирационалности, агресивности, масовне деструкције, уживање у спектаклима насиља.

Спектаклима насиља?! Локално? Национално? Регионално? Међународно?

Агресивни потенцијал који добија свој највиши израз у ратовима и терористичким актима може овај свет да доведе „до краја“. Неугасива жеђ за моћи која својим утицајем формира изразити индивидуализам, крајњу равнодушност, индиферентност за друга бића. То је критична тачка кроз коју се секу сложене и веома разуђене структуре овог друштва, место где се укрштају верске, националне, етничке,

социјалне, ... разлике и интереси. Ту се већ назире питање које ћемо ми истражити и овде коментарисати.

Дакле, ако из оптике искључимо све друге облике насиља, остаје нам размишљање о самоубилачком тероризму, захватањем, на овом месту, само једног аспекта проблема који се појављује у много ликова, али из перспективе промењених ситуација, нових захтева и конфликта интереса.

Подстицајни фактори у злочиначком понашању бомбаша самоубице

У разматрањима која следе у основи су питања: ко су ти људи који су спремни да жртвују своје животе и шта их наводи на то? У којој мери је њихово понашање условљено одговарајућим разлозима? Да ли сви они у подједнакој мери утичу на акције бомбаша самоубице? Која је врста особа склона самоубилачком тероризму? Ко су, уствари, самоубице – људи инструментализовани да убију и да буду убијени? Зашто се ово догађа? А зашто не?

Одмах на почетку пажњу привлачи чињеница да је због своје изузетно комплексне природе, али и изражене софистицираности појединачно изведених самоубилачких акција, врло тешко доћи до јасног и прецизног одговора на било које питање које се отвара у вези са овом врстом тероризма. Наравно, такав је случај и сада. То је и разлог што се овај својеврсни проблем непрекидно разматра и изнова нуде различита објашњења. Дакле, трагање по овим питањима оставиће нас без дефинитивног одговора и овде. Али покушајмо, ипак, синтетизовањем на основу онога чиме располажемо да изађемо из овог „зачараног круга“. У том правцу послужићемо се одређеним резултатима до којих се дошло проучавањем самоубилачких напада који су изведени до данас (Бејрут).

Када разматрамо ово питање, полази се од две врсте околности које (са варијабилним степеном утицаја) могу да утичу да се постане бомбаш-самоубица. У првој групи су они услови или околности који директно усмеравају човеково понашање у правцу извођења самоубилачког напада. Они представљају непосредну инспирацију за такво деловање, односно његову непосредну покретачку снагу, еквивалент злочиначког деловања.² Међутим, у одређеним случајевима и неки

² Мора се приметити да су неки фактори у већој мери присутни код жена самоубица.

други, посредни услови, могу испровоцирати баш таква понашања терористе самоубице. Реч је, наиме, о факторима који „само“ доприносе да се реализује одређена самоубилачка акција.

Из овакве опште позиције у ланцу фактора из прве категорије издвајамо одлучујуће:

1. веровање у живот после смрти или вера у неки облик постојања након смрти. Ова веровања су поткрепљена стварним изјавама бомбаша самоубица или се могу доста веродостојно извући из контекста усредсређености на религију у појединим културама;³
2. стања окупираности и пресије коју је наметнула нека страна културна, етничка и религиозна група праћена осећањем безнађа и понижења;⁴
3. национални фанатизам или лојалност некој организацији који карактерише љубав и тотална преданост организацији или нацији на рачун других нација (Schweizer, 2002:611-628);⁵
4. сексуалност (Kegley, 2003:213-215);⁶

³ Та веровања су део Хинду, исламске, хришћанске и Хибру религије. У јапанској Шинто религији верује се да преминули настављају да живе после смрти као полубогови.

⁴ Ово се односи на Палестинце, Чечене, Курде, Тамиле и био је нарочито подстицајни фактор у светим ратовима, цихадима у XVIII и XIX веку.

⁵ Северна Кореја представља савршени пример националистичког фанатизма без присуства религијских убеђења, мада је мало вероватно да би Северна Кореја уопште признала да међу њеним становницима постоје религиозна веровања. Према изворима националне тајне службе Јужне Кореје, војска Северне Кореје врши редовну обуку и припрему кандидата за самоубилачке нападе. Већина група које су повезане са терористичким организацијама су уствари делови избегличких група које су искусиле расељавање и чезну да се врате у своју домовину. Све ове групе о којима говоримо деле осећање да представљају дијаспору, мада се овај термин првобитно односио на искуства расељених Јевреја пре настанка данашњег Израела.

⁶ Муслимански бомбаша самоубице очекују и радују се да се након смрти нађу у рају окружени са 72 девице, док жене самоубице уживају у помисли да им младићи који су само умотани у пешкире масирају тела ароматичним уљима. Сексуално репресивна природа муслиманског фундаментализма и резултирајуће сексуалне спутаности су јасно манифестоване у бизарним акцијама неких самоубица 9. септембра 2001. Мухамед Ата (محمد عطا) је захтевао да ниједна жена не сме да додирне његово тело након смрти, или да присуствује његовој сахрани и да мушкарци који перу његово тело морају да носе рукавице. Други нападачи из исте групе су у својим собама покривали слике оскудно обучених девојака, док би буквално балавили гледајући девојке у бикинију на оближњим базенима. Нападачи су користили услуге проститутки и егзотичних играчица док су истовремено презирали декадентно западно друштво. Панков (Pankow) сматра да самоубице нису мамиле обећане чари девица јер су могли

5. наивност – већина бомбаша самоубица су млади и не размишљају на објективан начин о реалности која их окружује и о коначности коју смрт доноси, тако да се њима лакше манипулише (што их чини добрим потенцијалним кандидатима);
6. мржња према циљној групи;
7. религијски фанатизам – веровање у мучеништво и његова глорификација;⁷
8. интензивна индоктринација или тзв. испирање мозга од стране терористичких организација. Мада терористичке организације немају проблема да регрутују бомбаше самоубице, регрутовани кандидати се ипак подвргавају интензивним физичким и психичким припремама које у случају палестинских самоубица укључују и екстензивну религиозну индоктринацију и раздвајање мушких од женских кандидата и пријатеља да би се избегла могућност да евентуално промене мишљење. Таква индоктринација је лакша када су религиозна уверења компатибилна са циљевима организације, нарочито код палестинских терористичких организација.⁸
9. коришћење дрога или других супстанци које делују на психу бомбаша и чине га пријемчивијим за сугестије, одважнијим и лакшим за контролу.⁹

лако да дођу до услуга искуснијих жена и да исламско виђење раја представља *визију дугорочног пубертета*. Њему је, међутим, промакло да су нападачи већ искусили и задовољили своје еротске потребе, укључујући и коришћење проститутки. Мада нисмо били у могућности да пронађемо било какве информације какви су на делу са проституткама, оне би нам вероватно потврдиле да се ради о мушкарцима са одређеним сексуалним адекватностима/ неадекватностима што би представљало драгоцен материјал за истраживања неког сексолога. Руен Корел (Reuen Korel), новинар који пише за часопис *Израели Инсајдер* (Israeli Insider), ставља нагласак на сексуалну конотацију наводећи као пример да се један од нападача радосно раскопчао и конобарици из ресторана пре детонације показао експлозив и голе груди.

⁷ Мучеништво се глорификује не само међу муслиманима, већ и хришћанима и Јеврејима. Подржавање мучеништва је данас постало врло популарно међу Палестинцима, а та популарност се шири и међу школском палестинском и тамилском децом.

⁸ Ови самоубилачки напади тешко да би били изведени од стране верника уколико би такви напади били осуђивани од стране свештенства и других утицајних религиозних вођа. И док неки одбацују важност религије, реторички процес регрутовања бомбаша самоубица који примењују организације, као што је нпр. Хамас или Исламски Цихад, без сумње указује да је религија подстицајни фактор за самоубице да лакше и успешније изведу ове нападе.

⁹ Постоје неке сугестије да су такве супстанце коришћене код регрутовања бомбаша самоубица, али је ипак мало стварних доказа за то. Метафорички гледано, међутим,

Други узроци или посредни фактори који условљавају акције терориста самоубица

- Спољна подршка – Све главне организације које су укључене у самоубилачке нападе (које смо помињали у претходном делу текста) добијају помоћ и подршку страних влада и знатне донације од истомишљеника. Неке исламске добровољне организације су идентификоване као донатори Хамаса (حماس) и Исламског Цихада (الجهاد الإسلامي) који шаљу своје прилоге преко интернета (Hoffman, 1999:17).¹⁰
- Младост – Скоро сви бомбашаи самоубице су млади, а то важи и за чланове терористичких организација.
- Злоупотреба деце (Kegley, 2003:214).¹¹
- Неједнакост полова – Самоубилачки напади су један од метода да жене постигну равноправност са мушкарцима у друштву у коме они

религија би се свакако могла сматрати *опијумом* у складу са концептом Карла Маркса да је *Religion ist das Opium des Volkes* (1844).

¹⁰ Председник Реган је 1983. „случајно“ изнео државну тајну о 1000 самоубилачких бомбаша које Иран припрема за Средњи Исток, посебно Либан. Према поузданим информацијама, припадници Ал Каиде су се посебно обучавали да користе хемијско и биолошко оружје и експлозиве, а добијали су упутства за отмице авиона од припадника тајне службе бивше Источне Немачке пре њеног уједињења. Бивши члан специјалне јединице војске СССР-а је помагао Осаму бин Ладена (أسامة بن لادن) и његову терористичку организацију. Иронично је што су баш Израелци ти који су снабдели тамилске побуњенике опремом и обучавали их за технике самоубил. закуцавања, саботаже бродова и минирање докова. Израел је такође зарађивао новац обучавајући спец. јединице војске *Синхалеза* (*Sinhalesa people*) како да одговоре на тактике тамилских тигрова, па су се у једном тренутку обе групе нашле у израелској бази за обуку, а да нису знале за присуство друге.

¹¹ Џоан Лакхар (Joan Lachkar) је у часопису *Journal of Psychohistory* идентификовала постојање одређеног броја нерешених питања едиповог комплекса, срамоте, одрицања очинства и колективне граничне личности као основа изразитог конфликта у Исламу. Лојд де Моус (Loyd de Mause) указује на карактер женомрзаца у фундаменталистичком друштву и злостављање девојчица у породицама. Као последица, ове девојчице касније не могу да буду идеалне мајке, преносећи своје незадовољство и беду на своју децу. Деца расту тако што потискују своја лична задовољства, себичне жеље и релативну слободу, да би на крају пројектовали своја ускраћивања кроз терористичке нападе. Нападима на друге уствари они рефлектују своје сопствене недостатке.

доминирају и који контролишу (индијско и муслиманско).¹² – Неуспеси у личном животу.¹³

Скот Атран (Scott Atran), антрополог са института „Жан Никод“ (Jean Nicod Institut) у Паризу и америчког Универ. Мичиген у Ен Арбору (Michigan, En Arbor), тврди да бомбаши самоуб. нису лудаци, ни умно поремећене особе, нити пате од самоубилачког синдрома, већ су индоктриниране особе испраног мозга. Уверен да је реч о манипулацијама њихових вођа који знају како да њихове урођене емоције претворе у инстинкте, Атран упозорава да је већина бомбаша самоуб. веома интелигентна и солидно образована, (Schweizer, 2002:611-628)¹⁴, због чега се не може тврдити да се на жртвовање одлучују из очајања.¹⁵ Ове манипулације делују као каква омама која се не може избећи. Инструктори за овај облик „специјалног ратовања“, психолози, стручњаци за „прање мозга“, ... – сви они добро знају како да руинирају сваку критичност код терориста самоуб., да спрече рад њиховог ума и воље. Примена специфичних психолошких техника обликује њихово уверење „као да их држи челичним стегама“; вође организација су покретачи „иза завесе“ њиховог деструктивног и аутодеструктивног потенцијала, они их одржавају и подржавају у одлуци да жртвују свој живот.

Оваква линија интерпретације ставља акценат на психолошки профил, на слику бомбаша-самоубица као усамљених, ирационалних фанатика против којих се није могуће борити. У томе је и њихова снага, њихова необузdana моћ. Њихова истинска слабост је та што су ништа више него обични „пиони“, инструмент у рукама вођа великих терористичких мрежа који од оваквих акција очекују опипљиву добит за организацију користећи ту врсту шокантне стратегије (Sprinzak, 2016:611-628). Тај унутрашњи садржај је управо битан јер се на основу њега једино може да опише и објасни ово својеврсно стање људске

¹² У старијим хришћанским заједницама мучеништво је за жене представљало могућност да побегну од патријархалне контроле којој су биле подвргнуте.

¹³ Самоубилачки напади могу бити и одговор на незнање настало као резултат неуспеха у личном животу. Може да буде повезано и са сексуалношћу. Изјаве које су дале две жене самоубице пре одласка у мисију су показале да им је недостајала способност да истраже своју сексуалност.

¹⁴ Према *Albrechtu, Etzolddu* и *Schuhu*, бомбаши самоубице нису поремећене особе. Они су чак веома интелигентне особе са израженим осећањем дужности и обавезе.

¹⁵ Вид. о томе: <http://arhiva.glas-javnosti.co.zu/arhiva/2003/03/17/srpski/TO3031602.shtml>, доступан 11. 8. 2014.

активности. Идући овим путем, тј. тумачећи проблем односа терористичке организације, односно вође овакве формације и бомбаша-самоубица, израелски психолози и социолози су израдили психолошки профил палестинског бомбаша на следећи начин: сами нападачи – самоубице најчешће, супротно очекивањима, нису добровољци, већ се бирају међу преданим студентима исламских средина обојених фундаментализмом. Обично су неожењени, пореклом из сиромашних средина, између 18 и 27 година. Темељну позадину за спремност на такав чин чини верски фанатизам, понекад праћен жељом за личном осветом због смрти неке блиске особе (Pinjo, 2015). У том смислу је и тврдња да „у сваком случају саможртвовања увек има лична прича трагедије и трауме.“... „Особа која изврши самоубиство јесте особа која бежи од живота, а то је исламом забрањено. Саможртвовањем се, међутим не бежи од живота – он ствара будућност за своју децу.“... Најефикаснији инструмент за доношење штете са најмање губитака јесте ова техника која се заснива на шехадету (Pinjo). Таквом акцијом саможртвовања стиче право да уђе „у Џенет (جانة يت) и да се ослободи од свих мука и патњи овог света“ објашњава други вођа Хамаса, Муса Еви Мерзули ((في ميرزولي (Pinjo).

Пошто у центар наше пажње стављамо разматрање психолошког профила терористе – самоубице, идемо трагом својеврсног објашњења, у основи, три најзаступљенија типа. Овим ћемо обавезно учинити још једну напомену и тиме омеђити суштину нашег будућег излагања – психолошки профили бомбаша самоубица јасно показују да се ови разликују колико и мотиви из којих се боре.

I Палестински исламски дихад и Хамас користе шехиде у борби против непријатеља Израела. Врло често у тумачењу термина шехид постоји извесна двосмисленост и противречност. Издвајамо Боз Ганорово (בוג ג'ור) (директор израелског Међународног инс. за борбу против тероризма) одређење у коме се каже да су шехиди (الشهداء) углавном мушкарци, верници, неожењени, средњег образовања, незапослени, стари између 18 и 27 година. Већина од њих је изгубила своје рођаке или пријатеље. Занимљиво је поменути како се шехиди (супротно очекивањима) не јављају добровољно, већ их „препознају“, „откривају и препоручују њихови вероучитељи“. Тада започиње процес „испирања мозга“, индоктринације и менталне манипулације, као и војне обуке. Оваквом самоубици, шехиду је загарантовано место у Џенету, а његовој породици одговарајући друштвени углед, тј. одређене почасте, али и велике суме новца (Sprinzak, 2016:611-628).

II Тамилски Црни тигрови¹⁶ по много чему „до одређене мере“ могу да се уврсте категоријално у исти тип бомбаша-самоубица као и палестински шехиди. То значи да су, слично шехидима, и припадници Црних тигрова млади, незапослени и неожењени. Међутим, из овог указивања са почетка, произлазе многоструке особености у конкретном остваривању самоубилачких напада ослободилачких тигрова Тамил Елама (*Liberation Tigers of Tamil Eelam*), које их управо и разликују од ових првих. Полази се од тога да ови „нису обучени да постану тек људске бомбе“. Долазе из најбољих борбених јединица са узорном војничком каријером. Тим поводом, Роан Гунаратне (*Rohan Gunaratne*) са Универзитета Сент Ејдрјуз (*Saint Andrews*) наводи да је ЛТТЕ у потпуности интегрисао самоубилачке јединице у секуларну националистичку армију, за чије регрутовање није неопходно постојање верске компоненте. Као и други војници ЛТТЕ-а, припад. ових одреда су одрастали у културном миљеу који глорификује жртвовање и слави многобројне мртве хероје. Процес регрутације је веома тежак и компликован – пролазе само најспособнији и најоданији војници. Иако су обучени, тј. посебно припремљени да извршавају првенствено самоуб. нападе у стилу камиказа, за некима од њих ће се посегнути и онда када треба да се изврше компликоване диверзантске операције које не подразумевају чин саможртвовања (Sprinzak, 2016:611-628).

III У последњих двадесетак година самоубилачки напади су постали једна од најчешћих тактика Курдистанске радничке партије (*Partiya Karkerên Kurdistanê*) која се бори за независну курдистанску државу на југоистоку Турске. На основу расположивих информација о терористима бомбашима-самоубицама у овој држави, само у периоду од 1995. до 1999. петнаест особа је извршило самоубилачке нападе у име Курдистанске радничке партије – од тога су једанаест извршилаца биле младе жене самоубице. Интересантно је приметити да су ове девојке по правилу имале између 17 и 27 година, биле су без занимања, потицале из веома сиромашних средина, у већини случајева изгубиле су блиске рођаке у борби против Турске. У овом погледу, типичан бомбаш-самоубица је веома млад, ниског социоекономског порекла, имао је трауматично искуство у детињству. Али, не обликују

¹⁶ Да се подсетимо, Црни тигрови су самоубилачки батаљони Ослободилачких тигрова тамилског Еслама, који од 1976. године води оружани сукоб против Владе Шри Ланке, са циљем да се успостави независна тамилска држава.

само ови фактори понашање једног курдистанског бомбаша-самоубице. Права слика о њима, односно њиховој мотивацији може да се добије тек уколико се узму у обзир још два битна момента: прво, реч је о безрезервној оданости лидеру Курдистанске радничке па Абдулаху Оцалану (Abdulah Ocalan) и друго, ради се о значајном друштвеном престижу које су жене – терористи стицале својим жртвовањем. Као што се зна, животом у изузетном традиционалном (читај дискриминисаном) друштву, разапета између модерног карактера изазова са којима се суочава и инсистирања на томе да њен одговор узме облик равноправног учешћа у супротстављању хегемонистичкој држави, ова жена-самоубица на такав начин превазилази сва ограничења свог пола. Коришћење женских бомбаша Курдистанска радничка партија сматра логистички нужним, јер је њих лакше опремити за ову врсту операције, значајно смањујући упадљивост и ризик да самоубилачка акција буде откривена. У том контексту, пажњу привлачи део аргументације једног од заробљених чланова Курдистанске радничке партије у којој се наводи, поред осталог, да су самоубилачке акције и један од начина „рашчишћавања редова“ од жена (Sprinzak, 2016:611-628).¹⁷

Прецизна експликација ове проблематике и покушај да се захвати у „корен“ овог феномена даје нам право објашњење мотивације код самоубица-бомбаша. Све време је, при томе, реч да су неке од самоубилачких група мотивисане религијом, религиозно-етничким национализмом или етничким национализмом. Ал Каидина ((القاعدة) религиозна филозофија предвиђа промену територијалних граница. Хамас ((حماس), ПИЈ (Palestinian Islamic Jihad) и Хезболах ((حزب الله) су првенствено религијске групе, али су такође вођене етно-национализмом. БКИ (Babbar Khalsa International) је једина не-исламска религиозна група. Док су Тамилски тигрови и Курдистанска радничка партија руковођени етно-национализмом, Курдистанска радничка партија се „храни“ марксистичко-лењинистичком идеологијом. Мотивација самоубица припадника Хамаса, ПИЈ-а и Хезболаха је првенствено Ислам. Мотивација самоубилачких бомбаша из Тамилских тигрова и Курдистанске радничке партије је тамилски, тј. курдски национализам.

У зависности од политичког окружења и актуелних и потенцијалних донатора, нова идеолошка оријентација се може уградити у

¹⁷ Управо према речима једног од заробљених припадника Курдистанске радничке партије, самоубилачке мисије су начин чишћења редова, јер жене нису увек могле да прате мушкарце кроз стеновите пределе на југу Турске.

групу, у њен „генетски код“. Са завршетком Хладног рата већина група напушта марксизам, лењинизам и маоизам, и „баца се у загрљај“ етно-националистичким и религиозним идеологијама.

Четири дана након бомбашких напада 11.9. на САД, Арнолд Хотигер (Arnold Hottiger) је написао да је мржња екстремистичких исламских група према Америци више везана за друштвена и политичка таласања која САД изазивају у муслиман. земљама, него за религију.¹⁸

Један чланак Данијела Пипеса (Daniel Pipes) из часописа *Национални интереси* (National Interest) из 1986. одбацује религиозни фанатизам као кључну компоненту самоубилачких напада и повезује га са саможртвовањем војника у ратовима који су се водили на западу, а који нису имали ништа са религиозним убеђењима.

Петнаест година касније у извештајима медија, укључујући и интервјуе које су самоубице дале пре одласка у мисију и поруке које су за собом оставили, све је сигурније да ови напади ипак имају значајну религијску компоненту. Милнер (Millner) пише да су ове особе убеђене да ће одмах отићи у рај где ће бити слављени због својих акција и Боз Ганор из израелског Института за антитероризам сматра да религијски фанатизам чини самоубилачке нападе изузетно атрактивним. Не постоје проблеми да се пронађу експерти за ову тему. Али проблем је што се они сви не слажу око круцијалне ствари – мотивације и данашњег стања, а које не мора да буду слично будућем стању. У октобру 2000. године један извештај британске издавачке куће специјализоване за војне, ваздухопловне и транспортне теме (Jane's Information Group) о самоубилачком тероризму наводи да су Мосад ((מסד, израелска обавештајна служба, и Схинбет, (שב"ח) државна безбедност Израела, били врло ефикасни у контроли Хамаса и палестинског Исламског Цихада елиминишући њихове кључне оперативце и лидере и да су значајно допринели њиховом слабљењу елиминисањем њихових војних и политичких вођа.¹⁹

¹⁸ Америка је непријатељ јер пружа једнострану подршку Израелу и јер је сама себи доделила улогу светског полицајца. Када муслимани искусе безнађе, свакодневно понижавање и беду, није чудо да такви услови обезбеђују погодно тле за самоубилачке нападе против Израела и САД. Насупрот томе, Џорџ Шмид (Georg Schmid) тврди да палестински или арапски самоубилачки напади имају значајну религијску димензију.

¹⁹ У извештају Jane's Information Group је још закључено да ће Хамас постати легитимна политичка организација (*Самоубилачки тероризам: глобална претња*). С обзиром на данашње стање, овај извештај је био претерано оптимистичан.

Жене бомбаши самоубице

Док истраживања стављају акценат на религиозну компоненту самоубилачких напада на Средњем Истоку (доступни истраживачки материјал показује да индоктринација и мотиви који се базирају на вери играју централну улогу у готово свим самоубилачким нападима у Израелу), изгледа да ислам није био кључни фактор у свим самоуб. нападима које су извеле жене током израелске и америчке окупације Бејрута средином 80-их година прошлог века. То што не постоје јасне индикације религиозности код бомбаша-самоубица, међутим, не служи као доказ да религија није играла никакву улогу. Чињеница да су жене самоубице у Либану биле хришћанке се надовезује на логичну мисао да су веровале у живот после смрти. Кључно питање које остаје је да ли би се оне тако радо укључиле у нападе да нису веровале у живот после смрти, а не да ли је религиозни фанатизам изазвао ове нападе.

Пружајући шири оквир за разумевање, на одговарајућим местима у претходним анализама је помињано коришћење жена-самоубица у терористичким нападима.²⁰ Данас се коришћење жена самоубица сматра посебном и веома забрињавајућом фазом у развоју тероризма. То је нов феномен у модерној историји тероризма.

Сиријска организација СНП је ангаж. шест жена у покушају да отера Израел из Либана 1985, а 1/3 свих тамилских бомбаша самоубица су биле жене. Према изворима руске обавеш. службе, жене се, такође, тренутно обучавају за самоубилачке нападе против руске војске у Чеченији.

Израел се суочава са таласом самоубилачких бомбашких напада које врше Палестинци, а који су почели још 1993. и од тада настављају да ескалирају (од септембра 2000. до октобра 2001. извршено је 37 бомбашких напада где су самоубице били мушкарци. До 29. јуна 2002. још 17 бомбашких напада су извели мушкарци – бројка до које се дошло из новинарских или интернет чланака. Још четири бомбашка напада су извршиле жене, а две су спречене пре него што су стигле да изврше мисију. Једну од тих жена, двадесетједногодишњу Дерен Абу Аишех (دارين أبو و عيشة) Хамас је прво одбио као бомбаша самоубицу јер у то време се веровало да у ту сврху не треба користити

²⁰ Но, ми се овде нећемо детаљније бавити овом тематиком, јер она захтева да буде предмет посебног разматрања.

жене. Она се затим обратила организацији Ал-Акса бригада мученика (ك تاذ ب شهداء الاق صى) која је очигледно имала мање скрупула.

Постоје нека ограничења која опредељују ангажовање женских самоубилачких бомбаша. Проучавање група које су руковођене религиозном идеологијом открива да је ислам ограничио могућност коришћења жена у самоубилачким акцијама. Па ипак, пет бомбашких напада у Либану су извеле жене. И мада је ПИЈ првобитно планирала да користи жену самоубицу за бомбашки напад на резиденцију израелског премијера у Јерусалиму, операција је осујећена. У Шри Ланки жене су до сада извеле око 30% свих бомбашких напада. Још већи проценат жена је ангажован у самоубилачким операцијама ван ратних подручја, јер се ту захтева пажљива инфилтрација, прикривеност и обмањивање. Жена самоубица је извела терористички напад и усмртила Рацива Гандија (Rajiv Gandhi) у Индији. Већину самоубилачких напада у Турској су извеле жене. Многобројни су разлози зашто се жене бирају за извођење ових акција. Прво, оне су мање сумњиве. Друго, у конзервативним друштвима Средњег Истока и Јужне Азије није уобичајено да се жене претресају. Треће, жене могу да се преруше као труднице, а да испод одеће носе експлозивне направе (Jane's Information Group).

Важно је приметити да су жене, баш као и мушкарци бомбашки самоубице, припремљене да прихвате смрт као неизбежни крајњи производ њиховог напада или путем религијске индоктринације или националистичког убеђења који вредност особе као појединца ставља испод опстанка те организације или државе, или оба. С обзиром на релативно потчињен положај жена у муслиманском друштву, где је правда одређена одредбама исламског права, прави шок је представљало када је 31. јануара 2002. палестинска жена Вафа Идриз (وفى اى س) разнела себе у центру Јерусалима усмртивши једног Израелца уз велики број рањених. Мада је прича оквирна и непотпуна и није сасвим јасно да ли је она стварно детонирала бомбу намерно, или је сама пре времена експлодирала, или активирала даљинским управљачем, она се сматра првом женом бомбашким самоубицом у Израелу.

Један египатски исламски свештеник је похвалио први женски самоубилачки напад у Израелу и инсистирао да Цихад, или свети рат, не прави разлику између мушкараца и жена и да је самоубилачки напад у божјим очима чин самоодбране. Док исламска религијска доктрина спомиње само мушкарце као мученике и њихово награђивање рајским животом после смрти, одбрана дома и религије се сматра као

дужност свих жена и деце. Дакле, и жена може да доспе у рај након таквог једног светог чина.

Проучавање стања као претпоставка деловања

Иако мере које се предузимају у борби са самоубилачким тероризмом „хватају“ само неку од његових разарајућих тенденција, ипак оне пружају „грађу“ за сложенији поглед на положај и улогу самоубилачког тероризма, и „одскочна су даска“ за претварање, померање тежишта од постојећег концепта ка конституисању другачијег, ефикаснијег оквира за решење овог масовног и моћног (у негативном смислу) проблема нашег доба.

Дакле, само из те перспективе рељефно се показује и важност оваквог приступа у супротстављању самоубилачком тероризму.

У том смислу, полазиште мора да представља својеврсно међусобно повезивање две врсте стратегија. Акценат је на две „комплементарне политичке и оперативне стратегије“ (Sprinzak, 625).

1. Прво, са организацијом која посеже за самоубилачким тероризмом треба поступати као са организацијом а не као са групом индивидуално окупљених криминалаца, и сваки напад на њу мора се носити са организац. структуром и политичким, културним, верским, социјалним контекстима у којима те структуре успевају. Кроз сузбијање овакве врсте тероризма мора се непрестано имати на уму да организације које спроводе самоубилачки тероризам уживају подршку своје заједнице (државе донатори). Са свим својим особеностима и уз читав низ питања која се у вези са тим постављају, предлаже се примена међународних политичких и економских санкција против држава из којих тероризам долази, комбиновањем са дипломатским притиском.

Са друге стране, у питању су терористи-самоубице, особе спремне да игноришу оно што ће се њима самима догодити. Они верују у идеју зла и ризикују свој живот због те идеје. Зато, политичка борба против бомбаша-самоубица мора увек бити потпомогнута снажним оперативним притиском. Највећу пажњу треба посветити вођама оваких организација, заповедницима, официрима који регрутују и обучавају убице и планирају нападе. У том смислу се предлаже стварање ефикасних доушничких мрежа, стално праћење могућих сарадника и интензивна сарадња међународних обавештајних служби.

2. Добро заштићени циљеви, односно физичка заштита потенцијалних циљева је друга важна врста стратегије у борби против самоубилачког тероризма. Подизање бетонских зидова, тј. барикаде, стражари, пси – све то може у значајној мери да смањи број самоубилачких напада, односно да пружи, чак повећа осећај сигурности код обичних грађана (Sprinzak, 625-628).

3. Упозоравајући да се можда баш овде срећемо са најспорнијим питањима, с разлогом издвајамо следеће:

У својој борби против тероризма, тадашњи министар унутрашњих послова Русије, Борис Гризлов (Борис Грызлов), је, по угледу на неке одредбе закона САД, изјавио да се и *Законик о кривичном поступку* у Русији мора променити како би се омогућило задржавање у притвору осумњичених за тероризам до 30 дана, при чему се у то време не мора званично подићи оптужница. Заговорници грађанских права упозоравају да би усвајање, односно примена таквог амандмана отворила врата драстичном кршењу људских права, што је слично изражавањима протеста који су се јавили у САД када је у Вашингтону усвојен тзв. *Патриотски закон* након 11. 9. 2001. Сваки покушај да се промени (пооштри) *Законик о кривичном поступку* да би се учинило извесно напредовање, тј. побољшање у истрази, свакако би довео до злоупотреба права осумњичених без икаквих граница или контроле – изјавила је Ана Неистат (Ана Нејстат), представник Организације за заштиту људских права (Human Rights Watch) у Русији. У том смислу, да би то поткрепили, они наводе да су недавна истраживања ове организације открила да се већина кршења људских права, укључујући и физичка малтретирања и исказе под принудом, дешавају у кратком времену након хапшења осумњичених, када је ограничен приступ адвокату. По важећем руском *Законику о кривичном поступку* који је усвојен у јулу 2005, осумњичени може да буде задржан само 48 сати без подизања оптужбе. Притвор се може потом продужити још три дана али уз судско решење.

Према америчком *Патриотском закону* осумњичени се у притвору могу задржати неограничени временски период, а иследницима се дају велика овлашћења, нпр. да користе најсавременије електронске уређаје за прислушкивање, неограничена овлашћења у вршењу претрага и сл. Такође им је доступан и приступ широком опсегу информација, укључујући и поверљиве информације финансијске природе. Овај амерички закон је важио до октобра 2005.

Гризлов није рекао да ли његов предлог закона представља само привремену меру. Он је изјавио да су терористички напади директно повезани са активностима организованог криминала и да полиција не располаже адекватним ресурсима у борби против тероризма. Он је, даље, предложио да се именује и специјални истражитељ за сваку криминалну групу који би био лично одговоран за контролисање активности у ислеђивању. Занимљиво је поменути да је полиција у то време у Русији истражила активности оних криминалних група које контролишу око 20-50 највећих пословних корпорација и које или имају своје људе у управним одборима ових компанија, или директно добијају део оствареног профита компаније. Према подацима Министарства унутрашњих послова, криминалне групе су извршиле преко 89 кривичних дела само у тој години, од којих је 43 извршено у централној федералној области која обухвата Москву и московску регију. Полиција тврди да је успешно решила 48 случајева широм земље и 16 у централној федералној регији.

Москва се први пут суочила са бомбашима самоубицама у октобру 2005. када су чеченски побуњеници (њих 41), укључујући и жене које су биле опасане експлозивом, заробили 800 људи у позоришту Дубровка. Међутим, специјалне снаге су употребиле гас да успавају побуњенике пре него што су они стигли да детонирају експлозив.

Закључак

Терориста је у основи социопата, тј. он или она не осећају кривицу за убијање или повређивање недужних цивила или припадника сигурносних снага. Тешко је дефинисати профил једног терористе, јер се они међусобно веома разликују по својим профилима и вредностима у односу на своје циљеве и културе из којих долазе. Већина теорија посматра терористе као појединце са јасним и карактеристичним особинама. Пресек руралних и урбаних терористичких герилских група показује да су то углавном нежењени мушкарци између 22-24 године старости, универзитетског образовања. Жене терористи су више окренуте пружању подршке него оперативној улози. Без обзира да ли су се тероризму окренули као студенти или касније, велики број њих је још на универзитету индоктриниран анархистичким или марксистичким идеологијама. Физички су веома спремни, интелигентни, имају одређени ниво образовања, али већином нису завршили школовање, и деца су образованих родитеља који припадају средњој класи. Терористи

живе у свету фантазија и у почетним фазама се може рећи да воде рат из фантазије, а на крају почињу да верују у своју сопствену пропаганду. Они имају жељу да промовишу промене претњом или коришћењем насиља као резултат фрустрације – осећају да ниједним другим начином неће постићи циљ (оружје симболише силу и терористи га „мазе и пазе“ као кућног љубимца). Циљ терориста је да привуку пажњу публике на своје циљеве, да испровоцирају реакцију владе у намери да подрију њихово поверење у јавности, као и да промовишу страх и атмосферу алармантности. Терориста извршава акције као резултат фрустрација, осећајући да је употреба оружја најбољи начин да се пренесе порука. Он функционише на начин на који појединац функционише под стресом.

Литература

1. Juergensmeyer, M., (2000). *Terror on the Mind of God*, University of California Press.
2. Kegley, W. Charles Jr., (2003). *The Characteristics, Causes, and Controls of The New Global Terrorism: An Introduction*, The New Global Terrorism, characteristics, Causes, Controls, Prentice Hall, New Jersey.
3. Pinjo, E., (2015). *Islamski terorizam*, vid. <http://www.mm.cp.ba/printart123.html>, доступан 14. 12. 2015.
4. Sederberg, P. C., (2003). *Global Terrorism: Problems of Challenge and Response*, The New Global Terrorism, Characteristics Causes, Controls, Prentice Hall, New Jersey.
5. Spindlov, R. J., Simonsen, E. C., (2013). *Terrorism Today*, Prentice Hall, New Jersey.
6. Sprinzak, E., (2016). *Samoubilački terorizam, Razumni fanatici*, <http://www.bhdani.com/arhiva/223/t22313.shtml>, доступан 17. 1. 2016.
7. Suicide terrorism: a global threat Jane's Intelligence Review, http://www.janes.com/security/international_security/news/ussol/sir001020_1_n.shtml
8. Suicide terrorism: a global threat Jane's Intelligence Review, http://web1.epnet.com/delivery.asp?tb=1&_ug=dbs+0%2C2%C5+fic+13+In+en-us+sid, доступан 14. 12. 2015.
9. Schweizer, H. O., (2002). *Female Suicide bombers: What do we know or should know about them, Terrorism, Organized Crime, and Extremism, Policing in Central and Eastern Europe: Deviance, Violence, and Victimization*, Collage of Police and Security Studies, Slovenia.

10. Stevens, M., (2003). *History and Forms of Terrorism and Counterterrorism Measures, Journal of Sociology*, no 1.
11. Todd, P., Block, J., (2003) *Global Intelligence*, Zed Books, London, 2003.
12. Howell, L. D., (2003). *Is The New Global Terrorism a Clash of Civilizations? Evaluating Terrorism' Multiple Sources*, The New Global Terrorism, Prentice Hall, New Jersey.
13. Haberfeld, R. M., (2009). *A New Understanding of Terrorism: Case Studies, Trajectories and Lessons Learned*, NY: Springer, New York.
14. Haberfeld, R. M., King, F. J., Lieberman, A. C., (2009). *Terrorism Within Comparative International Context The Counter-Terrorism Response and Preparedness*, Springer-Verlag New York.
15. Held, D., (2003). *Bringing International Law Bear on the Control of the New Terrorism in the Global Age*, The New Global Terrorism, Prentice Hall, New Jersey.
16. Hoffman, B., (1999). *One approach to the Analysis of Terrorism*, Rand, Santa Monica.
17. Combs, C. C., (2012). *Terrorism in the Twenty-First Century*, 7th Edition, Prentice Hall, New Jersey.
18. Whittaker, D., (2003). *The Terrorism reader* – second Edition, Routledge, New York.

Causes of Terrorist Bomb Attacks - an Extreme Point of View

Abstract: *Although traditionally it was believed that this is the problem of the Middle East and South Asia regions, the danger and threat of suicide terrorism have been spreading all over the world. It is very difficult for the international community to find the way out from the "blind alley" it has been wondering about for such a long time crucified between the recognition that this type of terrorists' acts has acquired the form of an epidemic and the reactions which, frankly, do not yield any (or very bad) results, therefore falling into depression and frustration due to accumulating challenges, not able (and not ready) to face them in an adequate manner. Although they claim to have launched a resolute campaign against this form of terrorism, it is obvious that suicide terrorists have survived it. The range of potential targets has widened, the number of casualties increased, the imagination in designing the methods of the execution of these operations multiplied, but the strategies and tactics for the prevention of and fighting against this huge problem do not appear to represent an obstacle for further*

progression of this dramatic phenomenon. On the contrary, it seems as if the world "rewards its rebellious children".

Key words: *suicide bombers, causes, "holy warriors" or killers, women suicide bombers.*

Др Раде БОГОЈЕВИЋ*

Доц. др Синиша ДОСТИЋ**

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

ДОИ:10.5937/bezbednost1802086В

УДК: 343.523:343(497.11)(094.5)::343(497.5)(094.5)

Прегледни научни рад

Примљен: 22.7.2018. године

Ревизија: 27.7.2018. године

Датум прихватања: 2.10.2018. године

Злоупотреба путних исправа – упоредна анализа казнених одредби у Србији и Хрватској

Апстракт: У свакодневној пракси граничних органа Републике Србије и Републике Хрватске издвајају се два модуса нерегуларног преласка државне границе злоупотребом личних докумената – употребом туђе оригиналне као своје и употребом фалсификоване путне исправа. Израдом и употребом фалсификованих путних исправа, као и злоупотребом оригиналних путних исправа угрожава се правни саобраћај, један од кључних сегмената функционисања државе, те су ове радње инкриминисане свим националним кривичним законодавствима, па тако и Кривичним законом Републике Србије и Казненим законом Републике Хрватске. Усклађеност одредби националних законодавастава је неопходан услов за одређивање међународног карактера криминалитета уопште. Циљ овог рада је да упоредном анализом казнених одредби у ове две државе утврди у којој мери постоји њихова сагласност у инкриминацији злоупотребе путних исправа, те у складу са изведеним закључком да истакне не само значај такве усаглашености за безбедност међусобне државне границе, већ и потенцијалне слабости чије би отклањање олакшало рад граничне полиције и на тај начин подигло безбедност обе земље на виши ниво.

Кључне речи: злоупотреба, путна исправа, пасош, фалсификат, гранична полиција, инкриминација.

* e-mail: radebogojevic@gmail.com

** e-mail: sinisa.dostic@mup.gov.rs

Увод

Имајући у виду да су независно од мигрантске кризе и даље присутни разлози криминалне природе за илегалан прелазак државне границе (трговина људима, избегавање казнене одговорности, довођење у заблуду имигрантских служби и др.), у новим околностима је повећан обим безбедносних ризика на самим граничним прелазима. Контролом преласка државне границе из Републике Србије у Републику Хрватску уочено је да се међу редовним путницима на граничном прелазу појављују и ирегуларни мигранти који користе фалсификоване путне исправе, а у ређим случајевима и туђе оригиналне путне исправе као своје. Међу модусима илегалних прелазака државне границе употреба фалсификоване путне исправе се издваја као најсофистициранији, јер захтева примену савремене технологије за кривотворење, на материјалу високог квалитета, што подразумева и значајна материјална улагања (Марковић, 2016:286), где примена овог модалитета најчешће укључује одређени степен организованости.

Борба против таквог нарушавања правног саобраћаја једне земље одвија се у две равни – уношењем разноврсних заштитних елемената у јавне исправе и ангажовањем служби за заштиту закона на откривању фалсификованих исправа и кривичном процесирању лица која их израђују и користе. Гранична полиција има посебну улогу у том процесу јер је први државни орган са којим се сусрећу прекогранични путници на уласку у земљу, а истовремено и циљани државни орган који се злоупотребом путне исправе жели довести у заблуду, те је у том смислу ово проблем који завређује и посебну теоријску пажњу. У прошлости, Србија и Хрватска су биле део исте државне заједнице, а осамостаљењем су усвојиле засебна законска решења, па тако и за питање заштите државне границе од злоупотребе путних исправа. Хрватска је чланица Европске уније, а пошто Србија жели чланство у истој заједници, од ње се очекује разумевање њених институција и усклађивање законске регулативе са оном која је развијена у ЕУ.

Предмет овог рада је упоредна анализа кривичноправне заштите државне границе између Републике Србије и Републике Хрватске од употребе фалсификованих и злоупотребе оригиналних путних исправа, с циљем извођења закључка о усаглашености

кривичноправних одредби ове две суседне државе и, сходно томе, препорука за измене законодавства.

Појам и врсте исправе

Исправе у правном саобраћају неке земље имају велики значај јер се њима заснивају, мењају или укидају поједини правни односи и правни послови (Јовашевић, Хашимбеговић, 2000:15). У теорији кривичног права се могу посматрати у ширем (општем) и ужем смислу. Шире одређење појма исправе је на врло сличан начин дато интерпретативним¹ одредбама *Кривичног законика Републике Србије* (чл. 112, т. 26) и *Казненог закона Републике Хрватске* (чл. 87, т. 15). У свом општем значењу исправа својом садржином мора бити намењена доказивању неке чињенице, али то не мора бити само писани документ, већ било који предмет којим се доказује нешто што има вредност за правне односе. То може бити и гранични камен, или било која постављена ознака која би указивала на неку правно релевантну околност (Лазаревић, 2006:874). Сходно томе, исправом се сматрају и регистарске таблице на возилу, као и број шасије и мотора возила, што је до сада више пута потврђено у судској пракси (пресуде Врховног касационог суда Републике Србије: Кзз 608/2014, Кзз100/2015).

У ужем смислу исправа је писмена изјава о некој правно релевантној околности, као манифестација конкретне воље физичког или правног лица које је исправу издало, односи се на неку околност од значаја за правне односе, а издалац изјаве мора бити пословно способно лице (Лазаревић, 2006:874).

Постоји сагласност *Закона о опћем управном поступку Републике Хрватске* (чл. 60) и *Закона о општем управном поступку Републике Србије* (чл. 118) у погледу дефинисања јавне исправе као исправе коју су у прописаном облику издали надлежни државни органи и јавноправна тела у границама својих надлежности. Наведена правна сагласност је веома значајна са аспекта једнаког гледања на њихову легалност.

¹ Одредба не захтева посебно коментарисање већ је обавезујућа за поступајући суд у примењеном члану *Кривичног законика*, односно *Казненог закона*.

Полиција, царина и друге службе које чине систем интегрисаног управљања границом, како у Републици Србији тако и у Републици Хрватској, поступајући по сличним процедурама (Достић, 2008:99), свакодневно се на граничним прелазима сусрећу са великим бројем различитих јавних исправа, а најзначајније су: путна исправа, виза, лична карта, возачка и саобраћајна дозвола. У Републици Србији, поред путне исправе из члана 2 *Закона о путним исправама*, сходно потписаним међународним уговорима, а складу са чланом 5 истог закона, за прелазак државне границе Републике Србије држављани ЕУ, Црне Горе, Македоније и БиХ уместо путне исправе могу користити и личну идентификациону карту. Путним исправама се сматрају: пасош, дипломатски пасош, службени пасош, путни лист, као и путне исправе које се издају на основу међународног уговора. Као и у Србији, у Хрватској путне исправе могу бити: путовница (пасош), дипломатска путовница, службена путовница, путни лист, као и исправе које се издају по основу међународног уговора (*Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o putnim ispravama hrvatskih državljana*, čl. 4).

Инкриминација злоупотребе путне исправе у Србији и Хрватској

На Светском економском форуму у Швајцарској, одржаном у јануару 2010. године, генерални секретар Interpolа, Ronald Noble, рекао је да се у том тренутку више од 11 милиона пасоша води као нестало или украдено (Carol Driver, 2010). Он је том приликом указао на безбедносни значај ове појаве, који произлази из чињенице да се милиони украдених пасоша лажно користе од стране терориста, нарко шверцера и трговаца људима, што представља највећу претњу према свету. Између криминала и служби које се боре против њега траје вечита борба надмудривања у погледу унапређења, с једне стране модуса и средстава извршења, а с друге стране техничког опремања и стручног оспособљавања за сузбијање криминалних активности. Улога граничне полиције на сузбијању криминалитета се не сме потцењивати, на шта нас стварност свакодневно упозорава јер се на бројним граничним прелазима, али и између њих, откривају кривична дела која су по свом карактеру озбиљна претња по безбедност грађана и правног и економског система земље. Кривична дела против правног саобраћа-

ја, која се у највећој мери остварују фалсификовањем исправа најчешће су пратећа уз друга прекогранична кривична дела, као што су различити облици кријумчарења – људи, наркотика, оружја, робе, моторних возила, животиња, али и трговина људима. Осим за наведене потребе, фалсификоване исправе служе извршиоцима кривичних дела за покушај напуштања земље како би избегли кривичну одговорност или издржавање затворске казне. Криминал је давно избрисао државне границе, његово тржиште је свет, а у том брисању граница велику улогу играју фалсификатори. Све већи значај њихове улоге у међународним криминалним оквирима нагони их на свакодневно изналажење начина да фалсификоване исправе максимално приближе оригиналним. Оперативно поступање граничне полиције је први, најистуренији, механизам заштите државе од могућих последица кретања лица уз употребу фалсификованих путних исправа, односно туђих оригиналних путних исправа као својих. Други, ништа мање значајан заштитни механизам је правна регулатива као основа санкционисања ових криминалних појава. Успешно функционисање тог заштитног механизма не зависи само од спремности правосудних органа да делују брзо и ефикасно, већ и од прецизности и усаглашености законских одредби по којима поступају.

Употреба фалсификоване путне исправе и употреба туђе оригиналне путне исправе су међу најчешћим модусима илегалног преласка државне границе на самом граничном прелазу.² За разлику од кривичноправне, инкриминација првог модуса злоупотребе путне исправе у обе државе, постоје значајније разлике у погледу инкриминације употребе туђе оригиналне путне исправе као своје, због чега уједначавање законских одредби којима се врши инкриминација те злоупотребе у обе суседне државе има посебан значај.

Употреба фалсификоване путне исправе је најсофистициранији модус нелегалног преласка државне границе, а значај његовог сузбијања увећава чињеница да ово кривично дело најчешће иде уз нека друга, која по својој природи имају и међународни карактер, а пре свих кријумчарење људи и возила, и као најтеже –

² Поред модуса избегавања граничне контроле (скривање у возилима, на церадама камиона, провлачењем између возила, испод контролних кабина и сл.).

трговина људима. Сходно томе, овом деликту је дата и правна тежина у обе државе инкриминисањем као кривичног дела. Сврставање у неистоветне групе кривичних дела, Глава XXXII КЗ Републике Србије – „Кривична дела против правног саобраћаја“ и Глава XXVI КЗ Републике Хрватске – „Kaznena djela krivotvorenja“, чини само формалну разлику, јер и у једном и у другом случају заштитни објекат је правни саобраћај. Једнако вредновање друштвеног значаја повреде правног саобраћаја је предуслов за ефикасност сузбијања криминалитета ове врсте на заједничкој државној граници.

Кривична дела која се чине злоупотребом путних исправа приликом преласка државне границе обухваћена су следећим члановима КЗ Републике Србије: 355 – „Фалсификовање исправе“, 356 – „Посебни случајеви фалсификовања исправе“, као и 358 – „Навођење на оверавање неистинитог садржаја“. Међутим, само чланови 355 и 358 су примењиви на путним исправама,³ при чему се члан 355 директно односи на употребу фалсификоване путне исправе на граничном прелазу. Ово је у КЗ Републике Хрватске решено уметањем става 2 у чланак 278 – „Кривотворење исправе“, док су остале одредбе овог чланка аналогне члану 355 КЗ Републике Србије.

Предмет овог кривичног дела у оба кривична законика је јавна исправа, а такође и разликовање три облика према самој радњи (Лазаревић, 2006:875): фалсификовање исправе израдом лажне или преиначавањем праве; употреба фалсификоване исправе као праве; и набављање фалсификоване исправе ради њене употребе. Фалсификовање је алтернативно одређено, те је за постојање кривичног дела довољна било која од две наведене радње – израда лажне или преиначавање праве (неовлашћено вршење измена у садржини исправе). Измене морају бити битне, такве да се њима ствара погрешна представа о правно релевантним околностима. Судска пракса је ову законску одредбу применила и на фалсифи-

³ У пракси граничне полиције облици кривичних дела фалсификовања из члана 356 *Кривичног законика* (Посебни случајеви фалсификовања исправе) јављају се у случајевима када су на моторно возило претходно стављене регистарске таблице са другог возила, или је пак извршено неовлашћено допуњавање садржине саобраћајне или возачке дозволе (нпр. дозвољене категорије за управљање) у празне рубрике.

ковање извршено на било ком предмету који представља исправу, те осим идентификационих докумената (путна исправа, лична карта, возачка дозвола) и неовлашћена промена бројева утиснутих на мотору или шасији моторног возила представља ово кривично дело (Лазаревић, 2006:877). За његово постојање се тражи и доказивање намере да се лажна исправа употреби као права, независно од тога ко ће је као такву користити. Код употребе фалсификоване исправе се тражи свест извршиоца да је исправа лажна или преиначена, те да је он и поред тога ставља у правни саобраћај. Став судске праксе у обе државе је да је фалсификована исправа употребљена онда када је стављена на увид лицу којем је и намењена.⁴ Сходно томе, при преласку државне границе дело се испуњава давањем фалсификоване исправе полицијском службенику ради контроле. Није од суштинског значаја да ли је набављање фалсификоване исправе учињено куповином или на неки други начин (нпр. поклон), потребна је свест о томе да је набављена исправа лажна или преиначена, и да је набављање учињено с намером њене употребе у правном саобраћају. Дакле, ако се приликом прегледа пронађе лажна или преиначена исправа у путној торби, ради се о овом облику кривичног дела као и када је показана полицијском службенику као своја, али се у обе државе јавља проблем доказивања умишљаја, односно свести да се ради о лажној путној исправу и намери да се она као таква употреби. Доказивање умишљаја омогућава кажњивост и покушај овог кривичног дела (став 3 у КЗ Републике Србије, односно став 4 у КЗ Републике Хрватске). Управо код путних исправа пронађених међу личним стварима лица над којима се врши гранична контрола, а којима се они нису легитимисали настају практични проблеми. Наиме, неуједначен је приступ тужилаштва у Републици Србији овом проблему, те се често дешава да се, сходно ставу надлежног тужилаштва, лица код којих су пронађене фалсификоване путне исправе у пртљагу враћају са улаза у Републику Србију, уз образложење да се не може доказати ко је сачинио лажну путну исправу, односно

⁴ Погледати: пресуда Врховног касационог суда Републике Србије, Кзз 89/10 од 31. 3. 2010. године, <http://www.vk.sud.rs/sr-lat/kzz-8910-falsifikovanje-isprave>; пресуда Врховног суда Републике Хрватске, Кзз 36/11-3 од 14. 12. 2011., https://bib.irb.hr/datoteka/667531.Marsavelski_Duplikat_registarских_plocica_kao_krivotvorena_isprava.pdf.

преиначио податке у оригиналној путној исправи, те да је беспотребно излагање трошковима Републике Србије евентуалним процесуирањем држалаца таквих исправа и покушајима доказивања свести о томе да је путна исправа лажна или преиначена и намере да се као таква употреби. Враћањем таквих лица на излазни гранични прелаз Републике Хрватске они најчешће избегавају кривичну одговорност због злоупотребе путне исправе, тим пре што су Републику Хрватску напустили без њеног приказивања приликом граничне контроле, већ су државну границу прешли на неки други начин.⁵ Посебан проблем је постојао у периоду између 2009. и 2015. јер је изменама и допунама *Закона о путним исправама хрватских држављана* из 2009. промена података у оригиналној путној исправи била прописана као прекршај. Анализе ризика су показале да су уметање фотографија и мењање података власника путне исправе најчешћи облици фалсификовања путних исправа на хрватским границама (Vrđuka, Šabić, 2013:343), па је изменама и допунама овог закона из 2015. тај део чланка 53 брисан.

За разлику од употребе фалсификоване путне исправе, у погледу које постоји сагласност кривичноправних одредаби Републике Србије и Републике Хрватске којима се она инкриминише, ствари су сложеније када је реч о употреби туђе оригиналне исправе као своје. Наиме, у пракси српских правосудних органа она се различито тумачи, као прекршај или као кривично дело, док је у Хрватској експлицитно инкриминисана и као прекршај и као кривично дело.

Тужиоци у Републици Србији немају усаглашен став према употреби туђе путне исправе као своје, те нека основна јавна тужилаштва овај деликт тумаче као кривично дело „Навођење на оверавање неистинитог садржаја“ из члана 358 КЗ Републике Србије, док друга сматрају да се ту не ради о кривичном делу, већ о прекршају из члана 50, ст. 1, т. 2 *Закона о путним исправама*.⁶

Кривично дело „Навођење на оверавање неистинитог садржаја“ има два облика испољавања: довођење у заблуду надлежног

⁵ Најчешће избегавањем граничне контроле, што је блажи деликтни облик – прекршај.

⁶ Давање своје путне исправе другој особи на послугу, или узимање туђе путне исправе са истом сврхом.

органа ради навођења да овери нешто неистинито у јавној исправи, записнику или књизи и употреба неистините исправе, записника или књиге с циљем довођења надлежног органа у заблуду.

У пракси граничне полиције ово кривично дело се јавља у првом облику употребом туђе путне исправе као своје, при чему за његово постојање није неопходно да полицијски службеник такву путну исправу и овери улазним или излазним печатом, пошто је и покушај кажњив. Чини нам се да су тужилаштва која заступају став да се ради о прекршају а не о кривичном делу, у праву. Наиме, оригинална путна исправа је легалан документ са веродостојним садржајем, а њено оверавање од стране полицијског службеника приликом граничне контроле је *error in persona*. Уколико би полицијски службеник знао да се ради о туђој путној исправи и ипак је оверио, учинио би кривично дело „Фалсификовање службене исправе“ из чл. 357 *Кривичног законика*. Уколико је овера пак извршена уз постојање заблуде полицијског службеника, мишљења смо да се у оваквом случају не ради о заблуди као неопходном услову за постојање кривичног дела из члана 358. Овде се, у зависности од других битних околности, могу стећи услови за позивање полицијског службеника на дисциплинску одговорност јер је природа службених задатака на граничном прелазу управо таква да он не сме бити доведен у заблуду услед своје немарности.

У истој групи кривичних дела у којој је „Кривотворење исправе“ из чланка 278 *Казненог закона Републике Хрватске*, налази се и кривично дело „Овјеравање неистинитог садржаја“ (члан 281), које је по опису идентично кривичном делу из члана 358 КЗ Р Србије. Да ово кривично дело не обухвата употребу туђе оригиналне путне исправе потврђује и постојање посебног кривичног дела у истој групи, „Злоупораба особне исправе“ (члан 280). Међутим, употреба туђе путне исправе као своје се санкционише и чланом 53, ст. 1, т. 2 *Закона о путним исправама хрватских држављана*,⁷ али по основу чланка 280 КЗ Републике Хрватске у

⁷ *Ibid.*

пракси се лица која користе туђу путну исправу као своју кривично процесирају.⁸

Сврсисходност инкриминације дела исте природе у области злоупотребе путних исправа у Србији и Хрватској

На крају, поставља се питање и сврсисходности инкриминације дела исте природе у односу на иста заштићена добра као кривичног дела и прекршаја у исто време. Према пракси Европског суда за људска права, степен тежине се утврђује према највећој могућој казни коју предвиђа меродавно право.⁹ У обе државе, Србији и Хрватској, то је губитак слободе. Наведеним прекршajним одредбама у обе државе је као алтернативна казна за употребу туђе путне исправе као своје прописана казна затвора у трајању од 30 дана. Санкција за овај прекршај има кривичноправни карактер, а према „Енгел мерилу“ у пракси Европског суда за људска права то је ситуација у којој нека дела имају кривична обележја, али мањи друштвени значај, те се процесуирају према прекршajним законима (Одлука Уставног Суда Србије, 2015). У складу са начелом *ne bis in idem*, из чл. 34, ст. 4 *Устава Републике Србије* (Службени гласник Републике Србије, бр. 98/2006) и чл. 31, ст. 2 *Устава Републике Хрватске* (Narodne novine, 1990-2014), није дозвољена двострука угроженост код истог животног догађаја. Изузетак је дозвољен када није исти идентитет казног дела, када постоји различитост чињеница и заштићених добара, што овом приликом није случај. Имајући у виду да је конструкција кривичног дела из члана 358 КЗ Републике Србије, односно чланка 278 *Казног закона Републике Хрватске*, таква да садржи и обележја прекршаја из члана 50, ст. 2 *Закона о путним исправама Републике Србије*, односно чланка 53, ст. 1, т. 2 *Закона о путним исправама хрватских држављана* (привидни идеални стицај по

⁸ Godišnje izvješće o radu PU Vukovarsko-srijemske za 2015. godinu, str. 29., http://www.vusz.hr/Cms_Data/Contents/VSZ/Folders/dokumenti/sjednice/26-sjednica-skupstine-27-04-2016/~contents/K542WRJHPQ92W4B3/tocka3.pdf.

⁹ Наведено у пресуди Уставног суда Републике Србије у поступку по уставној жалби С. И. из Н., на основу члана 167, ст. 4, а у вези са чланом 170 *Устава Републике Србије*, на седници Већа одржаној 26. 3. 2014. године, стр. 5, <http://www.profsistem.com/zakoni/strana/1288>.

основу специјалитета), у циљу заштите претежнијег интереса примена кривичних норми има предност у односу на прекршајне. Практични значај овог питања је израженији код инкриминације злоупотребе путне исправе, јер се ради о деликту чијим се чињењем истовремено повређују закони две суседне државе, а процесни капацитет је на страни једне од њих – оне чија је гранична полиција открила деликт. У наведеним законским околностима гранична полиција практично има дискреционо право да се определи на који начин ће процесуирати лице које је покушало да илегално пређе државну границу (зло)употребом туђе путне исправе – у прекршајном или у кривичном поступку. С тим у вези, ништа је не обавезује да у некој сличној будућој ситуацији не поступи другачије. Непринципијелним и неуједначеним третирањем истоврсног деликта, како у Србији, тако и у Хрватској, као и истовремено у обе државе, нарушава се правна сигурност загарантована чл. 4 Протокола бр. 7 *Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода*, те уставима Републике Србије и Републике Хрватске. На основу наведеног, чини се неопходним усаглашавање ставова око тежине инкриминације овог деликта (прекршај или кривично дело), те у складу с тим и измене, у обе државе и на исти начин, важећих законских одредби.

Закључак

Када је у питању државна граница, ефикасност борбе против злоупотребе путне исправе се повећава уколико постоји већи степен усаглашености законских одредби које су у функцији заштите правног поретка обе државе.

Кроз сажету упоредну анализу законских одредби којима се санкционишу употреба фалсификованих путних исправа, али и туђих оригиналних као својих, дошли смо до закључка да постоје проблеми са којима се суочавају обе државе, који се огледају у неусаглашености како законских одредби самих по себи, тако и њиховог тумачења и примене од стране тужилаштва. Позитивно је што не постоје недоумице у погледу важећих одредби Кривичног законика Републике Србије и Казненог закона Републике Хрватске којима се инкриминише употреба фалсификоване путне исправе. Не само да не постоје недоумице, већ је ово питање решено на скоро идентичан начин у обе државе. Међутим, обе државе се суо-

чавају са проблемом поступања у случајевима злоупотребе путне исправе употребом туђе оригиналне као своје. Природа овог проблема је тежа у Републици Србији, имајући у виду да оваква злоупотреба путне исправе није недвосмислено инкриминисана као кривично дело, већ се у пракси то покушава учинити применом кривичног дела „Навођење на оверавање неистинитог садржаја“ из члана 358 *Кривичног законика*. Све је више тужилаца који одустају од таквог тумачења овог члана *Кривичног законика* и усмеравају полицијске службенике на процесуирање лица која злоупотребљавају туђу оригиналну путну исправу у прекршајном поступку, по основу члана 50 *Закона о путним исправама*. Овакво тумачење тужилаштва сматрамо оправданим, јер је овде реч о погрешном утврђивању идентитета лица које се легитимише легалним документом, чији садржај је истинит.

Хрватски *Казнени закон* прописује исто кривично дело, али за употребу туђег личног документа као свог прописује засебно кривично дело. Проблем је што је иста радња инкриминисана као прекршај у *Закону о путним исправама хрватских држављана*, па је такође могућа арбитрарност поступајућег државног органа, што ствара правну несигурност.

Учесталија употреба туђе оригиналне путне исправе као своје на државној граници, поред употребе фалсификоване путне исправе важан је индикатор појаве ирегуларних миграната у већем обиму (Достић, Марковић, 2016:37), али и њихове организованости, односно потенцијалне опасности да је њихово кретање под контролом организованог криминала. Са таквим значајем по безбедност државне границе, тиме и саме државе, у циљу успешног супротстављања безбедносним претњама које проистичу из овакве злоупотребе путних исправа, неопходно је да се употреба туђе путне исправе као своје инкриминише на јединствен и искључив начин у обе суседне државе, уз јасно разграничење сличних прекршаја и кривичних дела. Сходно томе, а узевши у обзир већу експедитивност прекршајног у односу на кривични поступак, као и кривичноправни карактер алтернативне казне затвора за прекршаје у постојећим законским одредбама обе државе, чиме се придаје потребан значај озбиљности деликта, мишљења смо да би било сврсисходно инкриминисање употребе туђе путне исправе као своје искључиво као прекршаја. Ово би морало бити решено на билатералној основи, изменама и допунама закона у обе држа-

ве истовремено, како би се осигурала правна сигурност из члана 4 Протокола број 7 *Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода*.

Литература

1. Vrđuka, A., Šabić, I., (2013) Primjena analize rizika prilikom kontrole prelaska državne granice, *Policija i sigurnost*, 22(3):336-353.
2. Godišnje izvješće o radu PU Vukovarsko-srijemske za 2015, http://www.vusz.hr/Cms_Data/Contents/VSZ/Folders/dokumenti/sjednice/26-sjednica-skupstine-27-04-2016/contents/K542WRJHPQ92W4/B3/tocka3.pdf, доступан 14.6.2018.
3. Достих, С., (2008). Организација и надлежност граничних полиција у региону Западног Балкана, *Безбедност*, бр. 50(3):82-100.
4. Достих, С., Марковић, Д. М., (2016). Модел оперативне анализе ризика у граничној полицији Републике Србије, *Безбедност*, бр. 58(3):25-45.
5. Driver, C., (2010). Passport fraud is the 'biggest threat facing the world', claims Interpol. *DailyMail Online*, 29 January 2010, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1247082/Passport-fraud-biggest-threat-facing-world.html>, доступан 12. 8. 2017.
6. *Закон о опћет управном поступку*, Народне новине, бр. 47/2009.
7. *Закон о опћет управном поступку*, Службени гласник Републике Србије, бр. 18/2016.
8. *Закон о путним исправама*, Службени гласник Републике Србије, бр. 90/2007, 116/2008, 104/2009, 76/2010 и 62/2014.
9. *Закон о измјенама и допунама Закона о путним исправама хрватских држављана*, Народне новине, бр. 77/99, 133/02, 48/05, 74/09, 154/14, 82/15.
10. Јовашевић, Д., Хашимбеговић, Т., (2000). *Кривична дела фалсификовања*, Задужбина Андрејевић, Београд.
11. *Казнени закон Републике Хрватске*, Народне новине, бр. 125/11, 144/12, 56/15 и 61/15 - Исправак.
12. *Кривични законик Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.

13. Лазаревић, Љ., (2006). *Коментар кривичног законика Републике Србије*, Савремена администрација, Београд.
14. Марковић, Д. М., (2016). *Безбедносни изазови, ризици и претње илегалних миграција* (докторска дисертација), Факултет безбедности, Београд.
15. *Одлука Уставног суда Србије број Уж1285/2012* од 21. 6. 2015. године којом је усвојена уставна жалба С. И., изјављена против пресуде Основног суда у Нишу К. 4861/10 од 22. 3. 2011. године и пресуде Апелационог суда у Нишу Кж. 2334/11 од 7.10.2011. године, <http://www.pravniportal.com/odluka-ustavnog-suda-povodom-istovremene-osude-za-prekrstaj-i-krivichno-delo/>, доступан 23. 4. 2018.
16. Пресуда Врховног касационог суда Републике Србије, Кзз 89/10 од 31.3.2010. године, <http://www.vk.sud.rs/sr-lat/kzz-8910-falsifikovanje-isprave>, доступан 15. 6. 2018.
17. Пресуда Врховног касационог суда Републике Србије, Кзз 608/2014 од 8. 7. 2014. године, <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/kzz-6082014>, доступан 15. 6. 2018.
18. Пресуда Врховног касационог суда Републике Србије, Кзз 100/2015 од 4.2.2015. године, <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/kzz1002015>, доступан 21. 6. 2018.
19. Пресуда Врховног суда Републике Хрватске, Кзз 36/113 од 14. 12. 2011. године, https://bib.irb.hr/datoteka/667531.Marsavelski_Duplikat_registarskih_plocica_kao_krivotvorena_isprava.pdf, доступан 21. 6. 2018. године.
20. Пресуда Уставног суда Републике Србије у поступку по уставној жалби С. И. из Н., на основу члана 167, ст. 4, а у вези са чланом 170 *Устава Републике Србије*, на седници Већа одржаној 26.3.2014. године, <http://www.profisistem.com/zakoni/s-trana/1288>, доступан 21. 6. 2018.
21. *Устав Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 98/2006.
22. *Устав Републике Хрватске*, Народне новине, бр. 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.

Misuse of Travel Documents – Comparative Analysis of Criminal Provisions in Serbia and Croatia

Abstract: *Everyday practice of border authorities of the Republic of Serbia and the Republic of Croatia is marked by two modes of irregular crossing of the state border by illegal use of personal documents - by using another's original document as one's own and by using a forged travel document. Making and using forged travel documents jeopardizes legal traffic, as one of the key parts to the functioning of a country, therefore these acts are criminalized by all national criminal legislations, including both the Criminal Code of the Republic of Serbia and the Criminal Code of the Republic of Croatia. Harmonization of national legislation provisions is a necessary condition for giving crime an international character in general. By comparatively analyzing regulations from the Criminal Code of the Republic of Serbia and the Criminal Code of the Republic of Croatia, the aim of this paper is to establish to what level there is a consensus in the criminalization of the illegal use of travel documents in both countries. Furthermore, in accordance with the conclusion, the aim of the paper is not only to point out to the significance of such harmonization for security of their mutual state border, but also to point out to potential weaknesses the elimination of which would facilitate the work of border police and thereby additionally increase security of both countries.*

Key words: *misuse, travel document, passport, forgery, border police*

Доц. др Жаклина СПАЛЕВИЋ,
Факултет за туристички и хотелијерски менаџмент,
Универзитет Сингидунум
Проф. др Косана ВИЋЕНТИЈЕВИЋ,
Пословни факултет, Универзитет Сингидунум

ДОИ:10.5937/bezbednost1802101S

УДК: 343.721:339.72::004.738.5(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 12.7.2018. године

Ревизија: 12.9.2018. године

Датум прихватања: 2.10.2018. године

Правни и рачуноводствени изазови детекције превара у примени електронских фактура

Апстракт: Главни циљ овог рада је анализирање примене електронских фактура у Републици Србији и појединим европским земљама. У раду је објашњена регулатива којом се уређује питање примене електронских фактура у савременом пословном окружењу. Посебна пажња посвећена је усаглашавању ове регулативе у Републици Србији са директивама Европске уније које дефинишу наведену област. Аутори наводе да будућа правна решења из ове области, треба да буду заснована на стандардима и директивама Европске уније. Такође се у раду наводе и могуће преварне активности са електронским фактурама којима су изложени привредни субјекти. Аутори препоручују привредним субјектима да ојачају интерне контроле за препознавање и избегавање преварних активности којима су изложени применом електронских фактура у пословним трансакцијама.

Кључне речи: електронска фактура, правна регулатива, рачуноводствена регулатива, превара електронским фактурама.

Увод

Рачун или фактура је документ који се користи у пословним трансакцијама између привредних субјеката на тржишту. Сваки промет добара и услуга између привредних субјеката подразумева издавање фактуре/рачуна од стране обвезника (добављача). Фактура је саставни део пословних активности који служи као ос-

нов за плаћање пословних трансакција и утиче на токове новца привредног субјекта.

У савременом информатичком окружењу издавање електронских фактура је постало саставни део пословања у којем се користе алати за е-трговину, трансформишу пословни процеси и користе нове могућности у готово свим секторима тржишта. Електронско фактурисање представља суштинску компоненту савремених технологија као што су *big data*, аналитика и финансијска технологија (*fintech*) и доприноси доношењу одлука привредних субјеката и јавних институција у циљу побољшања њихове ефикасности и конкурентности у глобалној привреди¹.

Електронско фактурисање је један од приоритета у оквиру Европске уније (ЕУ). Европска комисија, у *Дигиталној агенди ЕУ за 2020. годину*², има за циљ да електронско фактурисање постане доминантан начин фактурисања широм држава чланица ЕУ, због очигледних предности које пружа.

Према ЕУ *Директиви о порезу на додату вредност* (Директива 2010/45/ЕУ),³ електронска фактура, у сврху ове *Директиве*, означава фактуру која садржи неопходне информације, а која је издата, послата и примљена у било ком електронском формату. Потреба за електронским фактурама (е-фактура) које ефикасно подржавају своје кориснике у све сложенијем окружењу огледа се у ЕУ директиви о е-фактурисању *Директиви 2014/55/ЕУ*⁴ о електронском фактурисању у јавној набавци. Према овој директиви, електронска фактура означава фактуру која је издата, прослеђена

¹ *Водич за е-фактурисање питања и одговори*, Увод у електронско фактурисање и његове аспекте, Пројекат развоја електронског пословања, ISBN: 978-86-80388106, https://europa.rs/images/publikacije/EInvoicing_SRP.PDF, доступан 13. 5. 2018.

² *Digital Agenda: Commission outlines action plan to boost Europe's prosperity and well-being*, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-581_en.htm, доступан 13. 5. 2018.

³ *Directives Council Directive 2010/45/EU of 13 July 2010 amending Directive 2006/112/EC on the common system of value added tax as regards the rules on invoicing* <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0045&from=HR>, доступан 13. 5. 2018.

⁴ *Directives Directive 2014/55/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on electronic invoicing in public procurement* <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0055&from=HR>, доступан 13. 5. 2018.

и примљена у структурираном електронском формату који омогућава потпуно аутоматизовану електронску обраду било које примљене е-фактуре. Осим тога, овом директивом се утврђује правни оквир за успостављање европског стандарда (EN) за семантички модел података основних елемената електронске фактуре.

Реч је о стандарду за семантички модел података основних елемената електронског рачуна/фактуре (FprEN 16931-1 *Electronic invoicing – Part 1: Semantic data model of the core elements of an electronic invoice*)⁵ и техничкој спецификацији листе синтакси које испуњавају захтеве стандарда (FprCEN/TS 16931-2 *Electronic invoicing – Part 2: List of syntaxes that comply with EN 16931-1*)⁶. Стандарди пружају основу за шире усвајање структурираних електронских фактура међу привредним субјектима, укључујући мала и средња правна лица, и такође им олакшавају потпуно аутоматско плаћање добављачима уз потенцијалну уштеду трошкова и унапређење ликвидности.

„E Invoicing“⁷ тежи да смањи трошкове пословања привредних субјеката и утицај штампаних рачуна на животну средину. Креирање јединственог Европског стандарда за електронске фактуре у јавним набавкама спречава наставак ширења других стандарда и синтакси за е-фактуре које коегзистирају међу државама чланицама и чине међуграничну компатибилност тежом.

Правни и рачуноводствени аспекти примене електронских фактура

Електронско фактурисање је важан аспект у јавној администрацији, односно е-управи у Европи као један од приоритета *Дигиталне агенде* и даје потенцијал за јачање економских и еколошких предности. Европска комисија процењује да би усвајање електронског фактурисања у јавним набавкама широм ЕУ могло да ге-

⁵ FprEN 16931-1 Electronic invoicing – Part 1: Semantic data model of the core elements of an electronic invoice https://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=204:110:0:::FSP_PROJECT:60602&cs=1B61B766636F9FB34B7DBD72CE9026C72, доступан 12. 5. 2018.

⁶ FprCEN/TS 16931-2 Electronic invoicing – Part 2: List of syntaxes that comply with EN 16931 https://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=204:110:0:::FSP_PROJECT:60603&cs=10D168BCA9F3F058F649A272825D6E580, доступан 12. 5. 2018.

⁷ e-Invoicing https://ec.europa.eu/growth/single-market/public-procurement/e-procurement/e-invoicing_en, доступан 12. 5. 2018.

нерише уштеде до 2,3 милијарде евра.⁸ Прелазак са папирног на електронско фактурисање може да смањи трошкове пријема фактура са 30-50 ЕУР на 1 ЕУР према Michel Barnier⁹.

Норвешка агенција за електронску јавну управу је изнела процену да ће се увођењем е-фактура остварити уштеда од 240 милијарди ЕУР на нивоу ЕУ у наредних шест година. Скандинавске земље су лидери на светском нивоу у овом домену.¹⁰

У пракси је уобичајено да се фактура издаје у *B2B (Business to business)* трансакцијама (привредног субјекта – ка привредном субјекту), а рачун у *B2C (Business-to-consumer)* у малопродајним трансакцијама (привредни субјект – ка потрошачу). Овај последњи термин се такође назива и малопродајни рачун или само рачун. Очигледно је да је основна разлика у односу на фактуру та што на рачуну нису наведени подаци о купцу јер се продаја дешава *ad hoc* и купац није унапред познат продавцу. У неким земљама као што су: Бугарска, Пољска, Италија, Грчка, Словенија, Шведска, између осталих постоји посебно законодавство које уређује издавање малопродајних рачуна уопште или за посебна подручја економских активности. Законодавство у тим земљама обавезује привредне субјекте да користе посебан хардвер (фискалне касе) који испуњава одређене техничке карактеристике регулисане законским одредбама. Основна сврха је да се ограничи евентуално манипулисање продајним подацима који су већ сачувани у меморији фискалних каса и тако спрече губици пореза на додату вредност услед немарних манипулација.

У Републици Србији се, у складу са *Законом о фискалним касама*¹¹ (који се примењује на малопродајне трансакције), строго захтева издавање папирног рачуна који се издаје путем фискалне касе. Међутим, *online* продавци су изузети од наведене обавезе и од њих се захтева да електронски, путем е-поште, пошаљу примаоцу појединости о трансакцији. Међутим, технологије које се ослањају на електронске потписе, а које се користе за заштиту

⁸ E-invoicing in public procurement: another step towards end-to-end e-procurement and e-government in Europe, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-608_en.htm, доступан 12. 5. 2018.

⁹ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-608_en.htm, доступан 12. 5. 2018.

¹⁰ Електронске фактуре у Србији, http://www.kombeg.org.rs/aktivnosti/udr_informatike/Detaljnije.aspx?veza=8819, доступан 12. 5. 2018.

¹¹ *Службени гласник Републике Србије*, бр. 135/2004 и 93/2012.

трансакција е-фактурисања већ дужи низ година, могу се сматрати као опционо решење за замену фискалног хардвера (тј. фискалних каса). С обзиром да се садржај фактуре може сматрати подгрупом података са фактуре (што је слично „поједностављеној фактури“ дефинисаној ЕУ *Директивом о ПДВ*), очекује се да ће садржај фактуре бити укључен у нове стандарде за е-фактурисање да би се обухватиле *B2C* фактуре. То ће омогућити привредним субјектима да уједине технологију и интегрисане пословне процедуре и створе средину за издавање е-фактура.

У Републици Хрватској правна регулатива е-фактура заснована је на регулаторним одредбама и стандардима Европске уније. Е-фактура у хрватском законодавству је у потпуности изједначена са фактуром у папирној форми.¹² Према одредбама закона којима се уређује финансијско пословање и предстечајни поступак у Републици Хрватској¹³, валута плаћања креће од тренутка пријема е-фактуре. Према наведеном закону, на основу електронског пријема е-фактуре тачно се зна време пријема исте. Наводимо неке од закона усвојених у Републици Хрватској усклађене са одредбама и стандардима ЕУ за праћење и развој е-фактурисања: *Zakon o porezu na dodanu vrijednost*¹⁴, *Pravilnik o porezu na dodanu vrijednost*¹⁵, *Mišljenje Porezne uprave za račun u elektorničkom obliku*¹⁶, *Zakon o elektroničkoj ispravi*¹⁷, *Zakon o elektroničkom potpisu*¹⁸, *Zakon o računovodstvu*¹⁹.

EDI је скраћеница за „електронску размену података“ (*Electronic Data Interchange*)²⁰ и представља размену пословних електронских докумената између рачунара, као што су поруџбенице и

¹² E-račun Hrvatska <https://www.moj-eracun.hr/cms/zakonska-regulativa/>, доступан 12. 5. 2018.

¹³ *Zakon o finansijskom poslovanju i predstečajnoj nagodbi* – Narodne novine (Službeni list Republike Hrvatske), br. 108/12, 144/12, 81/13, 112/13, 71/15, 78/15.

¹⁴ *Narodne novine* (Službeni list Republike Hrvatske), br. 73/13, 99/13, 148/13, 153/13, 143/14.

¹⁵ *Narodne novine* (Službeni list Republike Hrvatske), br.73/13, kao i svim naknadnim izmenama i dopunama istog.

¹⁶ Zagreb, 10. 3. 2013.

¹⁷ *Narodne novine* (Službeni list Republike Hrvatske), br.150/05.

¹⁸ *Narodne novine* (Službeni list Republike Hrvatske), br. 10/02, 80/08, 30/14).

¹⁹ *Narodne novine* (Službeni list Republike Hrvatske), br.78/15, 134/15).

²⁰ What is EDI (Electronic Data Interchange)? <https://www.crossfireedi.com/What-is-EDI.aspx>, доступан 12. 5. 2018.

фактуре, у стандардном електронском формату између пословних партнера као што су продавци на велико и њихови добављачи, банке и њихови корпоративни клијенти или произвођачи аутомобила и њихови добављачи делова. *EDI* постоји од 1960. године и данас обухвата неколико *EDI* стандарда, заједно са стандардима за посебне индустрије. Добро познати у општим међуиндустријским стандардима су *ANSI (The American National Standards Institute)*²¹, који се првенствено користи у Сједињеним Америчким Државама и *EDIFACT (Electronic Data Interchange For Administration, Commerce and Transport)*²², који се првенствено користи у Европи и Азији. Осим тога, постоје стандарди за посебне индустрије; на пример *SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication)*²³ представља стандард заснован на *EDI* који се користи у банкарском сектору. Међутим, постало је јасно да се данас термин *EDI* може односити на било који стандардизовани структурирани формат размењених података и да не упућује само на *EDIFACT* који представља само један пример таквих формата.

Неке земље попут Шпаније, Аустрије, Пољске, Данске, Шведске, Финске, Норвешке, Француске, Естоније, Италије, Словеније, Белгије, Холандије и Португалије су радиле на усаглашавању са директивама ЕУ о електронским фактурама. Приликом фактурисања јавном сектору неке од ових земаља су обавезале добављаче да користе е-фактуре. У табели 1 наведен је оквирни списак европских земаља које су већ донеле законе којима је обавезно слање е-фактура ка органима јавне набавке и пријем е-фактура од стране тих органа.

Табела 1: Почетак примене електронских фактура у неким земљама (Извор²⁴)

Земља	Година почетка примене
Аустрија	2014.
Данска	2015.

²¹The American National Standards Institute <https://www.ansi.org/>, доступан 12. 5. 2018.

²² The EDIFACT standard <https://www.edibasics.com/edi-resources/document-standards/edifact/>, доступан 12. 5. 2018.

²³ *SWIFT* <https://www.swift.com/about-us>, доступан 12. 5. 2018.

²⁴ https://europa.rs/images/publikacije/E-Invoicing_SRP.PDF, доступан 12. 5. 2018.

Естонија	2017.
Француска	2017.
Италија	2014.
Португалија	2012.
Шпанија	2015.
Холандија	2016.

Према документу *ACCA (Association of Chartered Certified Accountants)*²⁵ из 2012. године, Финска и Данска су биле очигледни лидери у усвајању е-фактурисања, превазилазећи рангирање Евростата (*The European Statistical System*)²⁶ у погледу усвајања од стране великих компанија (Финска 89%, Данска 76%), средњих правних лица (Финска 78%, Данска 58%) и малих правних лица (Финска 59%, Данска 52%). Чињеница је да су неке земље (нпр. Португалија) такође приступиле е-фактурисању и е-фактурама у оквиру своје политике пореске ревизије и наметнуле одређене захтеве за извештавање о е-фактурисању покушавајући да спрече преваре у вези са ПДВ-ом.

Свакодневно се милиони фактура размене између примаоца (купца) и издаваоца (добављача) фактура, где их је већина у папирном облику. Овакав начин фактурисања пословних трансакција доводи до неефикасности, која се може решити употребом информациононих решења кроз примену е-фактуре. На овај начин се подиже ефикасност у пословању, како на страни издаваоца, тако и на страни примаоца фактура. Наводимо још неке недостатке примене папирних фактура у пословним трансакцијама на тржишту у *B2B* трансакцијама:

1. на издавање и пријем папирних фактура привредним субјектима одлази много времена;
2. трошкови папирног фактурисања расту у структури трошкова издаваоца и примаоца;
3. жалбе примаоца фактура на непотпуне податке у папирним фактурама;
4. потребан је физички простор за одлагање папирних фактура (код издаваоца и код примаоца);

²⁵ *ACCA* <http://www.accaglobal.com/my/en.html>, доступан 12. 5. 2018.

²⁶ *The European Statistical System* <http://ec.europa.eu/eurostat>, доступан 12. 5. 2018.

5. уништавају се зелене дрвне површине (за производњу папира).

Неке од предности примене е-фактура у пословним трансакцијама између издаваоца и примаоца су:

1. смањење и до 75%, свих трошкова слања, штампања и обраде папирних фактура;
2. аутоматизација процеса;
3. већа продуктивност и ефикасност у раду;
4. системско уређење интерних контрола;
5. електронско архивирање;
6. побољшање односа са клијентима;
7. заштита животне средине (нема сече шума).

Законодавни аспекти примене електронских фактура у Републици Србији

Према саопштењу Владе Републике Србије од 13. децембра 2017. године, надлежним органима и институцијама достављено је Објашњење²⁷ у вези са издавањем и књижењем рачуна (фактура) у папирном и електронском облику без употребе печата и потписа. У наведеном објашњењу, у складу са *Законом о електронском документу*, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању,²⁸ који је на снази од 27. октобра 2017. године, више није обавезно штампање фактуре која је изворно настала у електронском облику, нити да се на евентуално одштампан документ ставља отисак печата како би се сматрао валидним. Наиме, електронска фактура је валидна у електронском облику, без потписа и печата, не мора да се штампа и не мора да се шаље поштом. Фактура која је изворно настала у папирном облику не мора да садржи печат и потпис одговорног лица. Фактура која је настала у електронском облику или дигитализацијом, такође не мора бити потписана електронским потписом. У Објашњењу Министарства финансија Републике Србије и Министарства трговине, туризма и телекомуникација Републике Србије се наводи да уколико се ради о фактури која је изворно настала у електронском

²⁷<http://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/fakture-u-papirnom-el.obliku-bez-pescata-potpisa2017.pdf>, доступан 12. 5. 2018.

²⁸ *Службени гласник Републике Србије*, бр. 94/2017.

облику, као и фактури која је настала дигитализацијом (конверзијом документа из папирног у електронски облик), она не мора да садржи искључиво електронски потпис, већ уместо потписа може садржати идентификациону ознаку одговорног лица, односно лица овлашћеног за издавање те фактуре. Појам „идентификациона ознака“ представља сваку ознаку која једнозначно одређује, односно упућује на одговорно лице, односно лице које је овлашћено за издавање рачуноводствене исправе. Дакле, то може бити име и презиме, потпис, факсимил, електронски потпис и сл., као и комбинација поменутих или других ознака.

У складу са чланом 7 *Закона о рачуноводству*²⁹, правна лица и предузетници су обавезни да интерним актом уреде организацију рачуноводства и одреде лица која су одговорна за законитост и исправност настанка пословних промена, састављање и контролу рачуноводствених исправа о пословној промени. Самим тим, уколико приликом издавања фактура правно лице или предузетник користи „идентификациону ознаку“ уместо потписа, интерним актом је неопходно ближе уредити ко је одговорно лице, односно лице које је овлашћено за издавање тих фактура и шта се сматра „идентификационом ознаком“. Законом којим се уређује рачуноводство омогућено је правним лицима и предузетницима да своје фактуре издају у папирном или електронском облику. Овим законом није прописано да фактура која је изворно настала у папирном облику мора садржати печат и потпис одговорног лица, већ је довољно да она садржи „идентификациону ознаку“ која упућује на одговорно лице, односно лице које је овлашћено за издавање те фактуре а којом потврђује њену веродостојност у смислу члана 9 *Закона*. Правна лица и предузетници немају обавезу да фактуру која је изворно настала у електронском облику штампају, нити да се на тако одштампан документ ставља отисак печата како би он био сматран валидним. Није прихватљиво да се електронски документи штампају и затим чувају у папирном облику – такви документи се не би сматрали оригиналним. *Законом о рачуноводству Републике Србије* дефинисани су обавезни временски периоди током којих привредни субјекти морају да чувају своју рачуноводствену документацију. Ови рокови важе и за електронске и за папирне документе.

²⁹ *Службени гласник Републике Србије*, бр. 62/2013 и 30/2018.

Фактура садржи следеће податке у складу законом који регулише порез на додату вредност у Републици Србији:

- назив, адресу и ПИБ обвезника – издаваоца рачуна;
- место и датум издавања и редни број рачуна;
- назив, адресу и ПИБ обвезника – примаоца рачуна;
- врсту и количину испоручених добара или врсту и обим услуга;
- датум промета добара и услуга и висину авансних плаћања;
- износ основице;
- пореску стопу која се примењује;
- износ ПДВ који је обрачунат на основицу;
- напомену о одредби овог закона на основу које није обрачунат ПДВ;
- напомену да се за промет добара и услуга примењује систем наплате.³⁰

Према одредбама *Закона о порезу на додату вредност*, ако обвезник издавања фактуре пружа временски неограничене услуге у трајању дужем од једне године, обавезан је да издаје периодични рачун, а период за који се фактурише не може бити дужи од једне године. Уколико обвезник издавања фактуре унапред наплати накнаду или део накнаде пре него што је извршен промет добара или услуга (авансну наплату) има обавезу да изда фактуру, али у коначном обрачуну се одбијају авансна плаћања.

Остала законска регулатива у Републици Србији релевантна за е-фактурисање: *Закон о извршењу и обезбеђењу*³¹, *Закон о пореском поступку и пореској администрацији*³², *Закон о јавном*

³⁰ Члан 42 *Закона о порезу на додату вредност Републике Србије* (Службени гласник Републике Србије, бр. 84/2004, 86/2004 - испр., 61/2005, 61/2007, 93/2012, 108/2013, 6/2014 - усклађени дин. изн., 68/2014 - др. закон, 142/2014, 5/2015 - усклађени дин. изн., 83/2015, 5/2016 - усклађени дин. изн., 108/2016, 7/2017 - усклађени дин. изн., 113/2017, 13/2018 - усклађени дин. изн. и 30/2018).

³¹ Службени гласник Републике Србије, бр. 106/2015, 106/2016 – аутентично тумачење и 113/2017 – аутентично тумачење.

³² Службени гласник Републике Србије, бр. 80/2002, 84/2002 - испр., 23/2003 – испр., 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005 - др. закон, 62/2006 - др. закон, 63/2006 - испр. др. закона, 61/2007, 20/2009, 72/2009 - др. закон, 53/2010, 101/2011, 2/2012 - испр., 93/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014, 105/2014, 91/2015 – аутентично тумачење, 112/2015, 15/2016, 108/2016 и 30/2018).

*бележництву*³³, *Закон о ревизији*³⁴, *Закон о трговини*³⁵, *Закон о фискалним касама*³⁶, *Закон о роковима измирења новчаних обавеза у комерцијалним трансакцијама*³⁷, *Закон о електронској трговини*³⁸, *Закон о електронском документу*³⁹, *Закон о електронском потпису*⁴⁰, *Закон о информационој безбедности*⁴¹, *Закон о тајности података*⁴², *Закон о заштити података о личности*⁴³, *Закон о безбедносно-информативној агенцији*⁴⁴, *Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије*⁴⁵, *Закон о поступку регистрације у Агенцији за привредне регистре*⁴⁶, *Закон о класификацији делатности*⁴⁷, *Правилник о одређивању случајева у којима нема обавезе издавања рачуна и о рачунима код којих се могу изоставити поједини подаци*⁴⁸.

Детекције превара у примени електронских фактура

Преваре у савременом пословном окружењу у коме се примењују електронске фактуре су присутне и доводе до плаћања лажних фактура за разне трансакције као што су: оглашавање, обнављање имена домена веб сајта привредног субјекта, канцеларијског материјала и других роба и услуга које нису наручене.

Многе преваре у ИТ пословном окружењу настају на основу лажних електронских фактура. Ове преваре упућују да се успо-

³³ Службени гласник Републике Србије, бр. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - др. закон, 93/2014 - др. закон, 121/2014, 6/2015 и 106/2015.

³⁴ Службени гласник Републике Србије, бр. 62/2013 и 30/2018.

³⁵ Службени гласник Републике Србије, бр. 53/2010 и 10/2013.

³⁶ Службени гласник Републике Србије, бр. 135/2004 и 93/2012.

³⁷ Службени гласник Републике Србије, бр. 119/2012, 68/2015 и 113/2017.

³⁸ Службени гласник Републике Србије, бр. 41/2009 и 95/2013.

³⁹ Службени гласник Републике Србије, бр. 51/2009.

⁴⁰ Службени гласник Републике Србије, бр. 135/2004.

⁴¹ Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016 и 94/2017.

⁴² Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2009.

⁴³ Службени гласник Републике Србије, бр. 97/2008, 104/2009 - др. закон, 68/2012 – одлука УС и 107/2012.

⁴⁴ Службени гласник Републике Србије, бр. 42/2002, 111/2009, 65/2014 – одлука УС и 66/2014.

⁴⁵ Службени гласник Републике Србије, бр. 116/2007 и 72/2012.

⁴⁶ Службени гласник Републике Србије, бр. 99/2011 и 83/2014.

⁴⁷ Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2009.

⁴⁸ Службени гласник Републике Србије, бр. 123/2012 и 86/2015.

ставе квалитетне интерне контроле у привредним субјектима, да запослени на пословима плаћања буду упућени и добију одобрење за плаћање од надлежних који су наручили одређене робе или услуге од добављача. Превара са електронским фактурама може настати и као предлог за претплату на часопис, некада се може појавити и као захтев за обнављање претплате на часопис за који привредни субјект није био ни претплаћен. Могуће је да информације од привредног субјекта преузете хакерским активностима користе лажни добављачи, представљањем да су редовни добављачи и да обавесте привредни субјект о променама рачуна код банке. Лажни добављачи привредном субјекту шаљу нови број рачуна у банци и захтевају да се нове електронске фактуре уплаћују на назначени банкарски рачун. Ове преваре се откривају само када редовни добављач код привредног субјекта провери зашто му нису извршена плаћања.⁴⁹ Свака промена инструкција за плаћање је потенцијална опасност и потенцијална превара за привредни субјект. Исто се односи и на изненадна плаћања са већим износима, као и на е-фактуре које стижу са другачијим инструкцијама за плаћање.

Неке преваре са електронским фактурама постају веома софистициране и тешко препознатљиве, јер се користе савремене технологије као што су друштвене мреже како би се контактирали привредни субјекти и ушли на полигон превараната за њихове активности. *Scamwatch*⁵⁰ је покренула и води *Australian Competition and Consumer Commission (ACCC)*.

Укупни губици [\$]	Број извештаја	Извештаји са финансијским губицима [%]
90928622	161528	8.7

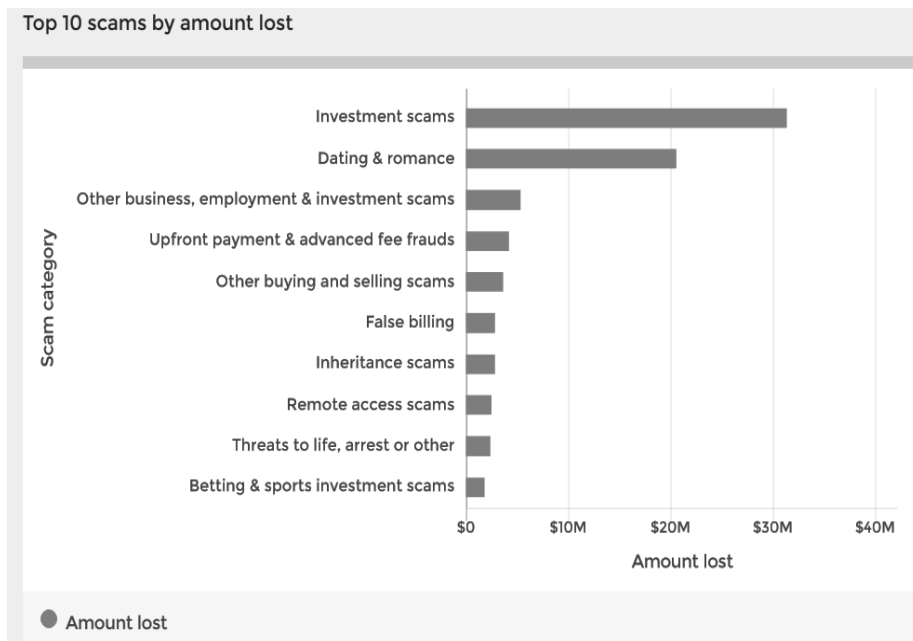
Извор: Scam statistics, 'All scam types' for '2017',
<https://www.scamwatch.gov.au/about-scamwatch/scam-statistics?scamid=all&date=2017>, доступан 12. 5. 2018.

Scamwatch пружа информације потрошачима и правним лицима како препознати и избећи преваре у пословном окружењу. У наставку је статистички обрађен извештај за 2017. о неким пре-

⁴⁹<https://www.scamwatch.gov.au/>, доступан 12. 5. 2018.

⁵⁰<https://www.scamwatch.gov.au/about-scamwatch/scamwatch-role>, доступан 12. 5. 2018.

варним активностима који је сачињен на основу пријава преко АССС.

Извор: Scam statistics, 'All scam types' for '2017', <https://www.scamwatch.gov.au/about-scamwatch/scam-statistics?scamid=all&date=2017>, доступан 12.5.2018.

Извор: Scam statistics, 'All scam types' for '2017',
<https://www.scamwatch.gov.au/about-scamwatch/scam-statistics?scamid=all&date=2017>, доступан 12.5.2018.

Трендови преварних активности прате различите индустрије, прате иновативне начине пословања за незаконито присвајање материјалних средстава привредних субјеката. Привредни субјекти увођењем нових информационих технологија морају да уведу начине за ометање превара којима могу бити изложени.

Закључак

У овом раду представили смо правни оквир који подржава одлуку земаља ЕУ и Европске комисије да се регулише приступ е-фактурисању. Главне директиве ЕУ за електронско фактурисање су:

1. *Директива 2010/45/ЕУ* о заједничком систему пореза на додату вредност у вези са правилима фактурисања;
2. *Директива 2014/55/ЕУ* о електронском фактурисању у јавној набавци;
3. *Уредба 910/2014 (Уредба eIDAS)* о електронској идентификацији и услугама поверења за електронске трансакције на унутрашњем тржишту.

Коришћење електронских фактура може да помогне привредним субјектима да смање трошкове и буду конкурентнији, али и да уведу механизме за препознавање и избегавање преварних активности путем њих.

Навели смо предности примене електронских фактура у појединим земљама ЕУ и правну регулативу која регулише ову област у Републици Србији.

Закључујемо да је увођење електронске фактуре у пословању привредних субјеката у Републици Србији допринело развоју електронског пословања али ствара и изазов за даље усклађивање правне регулативе из ове области са регулативом ЕУ.

Литература

1. *ACCA* <http://www.accaglobal.com/my/en.html>, доступан 12. 5. 2018.
2. *ACCC, scamwatch*, <https://www.scamwatch.gov.au/>, доступан 12. 5. 2018.
3. *Digital Agenda: Commission outlines action plan to boost Europe's prosperity and well-being*, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-581_en.htm, доступан 13. 5. 2018.
4. *Directives Council Directive 2010/45/EU* of 13 July 2010 amending Directive 2006/112/EC on the common system of value added tax as regards the rules on invoicing <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0045&from=HR>, доступан 13. 5. 2018.
5. *E-invoicing in public procurement: another step towards end-to-end e-procurement and e-government in Europe*, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-608_en.htm, доступан 12. 5. 2018.
6. *e-Invoicing* https://ec.europa.eu/growth/single-market/public-procurement/e-procurement/e-invoicing_en, доступан 12.5.2018.
7. *Електронске фактуре у Србији*, http://www.kombeg.org.rs/aktivnosti/udr_informatike/Detaljnije.aspx?veza=8819, доступан 12. 5. 2018.
8. *E-račun Hrvatska* <https://www.moj-eracun.hr/cms/zakonska-regulativa/>, доступан 12. 5. 2018.
9. *FprEN 16931-1 Electronic invoicing - Part 1: Semantic data model of the core elements of an electronic invoice* <https://standards.cen>.

- eu/dyn/www/f?p=204:110:0::::FSP_PROJECT:60602&cs=1B61B766636F9FB34B7DBD72CE9026C72, доступан 12.5.2018.
10. FprCEN/TS 16931-2 Electronic invoicing–Part 2: List of syntaxes that comply with EN 16931 https://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=204:110:0::::FSP_PROJECT:60603&cs=10D168BCA9F3F058F649A272825D6E580, доступан 12. 5. 2018.
 11. *Mišljenje Porezne uprave za račun u elektorničkom obliku*, Zagreb, 10. 3. 2013.
 12. *Правилник о одређивању случајева у којима нема обавезе издавања рачуна и о рачунима код којих се могу изоставити поједини подаци* (Службени гласник Републике Србије, бр. 123/2012 и 86/2015).
 13. *Pravilnik o porezu na dodanu vrijednost – Narodne novine* (Službeni list Republike Hrvatske), br. 73/13, као и свим накнадним изменама и допунама истог.
 14. SWIFT <http://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/fakture-u-papirnom-el.obliku-bez-pecata-potpisa2017.pdf>, доступан 12. 5. 2018.
 15. The American National Standards Institute <https://www.ansi.org/>, доступан 12. 5. 2018.
 16. The EDIFACT standard <https://www.edibasics.com/ediresources/document-standards/edifact/>, доступан 12. 5. 2018.
 17. The European Statistical System <http://ec.europa.eu/eurostat>, доступан 12. 5. 2018.
 18. *Водич за е-фактурисање питања и одговори*, Увод у електронско фактурисање и његове аспекте, Пројекат развоја електронског пословања, ISBN: 978-86-80388-10-6, https://europa.rs/images/publikacije/E-Invoicing_SRP.PDF, доступан 13. 5. 2018.
 19. *What is EDI* (Electronic Data Interchange)? <https://www.crossfireedi.com/What-is-EDI.aspx>, доступан 12. 5. 2018.
 20. *Закон о безбедносно-информативној агенцији* (Службени гласник Републике Србије, бр. 42/2002, 111/2009, 65/2014 – одлука УС и 66/2014).
 21. *Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању* (Службени гласник Републике Србије, бр. 94/2017).
 22. *Закон о електронској исправи* – Narodne novine (Službeni list Republike Hrvatske, br. 150/05).

23. *Закон о електронској трговини* (Службени гласник Републике Србије, бр. 41/2009 и 95/2013).
24. *Закон о електронском потпису* (Службени гласник Републике Србије, бр. 135/2004).
25. *Закон о електроничком потпису* – Narodne novine (Službeni list Republike Hrvatske, br. 10/02, 80/08, 30/14).
26. *Закон о фискалним касама* (Службени гласник Републике Србије, бр. 135/2004 и 93/2012).
27. *Закон о финансијском пословању и предстегајној нагодби* – NN 108/12, 144/12, 81/13, 112/13, 71/15, 78/15.
28. *Закон о информационој безбедности* (Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016 и 94/2017).
29. *Закон о извршењу и обезбеђењу* (Службени гласник Републике Србије, бр. 106/2015, 106/2016 – аутентично тумачење и 113/2017 – аутентично тумачење).
30. *Закон о јавном бележничтву* (Службени гласник Републике Србије, бр. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - др. закон, 93/2014 -др. закон, 121/2014, 6/2015 и 106/2015).
31. *Закон о класификацији делатности* (Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2009).
32. *Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије* (Службени гласник Републике Србије, бр. 116/2007 и 72/2012).
33. *Закон о порезу на додату вредност Републике Србије* (Службени гласник Републике Србије, бр. 84/2004, 86/2004 - испр., 61/2005, 61/2007, 93/2012, 108/2013, 6/2014 - усклађени дин. изн., 68/2014 - др. закон, 142/2014, 5/2015 - усклађени дин. изн., 83/2015, 5/2016 - усклађени дин. изн., 108/2016, 7/2017 - усклађени дин. изн., 113/2017, 13/2018 - усклађени дин. изн. и 30/2018).
34. *Закон о порезу на додану вредност* – Narodne novine (Službeni list Republike Hrvatske, br. 73/13, 99/13, 148/13, 153/13, 143/14).
35. *Закон о пореском поступку и пореској администрацији* (Службени гласник Републике Србије, бр. 80/2002, 84/2002 – испр., 23/2003 - испр., 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005 - др. закон, 62/2006 - др. закон, 63/2006 - испр. др. закона, 61/2007, 20/2009, 72/2009 - др. закон, 53/2010, 101/2011, 2/2012 - испр., 93/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014, 105/2014, 91/2015 – аутентично тумачење, 112/2015, 15/2016, 108/2016 и 30/2018).

36. *Закон о поступку регистрације у Агенцији за привредне регистре* (Службени гласник Републике Србије, бр. 99/2011 и 83/2014).
37. *Закон о рачуноводству* (Службени гласник Републике Србије, бр. 62/2013 и 30/2018).
38. *Закон о рачуноводству* – Narodne novine (Službeni list Republike Hrvatske, br. 78/15, 134/15).
39. *Закон о ревизији* (Службени гласник Републике Србије, бр. 62/2013 и 30/2018).
40. *Закон о тајности података* (Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2009).
41. *Закон о трговини* (Службени гласник Републике Србије, бр. 53/2010 и 10/2013).
42. *Закон о роковима измирења новчаних обавеза у комерцијалним трансакцијама* (Службени гласник Републике Србије, бр. 119/2012, 68/2015 и 113/2017).
43. *Закон о заштити података о личности* (Службени гласник Републике Србије, бр. 97/2008, 104/2009 - др. закон, 68/2012 – одлука УС и 107/2012).
44. Spalević, Ž., (2013). *Pravni aspekti primene elektronskih faktura*, V Naučni skup „USPON 2013 – Preduzetništvo kao šansa”, 28-29. novembar, pp. 255-262.

Legal and Accounting Challenges for Detection of Fraud in the Implementation of Electronic Invoice

Abstract: *The main objective of this paper is to analyze the implementation of electronic invoice in the Republic of Serbia and some European countries. This paper explains the regulations governing the question of application of electronic invoices in the modern business environment. Special attention was paid to the approximation of these regulations in the Republic of Serbia with the EU directives that define the specified area. The authors state that future legal solutions in this area should be based on the standards and directives of the European Union. The paper also mentions possible fraudulent activities with electronic invoices to which economic entities may be exposed. The authors recommend the economic entities to strengthen internal control in order to identify and*

avoid fraudulent activities to which they are exposed by using electronic invoices in their business transactions.

Key words: *electronic invoices, legal regulations, accounting regulations, fraud, electronic invoices*

Др Драган ОБРАДОВИЋ,
Судија, Виши суд у Ваљеву

ДОИ:10.5937/bezbednost18021200

УДК: 351.811: 656.091.1(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 10.9.2018. године

Ревизија: 14.9.2018. године

Датум прихватања: 2.10.2018. године

Улога полиције у поступцима због казних дела које су учинили возачи са пробном возачком дозволом

Апстракт: Од 2009. на путевима у Србији у саобраћају поред возача који имају важећу возачку дозволу учествује и нова категорија возача—они који поседују пробну возачку дозволу за управљање моторним возилима појединих категорија. Поједини од тих возача су малолетни, има и пунолетних. Врло често и та категорија возача учествује у саобраћајним незгодама. Припадници полиције који врше увиђаје поводом саобраћајних незгода у којима учествују возачи са пробним возачким дозволама, према доступним подацима, ретко после тих незгода подносе одговарајуће казнене пријаве против родитеља, односно старатеља малолетних возача са пробном возачком дозволом због тога што су пропустили да врше надзор над својом децом, односно децом која су им поверена на старање. Покушали смо да, на основу важећих законских одредаба, у раду укажемо на одређене могућности које стоје на располагању припад. полиције после саобраћајне незгоде у којој је учествовао возач са пробном возачком дозволом. Сматрамо да су важећи казнене прописи дали могућност припадницима полиције да покрену одговарајући казнене поступак не само против малолетних возача са пробном возачком дозволом, него и против њихових родитеља, односно појединих категорија старатеља. Дали смо и одређене предлоге са аспекта судске праксе.

Кључне речи: полиција, казнене дела, малолетници, пробна возачка дозвола, саобраћајна незгода.

Увод

Свакодневно на путевима у Републици Србији дешавају се саобраћајне незгоде. После саобраћајне незгоде на лице места излазе службена лица која обаве увиђај и то најчешће из полиције, знатно ређе надлежни јавни тужиоци. Потом се у одговарајућем поступку, зависно од последица саобраћајне незгоде, прикупљају одговарајући докази и одлучује да ли ће бити покренут прекршајни или кривични поступак. Те доказе прикупљају искључиво припадници полиције ако су последице саобраћајне незгоде предмет будућег прекршајног поступка, односно у предистражном поступку сходно одредбама *Законика о кривичном поступку* (даље: ЗКП)¹, према овлашћењима која добију од надлежног јавног тужиоца који руководи предистражним поступком.

Најчешће се поступак покреће против једног од возача који је возилом учествовао у саобраћајној незгоди, ретко када се покреће против два или више возача, мада има и таквих случајева забележених у судској пракси.

До 10. 12. 2009, као дана почетка примене сада важећег *Закона о безбедности саобраћаја на путевима* (даље: ЗБС)², у Србији је постојала само једна категорија возача. Они који су, сходно одредбама до тада важећег *Закона о основама безбедности саобраћаја на путевима* (даље: ЗОБСП)³, као и *Закона о безбедности саобраћаја Републике Србије* (даље: стари ЗБС)⁴, испуњавали прописане услове за возаче одређене категорије и имали за то важећу возачку дозволу. Од почетка примене ЗБС у оквиру категорије возача постоји и нова група возача. То су возачи са пробном возачком дозволом, који такође учествују у саобраћају и који могу бити учесници саобраћајних незгода. О томе су у претходном периоду

¹ Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 – чл. 43: Права и дужности јавног тужиоца

² Службени гласник Републике Србије, бр. 41/09 од 2. 6. 2009, ступио на снагу 10. 6. 2009, почео са применом 11. 12. 2009; 53/10, 101/11, 32/2013 (Одлука Уставног суда), 55/2014, 96/2015, 9/2016 (Одлука Уставног суда).

³ Службени лист СФРЈ, бр. 50/88, 63/88, 80/89, 29/90, 11/91; Службени гласник СРЈ, бр. 34/92, 13/93, 24/94, 41/94, 28/96, 3/02; Службени гласник Републике Србије, бр. 101/05.

⁴ Службени гласник СРС, бр. 53/82, 15/84, 5/86, 21/90 и Службени гласник Републике Србије, бр. 28/91, 53/93, 67/93, 48/94, 25/97 и 101/05.

у више наврата писали и медији⁵. Постоје две категорије возача са пробном возачком дозволом у зависности од њихових година живота – малолетни и пунолетни возачи.

Када се догоди саобраћајна незгода коју је проузроковао возач са пробном возачком дозволом још увек је ретко – скоро незамисливо, да је за настанак саобраћајне незгоде осим њега, уколико је он проузроковао саобраћајну незгоду, одговоран и неко други – њихов родитељ, односно усвојитељ, старатељ или хранитељ (даље: **старатељ**).

Циљ нам је да у овом раду укажемо пре свега на улогу полиције, али и јавних тужилаца, и на поједине могућности које им стоје на располагању да и према старатељима малолетних возача са пробном возачком дозволом буде покренут и спроведен кривични поступак због извршења неког од кривичних дела из групе против безбедности јавног саобраћаја. У мери колико нам простор у раду дозволи указаћемо на поједине случајеве из праксе.

Ово је изузетно значајно питање на које се у свакодневном животу у саобраћају, у правној науци, али ни у судској пракси у Републици Србији не обраћа довољно пажње. Скоро да не постоје ни стручни радови у којима правни стручњаци и представници полиције обрађују ово питање. Управо ту налазимо простор за активно деловање припадника полиције, али и надлежних јавних тужилаца који би требало да препознају не само пропуст на страни малолетног пробног возача, него и пропусте на страни њихових старатеља који су својим пропустима суштински допринели да, из различитих разлога, дође до настанка саобраћајне незгоде.

⁵ <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/drustvo/glas-javnosti-18-03-2012/rizicni-vozaci-sa-probnim-dozvolama>, "Нови возачи, са пробном дозволом, прошле године су изазвали 2.199 саобраћајних незгода у којима је 45 људи изгубило живот, а повређено 1.365. Они су, по садашњој статистици, веома ризична генерација", истакао је Бошко Лукић из МУП-а Србије. <https://www.kurir.rs/crna-hronika/553493/vozaci-s-probnim-dozvolama-tempirane-bombe>, Возачи с пробним дозволама темпиране бомбе! ЦРНА ХРОНИКА 10. 12. 2012. 22:52 сат преузето 7. 8. 2018. Серија несрећа: 20. 11 – браћа Страхиња (17) и Лазар Арсовић (6) погинули кад је „пунто“, који је Страхиња возио с пробном возачком дозволом, ударио у зид куће у Врчину; 25. 11 – Јелена Д. (19) настрадала код Лознице кад је Милан А. (17), враћајући се са славе, слетео с пута; 1. 12 – Стефан Стевановић (15) код Алексинца погинуо кад је аутомобил којим је управљао Д. П. (17) ударио у дрво.

Због ограниченог обима рада указаћемо на поједине разлике у одредбама ЗБС имајући у виду новине у прописима који се односе на ову област. Претходно, због тога што се често као пробни возачи јављају малолетна лица, треба се подсетити које се категорије лица сматрају малолетницима у казним прописима у Републици Србији.

Категорије малолетника у казном законодавству Србије

Казнена одговорност малолетника у Републици Србији зависи од узраста малолетника и врсте казног деликта.

Када је у питању кривична одговорност малолетника, основни пропис је *Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица* (даље: ЗМ)⁶ који се примењује од 1. 1. 2006, односно у погледу прекршајне одговорности малолетника *Закон о прекршајима*⁷ (даље: ЗОП) који се примењује од 1. 3. 2014.

Одредбе ЗМ се у неопходној мери наслањају и на одредбе најважнијих системских закона који се односе на извршиоце кривичних дела: на *Кривични законик* (даље: КЗ)⁸, *Законик о кривичном поступку* који је важио у време почетка примене ЗМ до почетка примене новог ЗКП (даље: стари ЗКП)⁹ и *Закон о извршењу кривичних санкција*.¹⁰ А одредбе ЗОП се у појединим деловима наслањају на одредбе ЗМ.

Према ЗМ и ЗОП малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела односно прекршаја навршило 14 година, а није навршило 18. У оквиру овог узраста млађим малолетником сматра се лице које је у време извршења кривичног дела – прекршаја навршило 14 а није навршило 16 година, док је старији малолетник лице које је у време извршење кривичног дела – прекршаја навршило 16 а није навршило 18 година. Оба закона – ЗМ и ЗОП искључују могућност изрицања казних санкција

⁶ Службени гласник Републике Србије, бр. 85/05.

⁷ Службени гласник Републике Србије, бр. 65/13, 13/16, 98/16.

⁸ Службени гласник Републике Србије, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/2016.

⁹ Службени лист СРЈ, бр. 70/01, Службени лист СРЈ, бр. 68/02, Службени гласник Републике Србије, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 49/07, 72/09 и 76/2010.

¹⁰ Службени гласник Републике Србије, бр. 55/14.

(кривичних – прекршајних) према деци – лицима која у време извршења противправног дела које је у закону предвиђено као кривично дело – прекршај нису навршила 14 година. Према овој категорији лица не могу се применити ни друге мере које предвиђају ЗМ, односно ЗОП. Према томе, евентуална казнена одговорност малолетника могла би се успоставити само у односу на старије малолетнике.

Категорија возача са пробном дозволом према одредбама ЗБС

Суштински, ЗБС познаје две категорије лица којима се издаје пробна возачка дозвола – малолетна лица – млађа од 18 година, и пунолетна лица – која су навршила 18 година, а која први пут стичу право на управљање моторним возилима *B* категорије.

Од почетка примене ЗБС до недавних измена овог закона за обе групе лица важиле су у једном делу идентичне одредбе – да им се пробна возачка дозвола издаје са роком важења од једне године, да се пробна возачка дозвола може користити само у Републици Србији, да возач који има пробну возачку дозволу не сме да управља моторним возилом у периоду од 23,00 до 5,00 сати, да не користи телефон и друга средства за комуникацију за време војње и да се не сме кретати брзином већом од 90% брзине која је дозвољена на делу пута којим се креће, као и да моторно возило којим управља возач који има пробну возачку дозволу мора бити означено посебном ознаком "П", која мора бити на видљивом месту са предње и задње стране возила. Наиме, министар надлежан за послове саобраћаја донео је 2011. године *Правилник о посебној ознаци на возилу којим управља лице са пробном возачком дозволом*¹¹ (даље: *Правилник*) којим је предвиђено да се мора истаћи на возилу посебна ознака "П" и додатно се регулишу изглед, техничке карактеристике и начин постављања.

Разлика између малолетних и пунолетних лица као пробних возача постојала је утолико што је било прописано да малолетно лице које је навршило 17 година, а коме је издата пробна возачка дозвола за управљање моторним возилом *B* категорије не сме да започне и управља возилом без надзора лица у возилу које има

¹¹ Службени гласник Републике Србије, бр. 22/2011 од 31.3.2011, ступио на снагу 8.4.2011.

возачку дозволу *B* категорије у трајању од најмање пет година и што је наведено лице дужно да се стара да (малолетни) возач возилом управља на безбедан начин и у складу са прописима.

После непуних девет година од почетка примене ЗБС у Народној скупштини Републике Србије усвојен је прво један *Закон о изменама и допунама Закона о безбедности саобраћаја*¹² (даље: ЗИД ЗБС 1) са суштинским изменама односно допунама овог закона, а потом у кратком периоду и други *Закон о изменама и допунама Закона о безбедности саобраћаја на путевима*¹³ (даље: ЗИД ЗБС 2) који садржи мали број измена односно допуна, претежно у делу који се односи на казнене одредбе. Претходно, од почетка примене ЗБС до 2018. године било је неколико мањих измена односно допуна ЗБС и два изјашњења Уставног суда Србије поводом појединих чланова ЗБС.

Решења која су унета у ЗИД ЗБС 1 су прва велика, суштинска промена ЗБС од почетка примене. С обзиром на то да ЗИД ЗБС 1 садржи укупно 165 чланова, то указује да је донет тако рећи нов закон – измењена је скоро половина чланова ЗБС. Од почетка примене ЗИД ЗБС 1 показује да ће бити од значаја за побољшање стања безбедности саобраћаја на путевима у нашој земљи, које је, без обзира на одређене позитивне трендове, у вишегодишњем периоду суштински колебљиво.

Одредбе које се односе на возаче са пробном возачком дозволом претрпеле су значајне измене које су у функцији унапређења безбедности саобраћаја на путевима. ЗИД ЗБС 1 уводи пробну возачку дозволу не само за возаче који имају дозволу за управљање моторним возилима *B* категорије, него и за категорије *A1*, *A2*, *A* и *B1*. За ове категорије није постојала пробна возачка дозвола по ЗБС. Продужена је дужина важења пробне возачке дозволе за све категорије возача: две године за лица која су положила возачки испит са навршених 19 година живота, односно до навршене 21. године живота за лица која су положила возачки испит пре навршене 19. године живота.

У односу на пробну возачку дозволу значајне су и друге новине у односу на ЗБС које се односе на ограничења возачима са

¹² Службени гласник Републике Србије, бр. 24/18, ступио на снагу 3. 4. 2018.

¹³ Службени гласник Републике Србије, бр. 41/18 од 31. 5. 2018, ступио на снагу 1. 6. 2018.

пробном возачком дозволом: не смеју да управљају возилом брзином већом од 110 км/х на аутопуту, односно 90 км/х на мотопуту (ограничење за остале категорије путева је исто као у ЗБС – на осталим путевима не смеју да се крећу брзином већом од 90% од брзине која је дозвољена на делу пута којим се крећу). Такође, возач са пробном возачком дозволом не сме да отпочне и управља моторним возилом уколико има у организму алкохола, односно психоактивних супстанци.

Продужена је забрана у ком периоду возач са пробном возачком дозволом не сме да управља моторним возилом, тако да возач не сме да управља моторним возилом у периоду од 23,00 до 06,00 часова, док је у ЗБС то било од 23,00 до 05,00 часова. Новине су и одредбе да возач са пробном возачком дозволом не сме да управља возилом категорије *B* чија снага мотора прелази 80 kW, осим ако је под надзором члана породице, који се налази у том возилу и који има важећу возачку дозволу за управљање возилом категорије *B* у трајању од најмање пет година; да малолетни возач са пробном дозволом за управљање возилом категорије *B*, док не наврши 18 година живота, не сме да управља возилом без надзора лица које се налази у том возилу и које има важећу возачку дозволу за управљање возилом категорије *B* у трајању од најмање пет година и да он може превозити највише три лица, укључујући и лице које врши надзор.

Додатни разлог за ове новине су бројне жртве у саобраћају које су проузроковали возачи са пробним возачким дозволама, о чему говоре не само новији него и старији подаци¹⁴. То је у директној вези са питањем одговорности ове категорије возача, али и одговорности њихових старатеља који не воде дужну пажњу над својом малолетном децом, него им, без надзора и поштовања одредаба ЗБС, допуштају да самостално управљају возилима ових

¹⁴ <http://www.kurir-info.rs/rizicni-vozaci-sa-probnim-dozvolama-clanak-151972>, доступан 7. 7. 2014. Чланак је објављен 18. 3. 2012. године под насловом *Ризични возачи са пробним дозволама*: "Нови возачи, са пробном дозволом, прошле године су изазвали 2.199 саобраћајних незгода у којима је 45 људи изгубило живот, а повређено 1.365. Они су, по садашњој статистици, веома ризична генерација", истакао је Бошко Лукић из МУП-а Србије.

категирија, на шта је указивано у појединим радовима.¹⁵ Одговорност старатеља је у оваквим ситуацијама пре свега материјална (грађанскоправна) у поступцима за накнаду штете због саобраћајне незгоде коју проузрокује малолетник, па је утолико важније размотрити да ли и ова лица, уз пробне возаче, могу да буду казнено одговорна.

Казнене одредбе у вези са пробним возачима

У казним одредбама ЗБС које се односе на сва физичка лица – возаче (чл. 331-336 и чл. 338) прописани су и одређени прекршаји које због непоштовања појединих одредаба чл. 182 чине возачи, односно лица која поступе супротно појединим одредбама. Те одредбе односе се на обе категорије малолетних и пунолетних возача са пробном возачком дозволом.

Поједине од тих одредаба односе се и на лица која пропусте да врше надзор над малолетним возачима са пробном возачком дозволом а која су према изричитој законској одредби дужна да се старају да возач возилом управља на безбедан начин и у складу са прописима (чл. 182, ст. 6 ЗБС). То су одредба члана 332, ст. 1, т. 75 ЗБС којом је предвиђено искључиво кажњавање лица која пропусте да врше надзор над малолетним возачима са пробном возачком дозволом и одредба чл. 334, ст. 1, т. 44 ЗБС која прописује кумулативно кажњавање возача са пробном возачком дозволом и лица које га надзире због тога што моторно возило којим управља возач који има пробну возачку дозволу није било означено посебном ознаком "П". Обе одредбе имају и други став у којима се прописује тежа казна у случају да је прекршајем изазвана одређена последица (уколико је лице извршењем прекршаја из става 1 овог члана изазвало непосредну опасност за другог учесника у саобраћају, или проузроковало саобраћајну незгоду, односно прибавило себи или другом противправну имовинску или другу корист).

Осим ове, значајна је одредба чл. 187, ст. 4 ЗБС, будући да је у тачкама 7 и 8 наведеног члана прописано да возач са пробном возачком дозволом и лице које надзире таквог возача када

¹⁵ Више о томе: Обрадовић, Д., (2014). *Пропусти деце у саобраћају од значаја за питање накнаде штете*, у: Петровић, З., Мрвић Петровић, Н., (ур.), *Осигурање, накнада штете и парнични поступак*, Интермекс, Београд, стр. 346, 350.

учествује у саобраћају, не сме да има у организму психоактивних супстанци или алкохола или да показује знаке поремећаја који су последица конзумирања алкохола и/или психоактивних супстанци. Поступање супротно одредби члана 187, ст. 4 ЗБС, како возача са пробном возачком дозволом, тако и лица које надзире таквог возача, представља прекршај у смислу казnenих одредби ЗБС.

У казnenим одредбама ЗИД ЗБС 1 које се односе на сва физичка лица – возаче (чл. 331-336 и чл. 338) прописани су и одређени прекршаји које због непоштовања појединих одредаба чл. 182 и 187 чине возачи, односно лица која поступи супротно појединим одредбама. Те одредбе задржале су идентичну формулацију из ЗБС, односе се и на малолетнике и на пунолетне возаче са пробном возачком дозволом, као и на лица која пропусте да врше надзор над малолетним возачима са пробном возачком дозволом, уз једину разлику да је за поједине прекршаје прописана строжа казна у односу на одредбе ЗБС, док је у односу на друге прекршаје задржана иста казна.

Поступање полиције приликом саобраћајне незгоде са учешћем пробног возача

После саобраћајне незгоде на лице места излазе службена лица која обаве увиђај и то најчешће из полиције, знатно ређе надлежни јавни тужиоци. Потом се у предистражном поступку, када су последице такве да је јасно да је у питању кривично дело сходно одредбама ЗКП, прикупљају одговарајући докази и одлучује да ли ће бити кривични поступак. Докази се најчешће прикупљају само против возача, без обзира да ли је пунолетан или малолетан, по правилу за кривична дела угрожавања јавног саобраћаја из чл. 289 КЗ и тешко дело против безбедности јавног саобраћаја из чл. 297 КЗ. То потврђују званични подаци како старији, тако и новији, било да се ради о основном, односно квалификованом облику неког од ових кривичних дела у судској пракси¹⁶,

¹⁶ Статистика правосуђа: пунолетни учиниоци кривичних дела бр. 194 од 1. 7. 2010, Републички завод за статистику и информатику Републике Србије за период 2005-2009: од укупно 8140 поднетих кривичних пријава за сва кривична дела из ове групе, 8076 кривичних пријава се односило на три кривична дела – угрожавања јавног саобраћаја у основном или квалификованом облику, угрожавања саобраћаја опасном радњом и опасним средством и непружања помоћи

Уочава се тренд опадања броја кривичних пријава поднетих према малолетним извршиоцима кривичних дела угрожавања јавног саобраћаја. На пример, за кривична дела из групе против безбедности јавног саобраћаја која су учинили малолетници током 2014. године на територије Републике Србије укупно је поднето 70 кривичних пријава: 61 за кривично дело угрожавања јавног саобраћаја (у основном или квалификованом облику – чл. 289 или 297 КЗ), а девет кривичних пријава за кривично дело угрожавања саобраћаја опасном радњом и средством (чл. 290 КЗ). После припремног поступка у 40 предмета надлежни јавни тужиоци су поднели предлоге већу за изрицање кривичних санкција према малолетницима, а изречено им је укупно 33 кривичне санкције: 31 због кривичног дела угрожавања јавног саобраћаја (у основном или квалификованом облику – чл. 289 или 297 КЗ), а две кривичне санкције за кривично дело угрожавања саобраћаја опасном радњом и средством (чл. 290 КЗ). Исти тренд настављен је и током 2016. када је поднето само 58 кривичних пријава према малолетницима: 56 за кривично дело угрожавања јавног саобраћаја (у основном или квалификованом облику – чл. 289 или 297 КЗ), а две кривичне пријаве за кривично дело угрожавања саобраћаја. Надлежни јавни тужиоци су поднели предлоге већу за изрицање кривичних санкција према малолетницима само за кривично дело угрожавања јавног саобраћаја.

Малобројност кривичних дела из групе против безбедности јавног саобраћаја учињених од малолетника је, по нашем мишље-

лицу повређеном у саобраћајној незгоди. Од укупно поднета 6552 оптужна акта за сва кривична дела из ове групе, 6502 оптужна акта се односило на ова три кривична дела. Од укупно 6035 осуђених лица током 2009. године за сва кривична дела из ове групе, 5997 лица је осуђено за ова три кривична дела.

Саопштење Републичког завода за статистику бр. 192 од 15. 7. 2015–Статистика правосуђа: Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2014: од укупно 7439 поднетих кривичних пријава за сва кривична дела из ове групе, 7330 кривичних пријава односило се на кривично дело угрожавања јавног саобраћаја у основном или квалификованом облику.

Саопштење Републичког завода за статистику бр. 194 од 14. 7. 2017–Статистика правосуђа: Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2016: од укупно 7805 поднетих кривичних пријава за сва кривична дела из ове групе, 7691 кривична пријава односила се на кривично дело угрожавања јавног саобраћаја у основном или квалификованом облику.

њу, један од разлога због чега се не посвећује посебна пажња полицијских службеника проблематичним ситуацијама када у саобраћајној незгоди учествују малолетни возачи са пробном возачком дозволом. У тим случајевима, по правилу, поступа се рутински и после обављеног увиђаја и свих осталих радњи у предистражном поступку, било по иницијативи припадника полиције или по наредби надлежног јавног тужиоца, подносе се кривичне пријаве само према малолетном возачу са пробном возачком дозволом када је он проузроковао саобраћајну незгоду. О казненој одговорности старатеља малолетног возача пробном возачком дозволом у тим ситуацијама се скоро уопште и не размишља. Најчешће због тога што се сматра да су те категорије лица и саме претрпеле одређене видове штете јер су им оштећена или уништена возила, јер су и њихова малолетна деца која су у учествовала у незгоди некада и сама повређена, али су и смртно настрадала, па се сматра да су старатељи у тим ситуацијама већ „довољно кажњени“. А поједини казнени прописи дају одређене могућности када је у питању казнена одговорност старатеља малолетних возача са пробном возачком дозволом.

Прекршајна одговорност старатеља

У одредбама које се односе на малолетнике ЗОП је прописано случајеве када може да постоји одговорност старатеља детета и малолетника које изврши прекршај. То се односи на све врсте прекршаја, па и на прекршаје из области безбедности јавног саобраћаја коју се проузроковали малолетници. Реч је о специфичној одговорности за поступке другог (лица под старањем), у односу на кога старатељ није деловао са дужном пажњом надзирући његово понашање.

У чл.72, ст. 2 ЗОП прописана је факултативна могућност да ће за прекршај који је учинио малолетник одговарати и родитељи, усвојитељ, старатељ, односно хранитељ малолетника старог од навршених четрнаест до навршених осамнаест година ако је учињени прекршај последица пропуштања дужног надзора над малолетником, а били су у могућности да такав надзор врше.

Имајући у виду поменуте казнене одредбе ЗИД ЗБС 1, на несумњив начин се закључује да припадници полиције који врше увиђај поводом саобраћајне незгоде у којој је учествовао малолет-

ни возач са пробном возачком дозволом, када утврде да је тај возач поступао противно одредбама чл. 187 могу да поднесу захтев за покретање прекршајног поступка не само према малолетном учиниоцу, него и против лица које је пропустило дужан надзор над тим малолетником, ако је било у могућности да такав надзор врши, било да су родитељи или друге одрасле особе задужене за надзор малолетника (на пример, ако малолетник није самоиницијативно узео моторно возило, без знања родитеља). Требало би да то да буде правило, а не факултативна могућност, поготову када малолетни возачи са пробном возачком дозволом управљају моторним возилом без присуства члана породице. На тај начин постигла би се боља саобраћајна превенција.

Треба подсетити да ЗОП прописује одговорност старатеља и за прекршаје које учини дете, тј. лице које није навршило 14 година. Сходно одредби чл. 180 ЗИД ЗБС 1, деца не могу да стекну право да управља возилом било које категорије јер не испуњавају старосне услове, али је могуће у пракси да, управљајући моторним возилом мимо законских правила, проузрокују саобраћајне незгоде. Стога је важно правило из члана 72, ст. 1 ЗОП којим је прописано да се родитељи, усвојитељ, старатељ односно хранитељ детета могу казнити за прекршај као да су га сами учинили, онда када је дете учинило прекршај због пропуштања дужног надзора родитеља или другог лица које је било задужено за надзор над малолетником и у могућности да такав надзор врши. Да би се остварио важан превентивни ефекат одредби о прекршајној одговорности старатеља, било би потребно да постоји веза два закона, тј. да у се у казним одредбама ЗБС-а упути на одговарајуће одредбе ЗОП које се тичу одговорности старатеља за саобраћајне прекршаје малолетника.

Питање кривичне одговорности старатеља возача са пробном возачком дозволом

Питање могуће кривичне одговорности старатеља возача са пробном возачком дозволом који проузрокују саобраћајну незгоду од посебног је значаја када су у питању малолетници. Малолетници који су положили возачки испит и добили пробну возачку дозволу најчешће се појављују као учесници у саобраћају у

ситуацијама када управљају моторним возилима *B* категорије које је власништво њихових старатеља – лица која воде бригу о њима.

Време у коме живимо, борба за егзистенцију и преживљавање породица доводи до све веће отуђености између родитеља и деце, до појава пропуста у надзору деце, нарочито у погледу коришћења њиховог слободног времена, када су родитељи заузети радним и другим обавезама. Да ли је у тим ситуацијама у питању занемаривање или грубо занемаривање малолетника у смислу члана 193 КЗ (кривично дело запуштања и злостављања малолетног лица)? У таквим ситуацијама малолетници, али и деца најчешће самоиницијативно узимају возила или им старатељи сами олако дају кључеве возила. Стога нису ретке ситуације да малолетници којима је издата пробна возачка дозвола управљају моторним возилом без контроле старатеља, те проузрокују саобраћајне незгоде возећи неприлагођеном брзином, понекад под дејством алкохола или психоактивних супстанци. Некада су то саобраћајне незгоде са тешким последицама у којима страдају њихови сапутници из возила, а некада недужни пешаци или лица из других возила.

Ригорозна ограничења за учешће возача са пробним дозволама у саобраћају по изменама ЗБС, вероватно су била разлог што пажња стручњака није била усмерена на питања крице пробних возача за кривична дела из области угрожавања јавног саобраћаја и на потребу прописивања евентуалне кривичне одговорности старатеља који пропуштањем дужног надзора над понашањем малолетника, односно возача са пробном дозволом, омогући извршење кривичног дела угрожавања безбедности саобраћаја.

У наредном периоду биће значајно на који начин поступају надлежни јавни тужиоци у кривичним поступцима у ситуацијама када возач са пробном возачком дозволом проузрокује саобраћајну незгоду управљајући возилом под дејством алкохола и/ или психоактивних супстанци у организму, што је ЗБС-ом изричито забрањено. Наиме, биће значајно да ли се правно квалификује описано противправно понашање као прекршај или кривично дело, што ће зависити од процене степена кривице учиниоца. У том погледу за сада, колико нам је познато, не постоје правноснажне судске одлуке. У претходном периоду, пре измена ЗБС познати су нам појединачни случајеви да је таква вожња малолетника који је био пробни возач и проузроковао саобраћајну незгоду квалифику-

вана као умишљајно кривично дело¹⁷. Имајући у виду да је према ЗБС изричито забрањено пробним возачима конзумирање било које количине алкохола или употреба психоактивних супстанци, требало би сматрати у оваквим ситуацијама да постоји евентуални умишљај учиниоца који у таквом стању изврши неки од облика кривичног дела против безбедности јавног саобраћаја. Али треба бити и опрезан, имајући у виду у том погледу ставове који се одnose на пунолетне возаче, који имају важећу возачку дозволу а под дејством алкохола или психоактивних супстанци проузрокују саобраћајну незгоду.

Показује се и да би требало размишљати о могућностима употпуњавања правила о казненој одговор. старатеља у ЗБС, у ситуацији када изостаје надзор возача са пробном дозволом, нарочито ако старатељ уопште није присутан у возилу или допушта да његов стараник управља возилом под дејством алкохола и/ или психоактивних супстанци. Са кривичноправног аспекта могуће би било, понекад, успоставити одговорност старатеља по правилима саучесништва, за радње подстрекавања, уколико је старатељ подстицао пробног возача а конзумира алкохол и да у таквом стању вози. Одговорност лица које у вожњи треба да надзире пробног возача који управља возилом под дејством алкохола, уколико то није родитељ односно законски заступник пробног возача могла би се процењивати по предузетој радњи која би се могла сматрати помагањем (Мрвић Петровић, 2011:289). Ову ситуацију би требало изједначити са сличним у којима је заузет став судске праксе да се ради о радњи помагања ако лице даје моторно возило на употребу ономе за кога зна да нема возачку дозволу или даје на коришћење другом неисправно возило (Стојановић, 2006:646).

Сматрамо да би на исти начин требало посматрати и ситуацију каква је била у пракси када је родитељ свесно свом малолетном сину који има пробну возачку дозволу *B* категорије дао кључеве да управља путничким возилом да би син отишао из места у

¹⁷ На пример, правно је квалификована као кривично дело угрожавање јавног саобраћаја из чл. 289, ст. 1 КЗ по правоснажном решењу Вишег суда у Ваљево Км. бр. 135/17 вожња малолетног И. П. (возача са пробном возачком дозволом *B* категорије) противно одредби чл. 182 ЗБС, јер је управљао путничким возилом без надзора пунолетног возача у возилу и проузроковао саобраћајну незгоду у којој су три лица задобила лаке телесне повреде (из необјављеног решења којим је малолетнику изречена васпитна мера).

коме живе до града где му је средња школа, јер „... Што сам му дао возило не знам ни сам. Сматрао сам да зна да вози. Возио је са мном одлично. ...“, па је у тој вожњи када је био сам у возилу малолетни пробни возач проузроковао саобраћајну незгоду у којој су повређена три лица¹⁸.

У погледу одговорности родитеља или законског заступника који није у возилу и не надзире малолетног пробног возача, сматрамо да би се решење могло пронаћи кроз наведени став судске праксе да власник возила може бити одговоран и кад не управља возилом, ако је возило без надзора препустио на управљање малолетним лицима (Симић, 2006:365).

Трагични догађаји из не тако давне прошлости у саобраћају, када су у кратком периоду пробни возачи проузроковали неколико саобраћајних незгода са смртним последицама односно тешким телесним повредама и медијски је пропраћен питањем позивања на одговорност родитеља пробних возача¹⁹.

Због свега наведеног, потребно је, да у случају када су малолетни пробни возачи проузроковали саобраћајне незгоде са последицама које представљају кривична дела, припадници полиције поднесу поред кривичне пријаве против малолетника и да поднесу прекршајну пријаву против старатеља—лица која су дужна да воде бригу о малолетницима јер су возило препустили на управљање без надзора малолетном пробном возачу. Посебна одговорност лежи на надлежном јавном тужиоцу, који би, поводом поднете кривичне пријаве поднете против возача са пробном возачком дозволом, требало да утврди да ли су испуњени услови да се и против старатеља малолетног лица са пробном возачком дозволом покрене одговарајући казnenи поступак, а по могућности, у складу са законским овлашћењима по ЗОП, да се укључи у такав поступак.

Закључак

У Републици Србији губитак живота макар и једног детета је велики губитак за целу државу, а најпре за његову породицу. Свака саобраћајна незгода коју су проузроковали возачи са проб-

¹⁸ Подаци из списка предмета Вишег суда у Ваљевоу Ким 23/17 у предмету Км 21/17 од 12. 1. 2018 – правоснажно окончан.

¹⁹ Чланак С. М.– Н. Ш., „Малолетник покосио мајку и две ћерке“, Информер од 30. 11. 2012.

ном возачком дозволом, пре свега та категорија малолетних лица је још већи губитак за државу. Губитак је вишеструки: за малолетне возаче са пробном возачком дозволом, јер су учествовали у трауматичном догађају. У појединим ситуацијама су повређени, са различитим телесним повредама које могу да проузрокују и трајне последице. Понекад те категорије учесника у саобраћају и смртно настрадају због чега трајан губитак осећа њихова породица. Губитак је и када возачи са пробним дозволама, због саобраћајне незгоде коју проузрокују са одређеним последицама које представљају кривична дела, претрпе санкцију, а у најтежим случајевима када им, као малолетним лицима, буде изречена најтежа заводска мера – упућивање у васпитно поправни дом или изузетно и казна малолетничког затвора.

Припадници полиције могу да смање те губитке адекватним поступањем у ситуацијама у којима малолетна лица у својству возача са пробном возачком дозволом проузрокују саобраћајне незгоде. Могућност се заснива на доследној примени одредаба важећи казних прописа у корелацији са пропустима из области против безбедности јавног саобраћаја и подношењу одговарајуће казнене пријаве против старатеља тих малолетних лица због пропуста да над њима врше надзор или су им директно омогућили да без надзора учествују у саобраћају на путевима.

Због тога је неопходна боља координација рада полиције и јавног тужилаштва. Без подношења одговарајуће казнене пријаве не само против возача са пробном воз. дозволом због извршеног неког од облика кривич. дела угрожавање јавног саобраћаја него и према лицу задуженом да возача са пробном возачком дозволом надзире у вожњи, кад за то постоје услови, надлежни судови неће бити у прилици ни да заузму одговарајуће ставове, а самим тим неће бити могуће ни да се формира одговарајућа судска пракса, која треба да омогући усклађену примену КЗ, ЗОП и ЗБС, а све у циљу превенције страдања и повећања безбедности пре свега деце и малолетника, али и свих осталих учесника у саобраћају.

Литература

1. Билтен *Малолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији 2016* – Пријаве, оптужења и осуде, Републички завод за статистику бр. 630, год. 2017.

2. *Кривични законик*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 и 94/2016.
3. С. М. – Н. Ш., „Малолетник покосио мајку и две ћерке“, Информер од 30. 11. 2012.
4. <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/drustvo/glas-javnosti-18-03-2012/rizicni-vozaci-sa-probnim-dozvolama>.
5. <https://www.kurir.rs/crna-hronika/553493/vozaci-s-probnim-dozvolama-tempirane-bombe>, Возачи с пробним дозволама темпиране бомбе! ЦРНА ХРОНИКА 10. 12. 2012. 22:52 сат доступан 7. 8. 2018.
6. <http://www.kurir-info.rs/rizicni-vozaci-sa-probnim-dozvolama-clanak-151972> preuzet 7. 7. 2014. Чланак *Ризични возачи са пробним дозволама*, доступан 18. 3. 2012. године.
7. Мрвић Петровић, Н., (2011). *Кривично право – Општи део*, Правни факултет Универзитета Унион, ЈП Службени гласник, друго допуњено издање, Београд.
8. Обрадовић, Д., (2014). *Пропусти деце у саобраћају од значаја за питање накнаде штете*, У Зборник радова „Осигурање, накнада штете и парнични поступак“, XVII међународни научни скуп Удружење за одштетно право, Институт за упоредно право и Правосудна академија, Интермекс, Београд, стр. 341-353 (прегледни научни рад).
9. *Правилник о посебној ознаци на возилу којим управља лице са пробном возачком дозволом*, Службени гласник Републике Србије, бр. 22/2011 од 31.3.2011.
10. *Саопштење Републичког завода за статистику број 192* од 15. 7. 2015 – Статистика правосуђа: Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2014.
11. *Саопштење Републичког завода за статистику бр. 194* од 14. 7. 2017 – Статистика правосуђа: Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2016.
12. Симић, И., (2006). *Кривични закон Републике Србије*, Практична примена, „Пословна политика“, Београд.
13. *Списи Вишег суда у Ваљеву* Ким 23/17 у предмету Км 21/17 од 12. 1. 2018 – правоснажно окончан.
14. *Статистика правосуђа – пунолетни учиниоци кривичних дела бр. 194* од 1. 7. 2010, Републички завод за статистику и информатику Републике Србије за период 2005-2009.

15. Стојановић, З., (2006). *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд.
16. *Закон о безбедности саобраћаја на путевима*, Службени гласник Републике Србије, бр.41/09 од 2.6.2009, ступио на снагу 10.6.2009, почео са применом 11.12.2009; 53/10, 101/11, 32/2013 (Одлука Уставног суда), 55/2014, 96/2015 и 9/2016 (Одлука Уставног суда).
17. *Закон о безбедности саобраћаја Републике Србије*, Службени гласник СРС, бр. 53/82, 15/84, 5/86 и 21/90 и Службени гласник Републике Србије, бр. 28/91, 53/93, 67/93, 48/94, 25/97 и 101/05.
18. *Закон о изменама и допунама Закона о безбедности саобраћаја*, Службени гласник Републике Србије, бр. 22/2011 од 31. 3. 2011, ступио на снагу 8. 4. 2011.
19. *Закон о изменама и допунама Закона о безбедности саобраћаја на путевима*, Службени гласник Републике Србије, бр. 41/18 од 31. 5. 2018.
20. *Закон о извршењу кривичних санкција*, Службени гласник Републике Србије, бр. 55/14.
21. *Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/05.
22. *Закон о основама безбедности саобраћаја на путевима*, Службени лист СФРЈ, бр. 50/88, 63/88, 80/89, 29/90 и 11/91; Службени гласник СРЈ, бр. 34/92, 13/93, 24/94, 41/94, 28/96, 3/02; Службени гласник Републике Србије, бр. 101/05.
23. *Закон о прекршајима*, Службени гласник Републике Србије, бр. 65/13, 13/16 и 98/16.
24. *Законик о кривичном поступку*, Службени лист СРЈ, бр. 70/01, Службени лист СРЈ, бр. 68/02, Службени гласник Републике Србије, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 49/07, 72/09 и 76/2010.
25. *Законик о кривичном поступку*, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

Police Role in Proceedings for Criminal Offenses Committed by Drivers With Trial Driving Licence

Abstract: *Since 2009, in addition to drivers with a standard driver's license, a new category of drivers also takes part in the traffic on the roads in Serbia - those who have a trial driving license for motor vehicles of certain categories. Some of these drivers are adults,*

but some of them are minors. Very often, this category of drivers also participates in traffic accidents. Police officers who investigate traffic accidents involving drivers with trial driving licenses - according to the available data - rarely after these incidents lodge appropriate criminal charges against parents or guardians of minor drivers with trial driving licenses because they failed to exercise control over their children or children who are entrusted to their care. In this paper, we present the relevant criminal regulations and the possibility to initiate appropriate proceedings against the parents or guardians of minor drivers with trial driving licenses. We consider that the initiation of criminal proceedings against parents or guardians for failing to control the underage child who is a driver with trial driving license is the best solution with a view to increasing the safety of all participants in road traffic, and above all minors. We try to point out to the possibilities available to members of the police to initiate appropriate criminal proceedings not only against minors with probationary driving licenses, but also against their parents or certain categories of guardians. At the same time, we believe that after the commencement of criminal proceedings, during the court procedure, it is necessary to strictly punish persons who have neglected the duty of supervision. By virtue of the validity of such judgments it is necessary, in cooperation with the media, to indicate that not only preventive but also repressive measures are taken against parents or guardians who do not exercise control over their children. We have also given some suggestions from the aspect of court practice.

Key words: *police, criminal offenses, minors, trial driving license, traffic accident*

Др Драгиша СТАНИШИЋ*

Државна агенција за истраге и заштиту, Источно Сарајево

ДОИ:10.5937/bezbednost1802139S

УДК: 351.74:316.3(497.6)

Прегледни научни рад

Датум пријема: 12.6.2018. године

Ревизија: 27.9.2018. године

Датум прихватања: 2.10.2018. године

Модели организовања односа с јавношћу у полицијским агенцијама у Босни и Херцеговини и државама окружења

***Апстракт:** Чињеница да односи с јавношћу у полицијским структурама у Босни и Херцеговини егзистирају нешто мање од двадесетак година ствара довољан временски оквир да се сачини анализа успостављених модела организовања и функционисања односа с јавношћу. Када кажемо модела, то значи да не постоји јединствен модел организовања односа с јавношћу у полицијским структурама у Босни и Херцеговини. Наиме, „богаство“ у смислу броја полицијских агенција које у Босни и Херцеговини постоје, имало је своје импликације и на начин организовања и функционисања односа с јавношћу у њима. Примарни циљ овог рада је да се сагледају предности и недостаци различитих модела организовања и функционисања односа с јавношћу у полицијским агенцијама у Босни и Херцеговини, те њихова компарација са успостављеним моделима организовања односа с јавношћу у полицијским структурама држава окружења. Резултат претходних активности треба да буде развијање унифицираног модела организовања и функционисања односа с јавношћу, који ће бити прихватљив са аспекта стручне теорије и праксе за полицијске агенције.*

***Кључне ријечи:** односи с јавношћу, модели, комуникација, полицијске агенције.*

Увод

Развој савремених односа с јавношћу, као посебне научне дисциплине и менаџмент функције, започиње почетком треће де-

* E-mail: dragisha78@yahoo.com

ценије двадесетог вијека, мада дио стручне јавности примјере односа с јавношћу проналази у много ранијем периоду, још у доба старе Грчке и Рима. Бројне дефиниције односа с јавношћу (енг. *Public Relations*) указују на то да је ријеч о стратешки вођеним комуникацијама организације (Van der Meiden, 1993:9) чији је циљ придобијање подршке за оно што чинимо кроз подстицање јавности да има разумијевања и покаже добру вољу (Wilkoeks et al., 2006:44), али и о посебној управљачкој функцији чији је задатак да идентификује, успоставља и његује узајамно корисне везе између организације и различитих група јавности које могу да утичу на њен успјех или неуспјех (Katlip et al., 2006:11). Као такви, односи с јавношћу имају за циљ да стварају повољан амбијент за cjелокупно пословање организације.

У данашњим условима пословања од органа управе се очекује да функционишу у складу са принципима којих се у свом раду придржавају пословни субјекти, те се у том контексту, као критеријум њихове успјешности, узима ниво задовољства грађана пруженим услугама из дјело круга њихових надлежности. Тај тренд није заобишао ни полицијске агенције, које под утицајем низа фактора почињу да конзумирају могућности односа с јавношћу, настојећи да своје пословне активности прилагоде савременим трендовима на пољу информисања јавности.

Наведено је резултирало тиме да све полицијске агенције у својој организационој структури имају формирану организациону јединицу или систематизовано бар радно мјесто које ће се примарно бавити пословима из сфере односа с јавношћу. На тај начин се стварају бољи односи са осталим институцијама у земљи и иностранству, а грађани имају могућност за комуникацију и остваривање својих потреба (Агић и др., 2012:4). Специфичност полиције у односу на већину других органа управе је и у томе што она свој основни циљ – остваривање безбједности државе и грађана – не може остварити без подршке и сарадње јавности (Кешетовић, 2000:9). Процес отварања према јавности и инсистирање на примјени савремених односа с јавношћу захватио је и полицијске агенције у Босни и Херцеговини (у даљем тексту БиХ), с тим што је каснио непуних пет деценија под утицајем многобројних фактора, од који су најдоминантнији претходно друштвено уређење и ратни сукоби деведесетих година.

Постдејтонски период у БиХ био је обиљежен многобројним реформским процесима, са циљем осавремењавања и демократизације свих сегмената друштва. Ван оквира одређених *Дејтонским споразумом*, половином претходне деценије, услиједиле су бројне, превасходно међународне иницијативе за реформу постојећих ентитетских и стварање јединствених полицијских снага и оружаних снага БиХ, у циљу добијања и формалних атрибута власти (Кекић, Ђукановић, 2008:18). Самим тим, цјелокупни полицијских апарат у БиХ прошао је кроз процес реформи.

Потребно је нагласити да су полицијске агенције у БиХ након завршетка рата стављене под неки вид надзирања, прво од стране Међународних полицијских снага Уједињених нација (*International Police Task Forces – IPTF*)¹, а од 2003. године од полицијских снага Европске уније – ЕУПМ (*European Union Police Mission – EUPM*)², што ће се одразити и на реформски процес. Та чињеница се рефлектовала на примјену и развој односа с јавношћу у полицијским агенцијама у БиХ, гдје су наведене међународне институције дале свој несебичан допринос развоју предметне научне области. Може се констатовати да односи с јавношћу представљају један од највидљивијих ефеката процеса реформе полицијских снага у БиХ.

Структура полицијског система у Босни и Херцеговини

Окончање грађанског рата у БиХ потписивањем *Дејтонског мировног споразума*³ 21. новембра 1995. године представља почетак савременог развоја свих сегмената друштва у БиХ. Један од темељних принципа на којима је *Дејтонски мировни споразум* заснован је подјела БиХ на два дијела: Федерацију БиХ која обухвата 51% територије и Републику Српску која обухвата 49% државне територије. Оваква политичко-административна подјела др-

¹ Анекс 11 *Оквирног споразума за мир* успоставио је Међународне полицијске снаге *International Police Task Forces – IPTF*.

² ЕУПМ је била Полицијска мисија Европске уније у БиХ са мандатом да путем усмјеравања, праћења и контроле рада у полицијским службама успостави одрживу, професионалну и мултиетничку полицију која дјелује у складу с европским и међународним стандардима. Мандат ЕУПМ је окончан 2012. године.

³ Више о *Дејтонском мировном споразуму* на: http://bs.wikipedia.org/wiki/Daytonski_mirovni_sporazum

жаве задржана је до данас. У члану I.3. *Устава Босне и Херцеговине* дефинисано је да се БиХ састоји од два ентитета: Федерације БиХ и Републике Српске. Међутим, усвајањем Амандмана I на *Устав БиХ* 2009. године потврђена је одлука Арбитражног трибунала за спор око међуентитетске линије разграничења у области Брчког⁴ о формирању Брчко дистрикта БиХ. Како је то дефинисано у *Статусу Брчко дистрикта БиХ*, простор Брчко дистрикта БиХ је јединствена административна јединица локалне самоуправе, која је под суверенитетом државе БиХ (Службени гласник Брчко дистрикта БиХ, бр. 17/08).

Дакле, у политичко-административном погледу БиХ представља сложену државу која се састоји од ентитета Федерације БиХ и Републике Српске, те Брчко дистрикта БиХ. Република Српска се административно дијели на 64 општине, за разлику од Федерације БиХ која се административно дијели на десет кантона, а потом се кантони дијеле на општине. Према *Уставу Федерације БиХ*, она се састоји од десет кантона: Сарајевски кантон, Тузлански кантон, Зеничко-добојски кантон, Унско-сански кантон, Посавски кантон, Западно-херцеговачки кантон, Херцеговачко-неретвански кантон, Босанско-подрињски кантон, Средњо-босански кантон и Кантон 10 (Ливањски кантон). Битно је нагласити да сваки кантон на свом подручју има законодавну, извршну и судску власт, у складу са уставним надлежностима.

Овака политичко-административна организација БиХ се одразила и на организацију безбједносног система. У складу са важећом правном легислативом, данас у БиХ постоји шеснаест класичних полицијских агенција⁵, свака од њих има своју законску и територијалну надлежност. Према нивоу власти у држави, полицијске агенције се могу подијелити на три нивоа: ниво заједничких институција БиХ, ентитетски и кантонални ниво.

На нивоу заједничких институција БиХ постоје три полицијске агенције: Дирекција за координацију полицијских тјела

⁴ Више о Арбитражном трибуналу за спор око међуентитетске линије разграничења у области Брчког на: http://www.ohr.int/ohroffices/brcko/arbitration/default.asp?content_id=42567

⁵ Ријеч је о полицијским агенцијама које имају класична полицијска овлашћења.

БиХ, Државна агенција за истраге и заштиту (SIPA) и Гранична полиција БиХ (бивша Државна гранична служба).

Наиме, процес успостављања полицијских агенција на нивоу заједничких институција БиХ започео је оснивањем Гранична полиције БиХ 2000. године, а она је основана ради обављања полицијских послова у вези са надзором и контролом преласка границе БиХ и других послова прописаних законом (према *Закону о Граничној полицији БиХ*, Службени гласник БиХ, бр. 50/04 и 27/07).

Државна агенција за истраге и заштиту или скраћено SIPA (енг. *State Investigation and Protection Agency*) основана је 2002. године. Примарни послови из надлежности Државне агенције за истрагу и заштиту су спречавање, откривање и истраживање кривичних дјела из надлежности Суда БиХ, а посебно организованог криминала, тероризма, ратних злочина, трговине људима и других кривичних дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, те тешког финансијског криминала (према *Закону о Државној агенцији за истраге и заштиту*, Службени гласник БиХ, бр. 27/04, 63/04, 35/05, 49/09 и 40/12).

Дирекција за координацију полицијских тијела БиХ основана је 2008, усвајањем *Закона о Дирекцији за координацију полицијских тијела и о агенцијама за подршку полицијској структури БиХ* (Службени гласник БиХ, бр. 36/08), са надлежношћу да комуницира, сарађује и координира како између полицијских тијела БиХ, тако и са одговарајућим органима у БиХ, као и са релевантним страним и међународним органима у вези са питањима полицијских послова. Такође, организује и проводи физичку и техничку заштиту лица и објеката институција БиХ и дипломатско-конзуларних органа, који се посебно штите у складу са важећом законском регулативом.

У Републици Српској потпуну, стварну и мјесну надлежност има Министарство унутрашњих послова Републике Српске у складу са *Закonom о полицији и унутрашњим пословима* (Службени гласник Републике Српске, бр. 57/16 и 110/16).

На нивоу ентитета Федерације БиХ постоји Министарство унутрашњих послова Федерације БиХ, односно, Федерална управа полиције у складу са *Закonom о унутрашњим пословима ФБиХ* (Службене новине ФБиХ, бр. 81/14). Такође, унутар сваког кантона дјелују кантонална министарства унутрашњих послова: МУП

Сарајевског кантона, МУП Тузланског кантона, МУП Зеничко-до-
бојског кантона, МУП Унско-санског кантона, МУП Посавског
кантона, МУП Западно-херцеговачког кантона, МУП Херцегова-
чко-неретванског кантона, МУП Босанско-подрињског кантона,
МУП Средњо-босанског кантона и МУП Ливањског кантона, који
своје послове обављају у складу са кантоналним законима о мини-
старствима унутрашњих послова.

На нивоу Брчко дистрикта БиХ потпуну, стварну и мјесну
надлеж.има Полиција Брчко дистрикта БиХ у складу са *Законом о
Полицији Брчко дистрикта БиХ* (Службени гласник Брчко ди-
стрикта БиХ, бр. 2/00, 5/01, 2/02, 17/02, 6/03, 15/04, 42/04, 11/05 и
33/05).

Теоријски аспект разматрања модела организовања односа с јавношћу

Првобитно се сматрало да су односи с јавношћу као кон-
цепт примарно намијењени за потребе привредних субјеката, што
се показало нетачним. Наиме, средином двадесетог вијека односе
с јавношћу интензивно почињу да експлоатишу органи управе, па
самим тим и полиција, као и невладине организације, здравствене
установе, вјерске институције, војска, хуманитарне организације,
па на крају и појединци. Потребно је апострофирати чињеницу да
не постоји разлика у суштини односа с јавношћу без обзира да ли
се они користе у привреднима субјектима, органима управе, нев-
ладиним организацијама или неком другом типу организације.
Међутим, ипак је неопходно да односи с јавношћу уважавају спе-
цифичности природе посла сваке индивидуалне организације.

Табела 1 – Табеларни приказ карактеристика модела односа с јавношћу
(Извор: аутор)

Назив модела односа с јавношћу	Карактеристике модела		
	Сврха комуницирања	Карактеристике комуницирања	Гдје се примјењује
<i>Модел прес саопштења/ публицитета</i>	Рекламирање	Једносмјерно, није обавезно да буде потпуно истинито	Спорт, позориште
<i>Модел информисања јавности</i>	Дистрибуција информација	Једносмјерно, истинитост је важна	Влада, непрофитне организације, бизнис

<i>Двосмјерни асиметрични модел</i>	Убјеђивање примјеном научног приступа	Двосмјерно, неуједначени ефекти	Конкурентски бизнис, агенције
<i>Двосмјерни симетрични модел</i>	Обострано разумијевање	Двосмјерно, уједначени ефекти	„Управљани“ или регулисани бизнис, агенције

Савремена теорија данас уважава постојање четири фундаментална модела организовања и функционисања односа с јавношћу, који генерално егзистирају у организацијама различитих на-мјена. Наиме, ријеч је о сљедећим моделима (табела 1): *први*, модел прес саопштења/публицитета; *други*, модел информисања јавности; *трећи*, двосмјерни асиметрични модел и *четврти*, двосмјерни симетрични модел (Grunig, Hunt, 1984:22). Предметни модели су развијени на основу искуства базираног на функционисању односа с јавношћу.

Модел прес саопштења/публицитета доминантно користе спортске организације и установе културе, заснива се на једносмјерном комуницирању на релацији пошиљалац – прималац, које у принципу не мора примарно да буде иститнито. Предметне организације односе с јавношћу користе у сврху рекламирања, док се остварени резултати мјере на основу броја објава. Овакав модел организовања данас користи око 15% организација у свијету.

Када је ријеч о моделу информисања јавности, он се експлоатише у око 50% организација у свијету, а примарно га користе владине институције, непрофитне организације и пословни субјекти. Неведени модел комуникацију фундаментално користи у сврху дистрибуције информација, чија истинитост мора бити неупитна. Сама комуникација је једносмјерна на релацији пошиљалац – прималац. Ефикасност модела се утврђује на основу читљивости/читаности. Из претходног произлази да је ријеч о моделу односа с јавношћу који се доминантно користи у полицијским структурама, као сегменту владиних институција.

Трећи модел организовања односа с јавношћу, познат под називом двосмјерни асиметрични модел, је најчешће кориштен од стране конкурентских бизниса и агенција. Ријеч је о моделу који се заснива на двосмјерној комуникацији која се реализује на релацији пошиљалац – прималац – пошиљалац. Сврха односа с јавно-

шћу је убјеђивања примјеном научног приступа. Наведени модел користи око 20% организација у свијету.

Двосмјерни симетрични модел односа с јавношћу данас конзумира око 15% организација у свијету и то у првом реду агенције и „управљани“ или регулисани бизнис. Овим моделом се настоји постићи обострано разумијевање на релацији група – група, дакле, ријеч је о двосмјерном комуницирању.

Методи

Предмет рада заснива се на дугогодишњем посматрању процеса развоја односа с јавношћу у полицијским агенц. у БиХ, као и на анализи модела њихове тренутне орнизованости, односно функционисања, те компарацији са успостављеним моделима односа с јавношћу у полицијским агенцијама земаља окружења.

Примарни циљ рада је да се сагледају предности и недостаци различитих модела организовања и функционисања односа с јавношћу у полицијским структурама у БиХ, имајући у виду чињеницу да тренутно постоји шеснаест класичних полицијских агенција у држави.

Са методолошког аспекта, у раду је доминантно кориштена метода емпиријског истраживања посматрањем, у смислу дугогодишњег праћења процеса развоја односа с јавношћу, с акцентом на праћење различитих модела организовања односа с јавношћу у полицијским агенцијама. Поред доминантно кориштене методе посматрања, приликом израде рада кориштене су методе анализе и компарације, с циљем да се идентификује модел организовања односа с јавношћу у свакој од шеснаест класичних полицијских агенција у БиХ, као и њихове специфичности, те њихово међусобно упоређивање. Надаље, приликом израде рада примјењиване су методе логичког објашњења и метода статистичке дескрипције.

Резултат претходних активности треба да буде развијање унифицираног модела организовања и функционисања односа с јавношћу, који ће бити прихватљив са аспекта стручне теорије и праксе за полицијске агенције. Такође, обрађена тематика у раду није у довољној мјери заступљена у домаћој литератури, те у том контексту представља допринос смањењу теоријског дефицита.

Модели организовања односа с јавношћу у полицијским агенцијама на нивоу заједничких институција БиХ

Данас све полицијске агенције на нивоу заједничких институција БиХ имају у својим актуелним правилницима о организацији и систематизацији радних мјеста систематизовано радно мјесто портпарола или организациону јединицу задужену примарно да обавља послове односа с јавношћу.

Шема 1 – Организациона позиционираност односа с јавношћу у полицијским агенцијама на нивоу институција БиХ (Извор: аутор)

Претходно је чланом 19 Закона о слободи приступа информацијама (Службени гласник БиХ, бр. 28/00, 307/06 и 459/09) дефинисано да је свака јавна институција обавезна успоставити позицију службеник за информисање, са задатком да припрема и доставља одговоре на упите медија и грађана о неким информацијама о институцији, и то у писаном облику ако нема никаквих законских сметњи.

Уопштено посматрано, службеници који обављају послове односа с јавношћу примарно су задужени за информисање представника медија о активностима које реализују агенције, као и за одговарање на питања која постављају грађани, у складу са *Законом о слободи приступа информацијама*. Група за односе с јавношћу организује послове у вези са остваривањем јавности рада Државне агенције за истраге и заштиту, те сарадњу са надлежним ор-

ганима, службама за информисање и представницима средстава јавног информисања.⁶

У полицијским агенцијама на нивоу заједничких институција БиХ информативна моћ је концентрисана у основним организационим јединицама којима руководи менаџер (шеф кабинета/помоћник директора), који је уједно и најодговорнија особа за стање у сфери односа с јавношћу, у складу са актуелном унутрашњом организацијом. Изузетак представља Државна агенција за истраге и заштиту, у којој је у оквиру основне организационе јединице систематизована унутрашња организациона јединица која има свог менаџера (шефа одсјека), који за свој рад и рад унутрашње организационе јединице одговара менаџеру основне организационе јединице (начелнику сектора), што значи да су односи с јавношћу хијерархијски помјерени у дубину.

Анализирајући успостављени модел организовања и функционисања односа с јавношћу у полицијским агенцијама на нивоу заједничких институција БиХ можемо закључити да је успостављен централизован систем информисања јавности (Станишић, 2015:202), те да се стратешка комуникација одвија под надзором топ менаџера агенције, иако службеник за односе с јавношћу или информисање, односно, организациона јединица (мисли се на организациону јединицу која се искључиво бави пословима односа с јавношћу) није непосредно потчињена истом.

Модел организовања односа с јавношћу у Министарству унутрашњих послова Републике Српске

Развој односа с јавношћу у Министарству унутрашњих послова Републике Српске (у даљем тексту: МУП Републике Српске) започео је у новембру 1999. усвајањем *Правилника о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста* (након потписивања *Оквирног споразума о реконструкцији и демократизацији полиције Републике Српске* 1998), којим је успостављен Биро за информисање и односе с јавношћу (Глушац, 2005:134). Од тога момента се модел организовања и функционисања односа с јавношћу неколико пута мијењао и прилагођавао актуелним потребама.

⁶ Преузето са службеног сајта Државне агенције за истраге и заштиту: <http://www.sipa.gov.ba/sr/o-nama/struktura/organizaciona-struktura/sektor-za-planiranje-analitiku-saradnju-i-informisanje>, доступан 21 .4. 2018.

Са ове временске дистанце можемо констатовати да су до сада кориштена три модела организовања и функционисања односа с јавношћу у МУП-у Републике Српске.

Након успостављања Бироа за информисање и односе с јавношћу, њиме је руководио шеф, који је уједно био портпарол МУП-а Републике Српске. На нивоу тадашњих центара јавних безбједности, као основних организационих јединица Полиције Републике Српске, систематизована су радна мјеста службеника за информисање и односе с јавношћу (портпароли). На тај начин је успостављена мрежа службеника задужених да испред матичних организационих јединица комуницирају с јавношћу. То представља први модел организовања и функционисања односа с јавношћу у МУП-у Републике Српске, чиме је постављен фундамент наведене дисциплине менаџмента, који ће послужити као основа за даљи развој односа с јавношћу.

Потом је овај модел информисања јавности реконструисан, односно, уведен је други модел организовања и функционисања односа с јавношћу. Умјесто дотадашњег Бироа за информисање и односе с јавношћу, који је укинут, прешло се на организациону позиционираност радног мјеста портпарола (новинар у служби министра или директора) у оквиру одређене организационе јединице у МУП Републике Српске, односно Полиције. Послове информисања јавности у МУП-у Републике Српске је обављао портпарол министарства, чији је децидан назив радног мјеста био службеник за односе с јавношћу у служби министра. Послови информисања јавности спроводили су се и у другим организационим јединицама у оквиру МУП Републике Српске. Тако је била систематизована позиција „новинар у служби директора полиције“, који је био задужен да информисе јавности испред директора Полиције Републике Српске. У оквиру тадашњих пет центара јавне безбједности постојала су систематизивана радна мјеста портпарола, који су за своје послове одговарали начелнику центра јавне безбједности.

Шема 2 – Тренутна организациона позиционираност односа с јавношћу у МУП-у Републике Српске (Извор: аутор)

Под утицајем одређених фактора наведени модел је напуштен, те је функција односа с јавношћу поново подигнута на ниво више у организационом погледу, чиме је уведен трећи модел организовања и функционисања односа с јавношћу у МУП Републике Српске. У суштини, МУП Републике Српске је препознао потребу за унапређењем односа с јавношћу, те уочене промјене конкретизовао у *Правилнику о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста*, који се почео примјењивати од 1. новембра 2013. године. Наведеним правилником је формирана Служба за односе с јавношћу у оквиру Службе министра (као једна од основних организационих јединица) МУП Републике Српске, у чијем саставу су били портпароли центара јавне безбједности.

Даљим организационим промјенама у МУП Републике Српске, које су реализоване током 2017, укинута су центри јавне безбједности а уведене полицијске управе. Промјењен је назив Службе за односе с јавношћу у Одјељење за односе с јавношћу, које је и даље организационо позиционирано у Служби министра. Задржана је пракса да свака полицијска управа има систематизовано радно мјесто портпарола (према тренутној орган. МУП-а Републике Српске постоји десет полицијских управа: ПУ Приједор, ПУ Бања Лука, ПУ Градишка, ПУ Мркоњић Град, ПУ Добој, ПУ Бијелина, ПУ Зворник, ПУ Источно Сарајево, ПУ Фоча и ПУ Требиње). Они за свој рад одговарају по линији рада начелнику Одјељења за односе са јавношћу и начелницима полицијских управа.

Дакле, још једном се показало да су односи с јавношћу жи-
ва материја која се конзистентно мијења у зависности од потребе.
Евидентно је да МУП Републике Српске још тражи оптималан мо-
дел организовања односа с јавношћу, који ће у потпуности задово-
љити њихове потребе.

Модел организовања односа с јавношћу у Федералном министарству унутрашњих послова

Односи с јавношћу у Федералном министарству унутраш-
њих послова се реализују са два нивоа, на начин да сваки ниво
има формирану аутономну организациону јединицу са децидно
дефинисаним надлежностима и пословима. Први ниво односа с јав-
ношћу се реализује у оквиру административно-управљачке стру-
ктуре Федералног министарства унутрашњих послова, а други ни-
во у оквиру оперативног састава Федералне управе полиције.

Наиме, односи с јавношћу у Федералном министарству ун-
утрашњих послова (први ниво) су позиционирани у Одсјеку за од-
носе с јавношћу, који организационо припада Кабинету министра.
На овај начин је шеф Кабинета најодговорнија особа за стање у
области и надлежности односа с јавношћу. На нивоу Федералне
управе полиције је систематизована организациона јединица за
послове односа с јавношћу, која организацијски припада Ка-
бинету директора, а она се децидно назива Одсјек за односе с јав-
ношћу (ријеч је о другом нивоу).

Шема 3 – *Организациона позиционираност односа с јавношћу у Федералној управи полиције (Извор: аутор)*

Из претходног је евидентно да се подјела послова у оквиру Федералног министарства унутрашњих послова на „административне“ и „оперативне“ пренијела и на организовање и функционисање односа с јавношћу. Овакав модел организовања и функционисања односа с јавношћу у полицијској структури у БиХ представља аутохтоно рјешење у коме егзистирају паралелно двије организационе јединице задужене за послове односа с јавношћу на нивоу топ менаџмента. Сврсисходност наведеног модела односа с јавношћу је упитна са више аспеката, а примарно са аспекта економичности и ефективности, што може имати широке импликације приликом унапређења постојећег модела функционисања односа с јавношћу на виши ниво.

Модел организовања односа с јавношћу у МУП-у Кантона Сарајево

У претходном дијелу рада смо истакли чињеницу да постоји десет кантоналних министарстава унутрашњих послова. С тим у вези, за потребе израде овога рада нећемо децидно анализирати моделе организовања у свих десет министарстава.

Генерално, када разматрамо организованост односа с јавношћу у кантоналним министарствима унутрашњих послова, можемо издвојити два фундаментална модела организовања ове функције. *Први модел* подразумијева систематизацију радног мјеста задуженог за послове односа с јавношћу, које се обично налази у саставу кабинета министра или канцеларије комесара полиције (руководи оперативним саставом полиције). Други модел подразумијева формирање организационе јединице задужене примарно за послове односа с јавношћу, која се налази у саставу канцеларије комесара полиције (случај МУП-а Кантона Сарајево, који ће у наставку рада бити детаљно анализиран).

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Шема 4 – Организациона позиционираност односа с јавношћу у МУП-у Кантона Сарајево (Извор: аутор)

Примјењени модел организовања односа с јавношћу у МУП-у Кантона Сарајево специфичан је по томе што су односи с јавношћу у примарној надлежности оперативног састава, док у оквиру административно-управљачке структуре није директно заступљена функција односа с јавношћу. Организациона јединица задужена за послове односа с јавношћу се формално налази у саставу Канцеларије полицијског комесара, чији руководиоца је најодговорнија особа за стање у датој области. На нижим оперативним нивоима нема радних мјеста или организационих јединица задужених за односе с јавношћу (на нивоу полицијских управа/станица), него сегмент информисања по потреби и одобрењу преузима служба оперативног дежурства.

Тренд развоја односа с јавношћу у полицијским агенцијама у Босни и Херцеговини – статистички показатељи

Претходно је извршен шематски приказ модела организовања и функционисања односа с јавношћу у више полицијских агенција у БиХ, те извршена децидна анализа њихове организационе способности и функционисања.

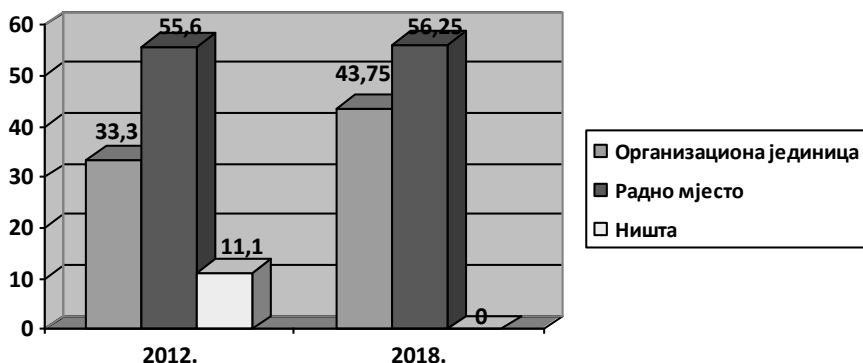
Табела 2 – Преглед тренутне организационе структуре односа с јавношћу у полицијским агенцијама у БиХ⁷

Назив полицијске агенције	Радно мјесто за односе с јавношћу	Организациона јединица за односе с јавношћу
Државна агенција за истраге и заштиту		0
Гранична полиција БиХ	x	
Дирекција за координацију полицијских тјела БиХ	x	
МУП Републике Српске		0
МУП Федерације БиХ		0
Полиција Брчко дистрикта БиХ	x	
МУП Кантона Сарајево		0
МУП Тузланског кантона		0
МУП Зеничко-добојског кантона		0
МУП Средњо-босанског кантона	x	
МУП Унско-санског кантона	x	
МУП Херцеговачко-неретванског кантона		0
МУП Западно-херцеговачког кантона	x	
МУП Босанско-подрињског кантона	x	
МУП Кантона (10) Ливањског	x	
МУП Посавског кантона	x	
Легенда: x – посједује радно мјесто за односе с јавношћу, o – посједује орг. јединицу за односе с јавношћу		

Резултати предметне анализе дати су у табели 2, у којој је приказан тренутни модел организовања односа с јавношћу у свих шеснаест полицијских агенција у БиХ. Евидентно је да у БиХ тренутно не постоји полицијска агенција која нема радно мјесто или организациону јединицу задужену за послове односа с јавношћу. Надаље, може се констатовати да организациону јединицу која примарно обавља послове односа с јавношћу има седам полицијских агенција или 43,75% од укупног броја предметних агенција. Радно мјесто систематизовано да обавља послове односа с јавношћу има девет полицијских агенција или 56,25% од укупног броја.

⁷ Извор: Ауторова анализа рађена у периоду од 1.1.2018. до 31.5.2018. године.

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Графикон 1 – Упоредни приказ организационе устројености односа с јавношћу (Извор: ауторова обрада података)

Међутим, компарирајући резултате истраживања о организацио. устројености односа с јавношћу које је реализовано 2012. са резултатима истраживања реализованим 2018. (графикон 1), уочава се позитиван тренд када је ријеч о организационој устројености предметне менаџерске функције. У контексту да данас не постоји полицијска агенција у БиХ која нема систематизовано радно мјесто или организациону јединицу за односе с јавношћу, а повећан је и број полицијских агенција које имају систематизовану организациону јединицу за односе с јавношћу у односу на 2012.

Према резултатима истраживања реализованог 2012, у 88,9% полицијских агенција у БиХ постојало је систематизовано радно мјесто или организациона јединица задужена искључиво да обавља послове односа с јавношћу (у њих 33,3% постојала је систематизована организациона јединица, а у 55,6% систематизовано радно мјесто службеника за односе с јавношћу), док у 11,1% агенција није постојало ништа (Станишић, 2012:187).

Дакле, евидентно је да око 10% више полициј. агенција у БиХ има успостављену организациону јединицу за односе с јавношћу у односу на резултате истраживања из 2012. Такође, 0,65% полициј. агенција има систематизовано радно мјесто за односе с јавношћу, док не постоји полицијска агенција која нема ништа од наведеног (у 2012. 11,1% полицијских агенција није имало ништа).

Модели организовања односа с јавношћу у полицијама земаља окружења

У претходном дијелу рада извршен је приказ модела организовања односа с јавношћу у полицијским агенцијама у БиХ, међутим, у циљу стицања шире слике о моделима организовања односа с јавношћу у полицијским структурама земаља региона бит ће представљени модели организовања односа с јавношћу у МУП-у Републике Србије, МУП-у Црне Горе и МУП-у Републике Хрватске, тј. у земљама сусједима БиХ.

Модели организовања односа с јавношћу у МУП-у Републике Србије: Према важећим организационим рјешењима, носилац послова у сегменту односа с јавношћу у МУП-у Републике Србије је Одјељење за медије и комуникације, које се организационо налази у саставу Кабинета министра. Такође, у оквиру сваке полицијске управе (има 27 управа) постоји систематизовано радно мјесто портпарола. Своје послове портпароли полицијских управа не извршавају самостално, него њиховим радом руководи и координира га Одјељење за медије и комуникације.

Шема 5 – *Шематски приказ организације односа с јавношћу у МУП-у Републике Србије (Извор: аутор)*

Само Одјељење обавља широк спектар послова: врши анализу медијских садржаја који се односе на рад МУП-а Републике Србије и о томе извјештава министра, организује конференције за медије, ажурира прилоге на званичној Web страници, организује медијско праћење важнијих активности у земљи и иностранству, организује наступе запослених у медијима и њихову припрему (тактику наступа), организује и промовише манифестације и свечаности, поступа по захтјевима медија, креира, организује и реализује медијске кампање, комуницира са другим организационим јединицама с циљем прикупљања информација и података о њиховим активностима, врши снимање и фотографисање догађаја и дистрибуцију материјала медијима. Одјељење је и одговорно за организацију, обједињавање и усмјеравање рада запослених у листу „Полиција данас“.

Анализирајући успостављену организациону структуру односа с јавношћу у МУП-у Републике Србије, евидентно је да је она организована кроз два нивоа, односно, кроз стратешки ниво и оперативни ниво. Носилац активности информисања јавности на стратешком нивоу је Одјељење за медије и комуникацију, док су носиоци активности на оперативном нивоу портпароли полицијских управа. Портпароли у јавност износе чињенице и ставове управе о питањима из њене надлежности, уз обавезну консултацију са надређеним у Одјељењу. Такође, учествују у припреми јавног наступа запослених у надлежној управи.

Модели организовања односа с јавношћу у МУП-у Црне Горе: Тренутни концепт организовања односа с јавношћу у МУП-у Црне Горе нема успостављене организационе јединице чији је фундаментални задатак информисање јавности. Наиме, постоје радна мјеста систематизована у организационим јединицама Министарства, чији опис послова подразумијева обављање послова односа с јавношћу. Радна мјеста задужена за односе с јавношћу су распоређена у двије организационе јединице – у Кабинету министра и у Управи полиције.

Шема 6 – Шематски приказ организације односа с јавношћу у МУП-у Републике Црне Горе (Извор: аутор)

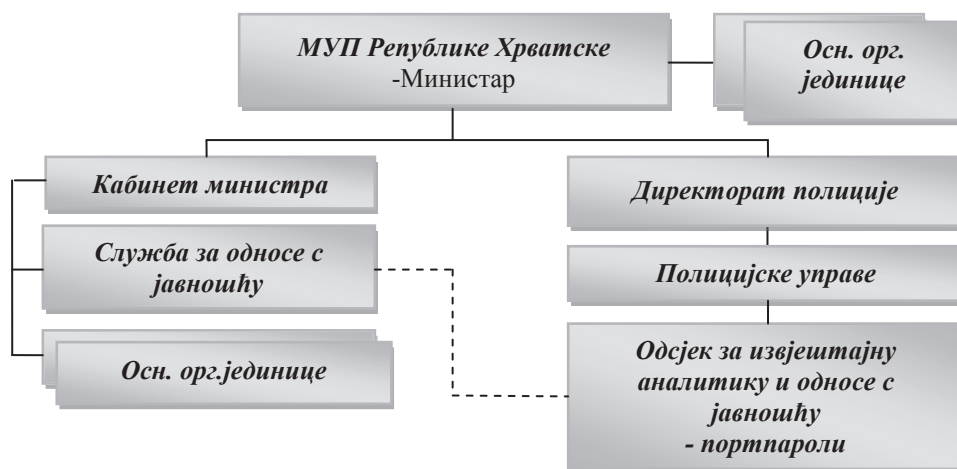
У Кабинету министра су систематизоване две позиције које формално носе назив савјетник за медије. Дефинисаним дјелокругом посла предметни савјетници су задужени да информишу јавност о активностима Министарства. Такође, у оквиру Кабинета директора Управе полиције постоји систематизовано радно мјесто савјетника за односе с јавношћу, који је примарно задужен за информисање јавности о активностима оперативног састава МУП-а Црне Горе, односно, да информише о активностима у надлежности Управе полиције. Такође, савјетник за односе с јавношћу тјесно сарађује са савјетницима за медије у Кабинету министра.

Од фундаменталне је важности чињеница да наведене позиције задужене за односе с јавношћу и медије у Кабинету министра и у Управи полиције нису носиоци активности посла у вези са обезбјеђивањем несметаног приступа информацијама у складу са важећом правном легислативом (према *Закону о слободи приступа информацијама*, Службени лист ЦГ, бр. 44/12), а што је случај са полицијским агенцијама у БиХ.

Модели организовања односа с јавношћу у МУП-у Републике Хрватске: Еволутивни ток развоја односа с јавношћу у МУП-у Републике Хрватске вршен је по фазама, а у основи је текао од централизованог ка децентрализованом концепту односа с јавношћу. Евидентно је да је процес увођења савремених односа с јавношћу у МУП Републике Хрватске започео 2001, када је званично именован начелник Службе за односе с јавношћу МУП-а, који је уједно био и портпарол министарства, а чему је претходило усвајање нове организационе структуре. У том моменту успостављена

функција односа с јавношћу је у фундаменту била централизована. Перманентан процес развоја односа с јавношћу је настављен, што је 2007. довело до потребе напуштања централизованог концепта односа с јавношћу и окретања ка децентрализованом концепту. Тај децентрализовани концепт се манифестује у формирању мреже регионалних портпарола, односно, у систематизацији радних мјеста портпарола у свих двадесет полицијских управа.

Даљи реформски процеси су водили организационом јачању регионалних портпарола, који су од 2010. подигнути на виши ново, односно, у полициј. управама су формиран одсјеци за извјештајну аналитику и односе с јавношћу. Рад ових одсјека координира Служба за односе с јавношћу. Функција односа с јавношћу МУП-а Републике Хрватске организована је кроз стратешки и тактички ниво. Оно што карактерише конкретни концепт организовања односа с јавношћу јесу формиране организационе јединице на оперативном нивоу које се примарно баве пословима односа с јавношћу.

Шема 7 – Шематски приказ организације односа с јавношћу у МУП-у Републике Хрватске (Извор: аутор)

Тренутно успостављени концепт односа с јавношћу у МУП-у Републике Хрватске тежишно преферира изградњу концепта који ће бити ефикасан, еластичан и децентрализован. Оцјена његове успјешности у пракси захтјева израду свеобухватне анализе, засноване на релевантним истраживањима.

Закључак

Када је ријеч о организовању и функционисању односа с јавношћу, постигнути су различити резултати међу полицијским агенцијама у БиХ. Евидентно је да односи с јавношћу у полицијским агенцијама представљају живу материју, која се конзистентно развија под утицајем интерних и екстерних фактора. С тим у вези, настојање полицијских агенција у БиХ да пронађу оптималан модел организовања и функционисања односа с јавношћу представља активност која траје. Претходно имплицира закључак да се полицијске агенције у БиХ налазе у процесу перманентног трагања за оптималним моделом организовања односа с јавношћу, у складу са савременом теоријом и позитивним искуствима из праксе.

Претходно смо децидно елаборирали различите моделе организовања односа с јавношћу у полицијским агенцијама у БиХ, настојећи да у сваком моделу идентификујемо позитивне и негативне карактеристике које се везују за предметни модел. Анализом модела организовања односа с јавношћу издиференциран је закључак да полицијске агенције у БиХ примарно користе модел централизоване функције односа с јавношћу; изузетак представља МУП Републике Српске, који је успоставио децентрализован модел организовања односа с јавношћу. Резултати анализе су показали да полицијске агенције у БиХ имају формирану организациону јединицу за односе с јавношћу (њих 44%) или систематизовану позицију за примарно обављање послова односа с јавношћу (њих 56%), међутим, по дубини, у нижим организационим јединицама је изостала изградња инфраструктуре за односе с јавношћу, у контексту систематизације радних мјеста који би се примарно бавили овим пословима.

Морамо бити свјесни чињенице да територијална дисперзија организационих јединица на читавом подручју земље намеће потребу организовања децентрализованог модела односа с јавношћу, што у БиХ експлоатише тренутно само МУП Републике Српске. Оваквим моделом организовања односа с јавношћу извршено је диференцирање послова према надлежности на стратешки и оперативни ниво. Потребно је размотрити сврсисходност формирања организационих јединица задужених за послове односа с јавношћу на нижим нивоима, као што је случај у МУП-у Републике

Хрватске. Сигурно да би овакав искорак у организационом погледу дао позитивне ефекте на функционисање односа с јавношћу.

Надаље, анализа је показала да је информативна моћ у полицијским агенцијама у БиХ примарно концентрисана у рукама менаџера основних организационих јединица (кабинет министра/директора/комесара), који имају статус помоћника министра, директора или комесара. Овакав приступ са становишта савремене теорије односа с јавношћу захтјева одређене промјене у контексту потребе за додатним издизањем функције односа с јавношћу у полицијским агенцијама на виши ниво. Односно, потребно је функцију односа с јавношћу подићи на ниво гдје ће министар, директор или комесар бити најодговорније особе за функционисање предметне дисциплине менаџмента. На начин да организац. јединице за односе с јавношћу буду непосредно подређене топ менаџеру.

Несебичну подршку и помоћ у развоју и примјени односа с јавношћу у полицијским структурама у БиХ дали су међународни представници, који су боравили на простору државе у различитим мировним мисијама. Они су то чинили у оквиру процеса названог „демократизација полицијских снага“.

У контексту једне шире анализе потребно је у наредном периоду сагледати реалну потребу за одвајањем послова из сфере односа с јавношћу и послова који проистичу из *Закона о слободи приступа информацијама*, у организационом погледу. Наиме, у земљама окружења већ постоје организациона рјешења гдје се радна мјеста или организационе јединице за односе с јавношћу више не баве припремањем и дистрибуцијом информација у складу са *Законом о слободи приступа информацијама*, него то раде неке друге организационе јединице.

Литература

1. Агић, Е., Бабић-Ходовић, В., Бацковић, Е., Бркић, Н., Чичић, М., Домазет, А., Хусић-Мехмедовић, М., Куртовић, Е., Пештек, А., Сендић, Р., Тихи, Б., (2012). *Основи маркетинга*, Економски факултет, Сарајево.
2. Филиповић, В., Костић, М., Прохаска, С., (2001). *Односи с јавношћу*, Факултет организационих наука, Београд.

3. Глушац, З., (2005). Однос полиције према јавности у оквиру функције МУП РС, *Безбједност, полиција и грађани*, бр. 1/05, 134-138.
4. Grunig, E. J., Hunt, T., (1984). *Managing Public Relations*, Holt, Rinehart & Winston, New York, p. 22.
5. *Измјене и допуне Статута Брчко дистрикта БиХ* (Службени гласник Брчко дистрикта Босне и Херцеговине, бр. 39/09).
6. Katlip, S. M., Senter, A. H., Brum, G. M., (2006). *Успјешни односи с јавношћу*, Службени гласник, Београд.
7. Кекић, Д., Ђукановић, Д., (2008). Реформа полицијских снага у Босни и Херцеговини, *Безбедност*, бр. 50(4): 17-30.
8. Кешетовић, Ж., (2000). *Односи полиције са јавношћу*, ВШУП, Београд.
9. *Ревидирани Статут Брчко дистрикта БиХ* (Службени гласник Брчко дистрикта Босне и Херцеговине, бр. 17/08).
10. Станишић, Д., (2012). Односи с јавношћу на примјеру полицијских агенција у БиХ, *Безбедност*, бр. 54(3): 179-199.
11. Станишић, Д., (2015). Развој и примена односа с јавношћу у полицији, *Безбједност, полиција и грађани*, вол. 11(3-4): 193-210.
12. *Устав Босне и Херцеговине*, Анекс IV Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини (Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. 25/2009 – Амандман I).
13. *Закон о полицији и унутрашњим пословима* (Службени гласник Републике Српске, бр. 57/16 и 110/16).
14. *Закон о унутрашњим пословима ФБиХ* (Службене новине Ф Босне и Херцеговине, бр. 81/14).
15. *Закон о Дирекцији за координацију полицијских тјела и о агенцијама за подршку полицијској структури БиХ* (Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. 36/08).
16. *Закон о Граничној полицији БиХ* (Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. /04 и /07).
17. *Закон о Државној агенцији за истраге и заштиту* (Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. 27/04, 35/05 и 369/09).
18. *Закон о Полицији Брчко дистрикта БиХ* (Службени гласник Брчко дистрикта Босне и Херцеговине, бр. 2/00, 5/01, 2/02, 17/02, 6/03, 15/04, 42/04, 11/05 и 33/05).

19. *Закон о независним и надзорним тијелима полицијске структуре Босне и Херцеговине* (Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. 36/08).
20. *Закон о слободи приступа информацијама* (Службени гласник Републике Србије, бр. 20/01).
21. *Закон о слободи приступа информацијама у Федерацији Босне и Херцеговине* (Службене новине Федерације Босне и Херцеговине, бр. 32/01).
22. *Закон о слободи приступа информацијама* (Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. 28/00, 307/06 и 459/09).
23. *Закону о слободи приступа информацијама* (Службени лист Црне Горе, бр. 44/12).
24. Van der Meiden, A., (1993). *Public Relations*, Прометеј, Нови Сад.
25. Wilkoks, D. L., Kameron, G. T., Olt, F. H., Ejdzi, V. K., (2006). *Односи с јавношћу*, Економски факултет, Београд.
26. <http://www.sipa.gov.ba/sr/o-nama/struktura/organizaciona-struktura/sektor-za-planiranje-analitiku-saradnju-i-informisanje>, доступан 21. 4. 2018.

Models of Organizing Public Relations in Police Agencies in Bosnia and Herzegovina and Surrounding Countries

Abstract: Although we are aware of the fact that public relations service in the police structures in Bosnia and Herzegovina is less than twenty years old, we find that it represents a sufficient time frame to perform an analysis of the established models of organization and functioning of public relations. When we say models, this means that there is no single model of public relations organization in the police structures in Bosnia and Herzegovina. Namely, the "wealth" in terms of the number of police agencies in Bosnia and Herzegovina that existed had its implications for the way in which public relations were organized and operated.

The primary goal of this paper is to look at the advantages and disadvantages of various models of organizing and functioning of public relations services within police agencies in Bosnia and Herzegovina and their comparison with established models of public relations in the police agencies of the neighbouring countries. The result of the prioritization of activities should be the development of a

Модели организовања односа с јавношћу у полицијским агенцијама у Босни и
Херцеговини и државама окружења

*unified model of organization and functioning of public relations,
which will be acceptable for police agencies from the aspect of
professional theory and practice.*

Key words: *public relations, models, communication, police
agencies.*

Милан МАЦУРА*

Правни факултет, Универзитет у Београду

ДОИ:10.5937/bezbednost1802165М

УДК: 343.31

Прегледни научни рад

Примљен: 11.9.2018. године

Датум прихватања: 2.10.2018. године

Crimen laesae maiestatis – ембрион савременог концепта велеиздаје

***Апстракт:** Издаја је од памтивека била жигосана као радња коју човек може да предузме. У моралном погледу, и то са аспекта различитих моралних поредака и углова, нема горег чина од издаје – било да се ради о издаји пријатеља, породице, све до издаје заједнице. Чак и убиство, у свом чистом облику (лишено елемената издаје), поготово убиство на мах, представља лакши преступ у моралном смислу. У овоме раду се настоји да се направи правноисторијски осврт на питање велеиздаје, почевши од њеног настанка као правног појма, развоја у римском класичном и посткласичном праву, преваљивања дугог пута кроз средњи век, па све до њеног правног статуса последњих векова и деценија, како у упоредном праву, тако и у позитивном праву Републике Србије. Велеиздаја, иако измењена и модификована у односу на њене корене, и даље веома подсећа на деликт из кога је настала – *crimen laesae maiestatis*. Анализа спроведена у овом раду води ка закључку да је ембрион савременог концепта велеиздаје антрополошки дубоко утемељен у прошлости, а први пут озбиљније правно артикулисан у римском праву. Аутор истиче да је свевременост овог института недвојбена и да је он током историје у свим периодима неопходан ради заштите државе. Али, притом се залаже за потребу да се очува онај изворни циљ из времена кад се код Римљана *maiestas* доживљавала као достојанство римског народа, и да се не претвори у онај изопачени, када се свео на недодирљивост појединца.*

***Кључне речи:** велеиздаја, *maiestas*, деликт, држава.*

* milan.macura992@gmail.com

Увод

У предржавним друштвеним заједницама људи су своје понашање усклађивали према моралним нормама или нормама обичајног права. Услед многољудности тих заједница (племена, братстава, родова итд.), злочин издаје неког члана племена или издаја целог племена нису се много разликовали. Казна је била – прогонство. Један од разлога за то била је и чињеница да су сви чланови племена углавном сроднички повезани. Међутим, са развојем привреде и привредних односа дошло је до потребе да се ти односи, услед све већих раслојавања и економских разлика, уреде. Дошло је до потребе успостављања неког новог, вишег степена друштвене организације која би била изнад појединца, али исто тако служила сваком појединцу. И тако је, првенствено посредством неартикулисане идеје друштвеног уговора, дошло до настанка првих држава.

Управо тај нови, наиндивидуални квалитет који је поседовала држава довео је до тога да се из мноштва првобитних престапа посебно издвоје они који су је (непосредно) угрожавали. Држава је својим житељима давала сигурност, али је од њих заузврат тражила лојалност. Уколико је нису показивали, држава им је сурово одговарала, не из неког сопственог хира, него управо због сигурности њених осталих житеља. И ова матрица, примећена већ у првим државним организацијама, понавља се на мање-више сличан начин све до данас. Наравно, она је додатно увежбавана и проширивана током векова у различитим државама и њиховим правним системима.

Настанак – велеиздаја у римском праву

У принципу, све противправне радње због којих би њихови учиниоци били судски гоњени у римском праву су биле познате под називом деликти¹ (лат. *delictum* што представља негацију од *licere*, што значи дозволити). Према традицији, још је шести римски краљ Сервије Тулије (средина 6. века пре н. е.) донео законе (*leges regiae*) којима је учинио поделу деликата на јавне (*iudicia publica* или *crimina*) и приватне (*iudicia privata*). Иако је мало ве-

¹ Синоним за деликт јесте *maleficium* – злодело.

роватно да је та подела заиста толико стара, она је сасвим сигурно постојала и била позната римским правницима, али је остало нејасно који је био критеријум разврставања деликата на јавне и приватне. Основни диверзифицирајући појам јесте тај што је код јавних деликата делинквент био гоњен у посебној врсти казненог поступка, по тужби коју је могао да подигне било који грађанин и где је пресуда имала ретрибутивни карактер (циљ јој је био кажњавање делинквента), док се у случају приватних деликата водио парнични поступак код којег је активно легитимисано било једино оштећено лице и код којег се пресудом утврђивала обавеза делинквента да надокнади оштећеном прузроковану штету. Ипак, и поред ове начелне разлике, није јасно зашто су Римљани неке деликте сврставали и у приватне и у јавне деликте (нпр. крађу).

Генерално узев, римско јавно право је било далеко неразвијеније од римског приватног права, као и под великим његовим утицајем. То је случај и са делима усмереним против римске државе или какве њене еманације.

Имајући наведено у виду, треба најпре сагледати шта би у римском праву могао бити објекат велеиздаје. Он је у Риму био обухваћен једним термином, *maiestas* (превод с латинског – углед, достојанство, част, узвишеност). *Maiestas* се доживљавала као достојанство римског народа, чије нарушавање би представљало један од најтежих деликата, кажњаван чак и смртном казном (Бујуклић, 2007:452). Услед овако широко постављеног заштитног објекта, деликт којим би се он нарушио могао је попримити веома различите облике конкретног понашања. Чести примери су неспособност и корумпираност војсковођа, непримењивање одлука државних органа итд. Временом, овај деликт је обухватио и оптужбе за *perduellio* (нпр. побуна или неиспуњавање обавеза које проистичу из јавних функција). У складу са доживљавањем *maiestas* као достојанства целог римског народа, свако је био дужан да поштује римске магистрате које је бирао управо тај римски народ. То исказивање поштовања огледало се у обавези устајања (*assurgere*), уклањања са пута (*descendere de semita*), скидања капе (*adaperire caput*) и обавезе силажења с коња (*descendere ex equo*) приликом сусрета са магистратима (Бујуклић, 2007:452).

За деликт велеиздаје од фундаменталног значаја су реформе римског кривичног права и правосуђа које је спровео први римски цар и утемељивач принципата, Октавијан Август (вл. 27.

год. пре н. е. – 14. год. н. е). Иако су и пре њега били видљиви напори да се то подручје регулише законом. Међу њима су истакнуто место заузимали Сатурнов *lex Appuleia* из 103. године пре н. е. (којим је установљена прва *quaestio maiestatis* – специјални суд за деликт који је обухватао разне врсте злоупотребе власти римских магистрата), затим Сулин *lex Cornelia de maiestate* из 81. год. пре н. е. (којим је надлежност поменуте *quaestio* проширена и од тада је обухватала нападе на независност, сигурност и величанство римског народа, као и нападе на заштитне објекте деликта *perduellio*) и напослету Цезаров *Lex Iulia maiestatis* из 49. године пре наше ере (Јарамаз, 2006:304). Тек је у Августово време, користећи се казуистичком техником, постављен један јединствени појам овог деликта и тачно наведено шта он подразумева. У тај списак спадала је свакако и велеиздаја. Она је обухватала најтеже облике побуне, дезертирања, достављања поверљивих информација непријатељима римске државе, као и сваку другу акцију чији је циљ било подрицање римске државе, а коју би предузимао римски грађанин.²

Како је историја даље одмицала, заштитни објекат овог деликта се сужавао. То сужавање је ишло сразмерно са повећањем власти римских царева—што је царева власт била јача, то је он све чешће постајао једини објекат над којим се овај деликт могао извршити. Током домината цар је поистовећиван са богом (*dominus et dues*—лат. „господар и бог“), па је самим тим почео бивати поистовећиван и са самом римском државом. Услед тога, недозвољени акти римских грађана према римској држави (нпр. побуна или одбијање вршења дужности, тј. послушности) представљали су директно непоштовање и повреду самог божанског права цара да влада. Самим тим, они су представљали велеиздају, односно, деликт *crimen laesae maiestatis*. Тако су римско право и држава и њихова логика успоставили темеље за даље развијање ове установе.

Средњи век

Након Сеобе народа и пропасти Западног римског царства, новоуспостављене германске државе на његовој територији нису у потпуности раскрстиле са римским правним поретком. Напротив, оно што је новим варварским владарима одговарало остало је

² Више о томе: Јарамаз, И. Р., 2006.

у примени. Чак је донето и неколико значајних кодификација, од којих је свакако најзначајнија *Lex Romana Visigothorum* (познатији као Аларихов *Бревијар*) из 506. године. Увид у његову саржину омогућава нам да сазнамо да је и у њему био предвиђен деликт велеиздаје.³ Међутим, услед свеопштег цивилизацијског пада Западне Европе током првих векова Средњег века, дошло је и до назадовања у области права, пре свега његовог тумачења и примене. Тако је сложени поступак који се за велеиздају у старом Риму водио пред посебним судом сазваним за ту прилику, у раном средњем веку изгубио на значају. Тако долази до продора арбитрарности приликом одређивања да ли је нека радња представљала велеиздају, као и до арбитрарности у погледу одабира казне (смртна казна, прогонство, конфискација имовине итд.).

Међутим, са постепеним оживљавањем робно-новчаних односа опет долази до пораста нивоа правне културе. Током позног Средњег века државе се све више окрећу римском праву као извору или најмање као узору у регулисању, тј. у стварању њиховог позитивног права, почев од времена глосатора и постглосатора, а поготово у време свеобухватне рецепције римског права.

Crimen laesae maiestatis је током Средњег века нашао своју примену и у области црквеног права. Наиме, булом папе Иноћентија III из 1199. проповедање јереси или припадање некој јеретичкој конфесији представљало је *crimen laesae maiestatis*. Одлукама четвртог Латеранског сабора 1215. године одредбе те буле биле су уздигнуте на ниво канона, а предвиђено је и да се осуђени за овај деликт морао предати световним властима на извршење казне. Овим се још једном демонстрира фундаментална важност религије у европској средњовековној цивилизацији. Сама чињеница да је деликт који је заправо означавао велеиздају проширен и на црквена питања довољно говори о апсолутној посвећености средњовековних држава и њихових владара хришћанству.

Нови век

Крајем 16. и током 17. века наступа раздобље јачања тзв. апсолутне монархије. Уџбенички пример апсолутне монархије је-

³ Више о томе: Floyd, 1929.

сте Француска у том периоду. У позитивном праву предреволуционарне Француске, као и у њеној правничкој пракси, сусреће се безброј примера када су нека лица оптуживана, а веома често и осуђивана за дела велеиздаје (а тај деликт је и даље носио свој стари, римски назив, *crimen laesae maiestatis*). Личност краља је била неприкосновена и било је устаљено веровање да он има „божанско право“ да влада државом, а да су становници те државе његови поданици. Али, није само напад на краља био узрок осуде за ово кривично дело. И напади на високе државне функционере (овде је напад схваћен у ширем смислу) су такође за собом повлачили одговорност за овај деликт. Као пример се може навести случај Анрија од Таљеран-Перигора, који је због завере против кардинала Ришелјеа (првог министра француског краља Луја XIII и, без сумње, најутицајније личности тада у Француској) био 1626. осуђен и погубљен управо као извршилац *crimen laesae maiestatis* (фр. *lèse-majesté*). Због лошег управљања француским финансијама 1661. се под ударом овог кривичног дела нашао и дотадашњи француски министар финансија, Никола Фуке. Треба узети у обзир да је, будући да је ово био без сумње политички деликт, у пракси у великом броју случајева долазило до фабриковања и лажних оптужби како би се дискредитовали политички непријатељи или, чешће, потенцијални политички непријатељи француског двора.

Отприлике на исти начин као што је то било у Римском царству, и у Европи новог доба је делотворност кривичног дела велеиздаје била условљена снагом централне, односно апсолутне власти монарха. Имајући управо то у виду, већ смо указали да је у Француској оно било најчешће примењивано. Међутим, и у осталим европским државама тога доба, истина у мањем обиму, ово кривично дело је нашло своју примену.

Велеиздаја данас

У кривичноправној науци, посебно француској у 19. веку (тако: Стојановић, 2017:233) била је актуелна подела кривичних дела на општа и политичка. Овакво интересовање француске правне науке оправдава чињеница да се у Француској тога доба политичким деликтима давао привилеговани статус, и то пре свега у погледу режима издржавања казне који је био повољнији за учи-

ниоце политичких кривичних дела (укључујући и прописивање посебних казни).

Данас је та подела изгубила на значају. То не значи да и у данашњим, позитивним правним порецима не постоје политичка кривична дела, па међу њима и она која су директно проистекла из деликта велеиздаје (*crimen laesae maiestatis*). И поред различитих правних довијања и термилолошких еуфемизама, таква кривична дела се ни по једном суштинском обележју не разликују од осталих кривичних дела која ти правни пореци познају. Наиме, она имају сва четири конститутивна елемента кривичног дела (радњу, предвиђеност у закону, противправност и кривицу), за њих важи исти систем кривичних санкција као и за остале, исти режим издржавања казне итд.

Политичка кривична дела је могуће поделити вишеструко. Разликујемо субјективну и објективну теорију политичких кривичних дела. Према субјективној, пресудни критеријум према којем се неко кривично дело карактерише као политичко јесте политички мотив. То може бити било које кривично дело, али мотив мора бити политички (нпр. кривично дело тешке телесне повреде извршено над шефом државе с намером онемогућавања његовог даљег вршења дужности). Према томе, објективна теорија би као политичке деликте предвиђала оне код којих је заштитни објект политичке природе (нпр. кривично дело напад на уставно уређење из члана 308 *Кривичног законика Републике Србије*).

Међутим, као што је већ и наведено, у квалитативном смислу данас се не прави разлика између општих и политичких кривичних дела. Ипак, постоји један механизам који би могао ставити акценат на важност одбране државе и њене суверености као примарни циљ правног поретка који тој држави служи, а то је висина законом запрећене казне. Притом, приликом израде кривичноправних прописа који регулишу ову материју, требало би водити рачуна о томе да држава и њени интереси буду објективно, односно правично заштићени од издаје сопствених грађана. Другим речима, то не би смело да буде оправдање држави или, још боље, владајућем политичком режиму у тој држави, да у циљу сопственог одржавања на власти спроводи терор над својим политичким неистомишљеницима, жигосући их као издајнике. Имајући то у виду, чини се да би за најтежа кривична дела против државе, а она су у *Кривичним законика Републике Србије*

садржана у члановима 305-321 (односно у глави „Кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије“), чије извршење несумњиво представља акт велеиздаје, *de lege ferenda*, требало прописати нешто строже кривичне санкције. Основни мотив за овакав став лежи у чињеници, тачније искуству, да смо често током српске историје били сведоци ситуација у којима би лице на одређеном одговорном положају, зарад мало личне користи, пристало да начини штету сопственој држави.

Кривично дело које се уобичајено у страном законодавству и кривичноправној теорији назива велеиздајом (Стојановић, Делић, 2018:238), у *Кривичном законнику Републике Србије* инкриминисано је у члану 308 и названо „Напад на уставно уређење“. Радња извршења овог кривичног дела (односно, његовог основног облика) алтернативно је постављена – кривично дело чини онај ко (насилно) покуша да промени уставно уређење Републике Србије, као и онај ко покуша да свргне највише државне органе. По природи ствари, овде покушај кривичног дела није могућ, будући да је сам покушај заправо инкриминисан као радња извршења кривичног дела. Овде се поставља питање – шта уколико неко и успе да свргне највише државне органе, односно да насилно проузрокује промену уставног уређења? Ту су могуће две ситуације. У првој, могуће је да „револуција“ или преврат успеју, те стога да се лица кривичног дела никада не приведу правди. Међутим, могуће је и да након краткотрајног успеха дође до рестаурације, односно до повратка старог правног поретка.⁴ Тада ће се и судити лицима која су извршила ово кривично дело. Прописана казна затвора за основни облик је од три до петнаест година.

За постојање кривичног дела из члана 308 КЗ није неопходно да је покушај био управљен на насилну промену целокупног уставног уређења, нити на свргавање свих највиших државних органа. Могуће је да је та жеља била и делимична. Под највишим државним органима сматрају се председник Републике, Народна скупштина, Влада, Уставни суд и Врховни касациони суд. Ипак, оно што је најбитније код разумевања функције овог кривичног дела јесте да је оно опште кривично дело. То значи да уколико су *in concreto* остварена обележја неког другог кривичног дела из

⁴Више о томе: Митровић, 2013:36-38.

главе 16 КЗ (кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије), радиће се о привидном идеалном стицају и узеће се да постоји само то друго кривично дело. Управо ова чињеница говори у прилог претходно изложеном схватању да би се за сва кривична дела из главе 16 КЗ могло рећи да представљају велеиздају.

Припремне радње овог кривичног дела у позитивном праву Републике Србије су кажњиве. Најзад, дело напада на уставно уређење има и два квалификована облика (члан 321, ст.1 и 2). Они постоје уколико је ово кривично дело као последицу имало смрт једног или више лица, или је изазвало опасност за животе људи, или је било праћено тешким насиљем или великим разарањима, или је довело до угрожавања безбедности, економске или војне снаге земље (први квалификовани облик, прописана казна затвора је минимум десет година). Ако је приликом извршења овог кривичног дела учинилац умишљајно лишио живота неко лице, поред казне затвора од најмање десет година, може му се изрећи и казна затвора од тридесет до четрдесет година (што представља најтежу кривичну санкцију коју познаје позитивно право Републике Србије). Међутим, као трећи квалификовани облик овде није предвиђено извршење овог кривичног дела (као што је то случај са осталим кривичним делима из исте главе *Кривичног законика*) за време непосредне ратне опасности, ратног стања, оружаног сукоба или ванредног стања. Стога неки аутори исправно примећују (Стојановић, Делић, 2018:240) да нема оправданог разлога да ова квалификаторна околност не важи и за ово кривично дело.

Закључак

Иако је *crimen laesae maiestatis* као такав готово потпуно ишчезао из упоредног права током 19. века, његов пресудни утицај на обликовање концепта велеиздаје јасно је видљив и данас. Ипак, приметно је да постоји тренд релативизације обавезе лојалности грађана према сопственој држави. Већ од доба хуманизма и ренесансе, а свакако од доба просветитељства и Француске буржоаске револ., видљиво је да припадност човека држави подразумева све мање обавеза које он према њој треба да извршава, док се обим његових права константно увећава. (ово је генерални, свеобухватни закључак, не улази се у то што настају неке сасвим но-

ве обавезе које се тичу лојалности држави). Примера ради, данас је уобичајено да у Европи не постоји обавеза служења војног рока. Нуклеус обавезе грађана према држави остаје непромењен од њеног настанка до данас—грађанин мора, сходно првобитном друштвеном уговору, поштовати минимум обавеза које проистичу из његовог јавноправног односа са матичном државом. Грађанин не сме угрожавати њено постојање, стабилност, економску или војну моћ. Оваква решења срећемо и у упоредном праву. И она су итекако оправдана, пре свега имајући у виду да је држава на садашњем степену антрополошког, па и друштвеног развоја човека као врсте, и даље непоходан начин организовања друштвеног живота. Докле год буде постојала, а чини се да ће се комунистичка утопија о одумирању државе тешко кад остварити, држава мора бити правно добро заштићена. Једино остаје питање мере у којој ће се заштита државе усклађивати са освојеним степеном заштите људских права. Нит која мора разликовати некадашњи *crimen laesae maiestatis*, почев од римског права па надаље кроз историјат те установе до данашњег времена, мора бити права мера санкције, али и обезбеђивања од злоупотребе савремених правних потомака овог правног института, како год та кривична дела поједини правни системи квалификовали и називали. Од римског права до данас, не доводи се у питање оправданост постојања једног таквог крив. Тела и легитимност заштите државе, него се само може говорити о мањој или већој заштити од његове злоупотребе. Што се мање буде индивидуализирала, а што се више њоме буде штитила институција државе, утолико ће постепено ова, иначе нужна и оправдана правна установа, остваривати свој прави циљ. Онај изворни циљ, из времена кад се код Римљана *maiestas* доживљавала као достојанство римског народа, а не онај у какав се претворила у свом каснијем развоју и кад се изопачила у недодирљивост појединца.

Литература

1. Аврамовић, С., Станимировић, В., (2017¹³). *Упоредна правна традиција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.
2. Бујуклић, Ж., (2007³). *Forum Romanum – Rimska država, pravo, religija i mitovi*, Правни факултет Универзитета у Београду.
3. Бујуклић, Ж., (2013¹³). *Римско приватно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.

4. Chilton, C. W., (1955). The Roman Law of Treason under the early Principate, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 45, Parts 1 and 2 (1955), pp. 73-81, Society for the Promotion of Roman Studies.
5. Floyd, S. L., (1929). Crimen Laesae Maiestatis in the Lex Romana Wisigothorum, *Speculum, Journal for Medieval studies*, 4, 1/1929.
6. Јарамаз, Р., (2006). Augustove reforme kaznenog prava i pravosuđa, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, вол. 13(1): 297-332.
7. *Кривични законик Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.
8. Милошевић, М., (2016¹¹). *Римско право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.
9. Митровић, Д., (2013). *Увод у право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.
10. Стојановић, З., (2017²⁴). *Кривично право – општи део*, Правна књига, Београд.
11. Стојановић, З., Делић, Н., (2018⁵). *Кривично право – посебни део*, Правна књига, Београд.
12. Триплат, Ј., (2016). *Razvoj obavijestajnih sustava i službi u Rimu – diplomski rad*, Свеучилиште у Загребу. Загреб.

Crimen laesae maiestatis - an embryo of modern concept of high treason

Abstract: *Treason has always been considered the worst action one could take. In moral view, there is no worse act than treason. Even murder, in its pure form (without the elements of treason), is a lighter crime in moral terms. In this paper, the author tries to research the problem of high treason from the point of view of a legal historian, beginning with its emergence as the legal term, following its development through Roman law and the law of the Middle Ages in Western European countries, to its current form (both in the law in several European countries and the law of the Republic of Serbia). High treason, although modified, still finds its roots in the ancient Roman institution of crimen laesae maiestatis. This delict was created at the same time as the state itself – ever since the state was invented, there has been the crime of high treason, and an effort to contain it.*

Key words: *high treason, maiestas, delict, state.*

Криминализација државе као последица процеса глобализације

Апстракт: Почетком деведесетих година прошлог века међународне односе карактерише појава нових безбедносних претњи. Због своје непредвидивости и немогућности сразмерног одговора државе као провајдера безбедности организовани криминал постаје асиметрична безбедносна претња која угрожава интересе и вредности националних држава. Глобализација као континуирани процес у значајној мери доприноси стварању симбиотске везе између носилаца држав. власти и криминалних група отежавајући тиме ефикасну расподелу друштвених добара. У овим условима знатно је отежано ефикасно супротстављање различитим облицима организованог криминала због немогућности државних институција да пруже стратешки одговор на свим нивоима.

Кључне речи: безбедносне претње, организовани криминал, глобализација, државне институције.

Увод

Недавне промене у глобалној економији и међународно политичко сврставање у великој мери су допринели повећању броја лица који се баве криминалним пословима (Viano et al., 2003:3). Завршетак Хладног рата омогућио је већу слободу кретања људи и робе, посебно у многим земљама бившег Совјетског Савеза и Источне Европе. У исто време економски успех капитализма и његовог пратећег система материјализма довео је до тзв. долари-

* e-mail milosttomic@yahoo.com

зације света и стања у коме онај ко поседује новац истовремено поседује моћ, успех и утицај (Chalk, 2000). Ефекти економске либерализације такође су утицали на појаву и развој многих облика организованог криминала који у савременим условима модерне технологије попримају особине безбедносне претње универзалног карактера.

Организовани криминал због свог вишедимензионалног, разноврсног и комплексног карактера различито делује на стабилно функционисање државних механизма широм света (Yasar, 2001). Осим тога, разлике које се огледају првенствено у друштвено-политичким системима развијених и неразвијених земаља захтевају свеобухватан приступ проучавању утицаја организованог криминала на националну безбедност. Бердал и Серано (Berdal, Serrano, 2002) сматрају да природа и релативна снага државе, као и одлуке или пропусти владајућих политичких структура могу представљати повољан амбијент за појаву и развој различитих облика организованог криминала.

Крај Хладног рата и глобална промена безбедносне парадигме

Слом биполарне структуре моћи створио је услове за формирање униполарног светског поретка, истовремено генеришући нове безбедносне изазове, ризике и претње (Rosenau, 1997). Еволуција безбедносног концепта није у потпуности допринела разматрању до сада занемарених безбедносних претњи међу којима организовани криминал заузима значајно место. Наиме у академској дебати примећен је изражен дефицит у погледу свеобухватног проучавања феноменологије организованог криминала. С друге стране, у политичкој дебати о питањима безбедности ова безбедносна појава постаје незаобилазан проблем због чињенице да само присуство организованог криминала има несагледиве последица по националну, регионалну и међународну безбедност (Cornell, Swanström, 2006).

Крај Хладног рата може се посматрати као догађај који је поспешио давање приоритетног значаја проучавању организованог криминала на више различитих начина. Пораст „неуспелих држава“ упечатљив је знак несигурности настале након хладноратовског сучељавања са последицама појаве низа међународних политичких питања. Од деведесетих година прошлог века овај тер-

мин се користи за означавање оних држава где легитимно изабрана власт не остварује потпуну политичку контролу унутар својих граница, изван онога што би се могло схватити као период транзиције или привремених грађанских сукоба. У суштини, такве територије се могу посматрати као сталан извор државне несигурности или општег безакоња.¹ Као разлог повећаног броја „неуспелих држава“ након завршетка Хладног рата наводи се губитак заштите (патроната) суперсила у Новом светском поретку због смањења војно-безбедносне привлачности њихових територија (Hough et al., 2015).

У недостатку потпуног суверенитета који карактерише стање у „неуспелим државама“, појављује се мафиократски (енг. *mafocracies*) систем власти као последица ослабљених државних структура у периоду након постсовјетских политичких промена (Godson, Williams, 2000:113). Режији „неуспелих држава“ преокупирани су првенствено очувањем владајућих позиција у недемократским системима употребљавајући често насилна средства. Финансијска подршка организованих криминалних група режимским лидерима доприноси повећању државне нестабилности (Swanstrom, 2007). Већину политичко-социјалних потреба становништва задовољавају локалне вође преко својих криминалних група користећи углавном методе корупције, подмићивања и уцене.

Тенденција развијања криминалних организација у великој мери зависи од услова који прате транзициони процес усмерен ка демократији и принципима отвореног и слободног тржишта. У Јужној Африци, на пример, политичку транзицију обележава пораст великог броја криминалних група, као и повећање трговине и злоупотребе дроге (Shaw, 1997; Williams, 1997). Разлог због којег су транзиционе земље угрожене организованим криминалом најбоље описују следеће карактеристике: рушење и поновно успостављање државних структура; нагле промене принципа економског управљања; редефинисање принципа и вредности на којима друштво почива (нпр. остваривање политичких права, односно учествовање у политичком животу државе); преусмеравање спољне полити-

¹ У овом случају „неуспешна држава“ постаје рањива на унутар генерисане претње при чему је примарни циљ ових држава консолидација унутрашње стабилности (и политичке контроле) са мањим фокусом на спољашње безбедносне претње (Swanstrom, 2007).

ке и прилагођавање друштва и економије светским трендовима. У зависности од конкретног случаја прелаз (транзиција) може бити доминантно економски или у другом случају политички (Williams, 1997:20).

Јан Ван Дајк (Van Dijk, 2007) тврди да организовани криминал преовладава у земљама где је владавина права на ниском нивоу. Аутор наглашава да кључни фактор за одређивање обима организованог криминала представља квалитет инситуција одговорних за владавину права, укључујући надлежне полицијске службе и независне судове у складу са стандардима професионалног интегритета (Van Dijk, 2007:46). Осим тога државе у којима административни апарат не поштује стандарде правне владавине, доприноси да веза која се успоставља између легитимних и нелегитимних активности различитих послова владе и криминала отежава ефикасно рзликовање а самим тим и сузбијање разноврсних облика организованог криминала² (Garcia, 2009; Cilliers, 2010).

Као пример слабо успешног транзиционог процеса често се наводе државе у којима је дошло до пропасти комунизма као водеће политичке идеологије стварајући тиме погодне услове за експанзију организованог криминала у ширим размерама. Криза легитимитета власти настала након распада Совјетског Савеза омогућила је да организоване криминалне групе (у даљем тексту ОКГ) остваре већи утицај на избор политичких структура власти у новоформираним државма. Шели (Shelley, 1994) наводи да продирање организованог криминала у постсовјетске структуре власти подрива перцепцију грађана у демократске вредности и тиме кризу легитимитета новоизабраних политичких актера.

Мијалковић (Mijalković, 2005:247-248) напомиње да организовани криминал значајно угрожава националну безбед. кроз успоравање процеса демократизације тзв. „транзицијских друштава“, подривањем демократских институција и владавине права, као и стварањем бројних социо-економских проблема. Слабе и корумпиране државне институције и неадекватна законска регулат. онемогућују владама успешно супротстављање овом проблему, што изнутра и споља угрожава националну безбедност (Ibid., 2005).

² Аутор наводи пример трговине оружјем где више међународних и националних актера међусобно координирају своје активности нарушавајући тиме интегритет граница суверених држава (Garcia, 2009).

Политичко-криминална веза као фактор ескалације организованог криминала

Веза која се успоставља између организованог криминала и политике представља примарни услов настанка моћних криминалних организација. Искуства многих земаља као што су Колумбија, Мексико, Италија, Русија и Албанија добар су показатељ да организовани криминал ван контроле може бити главни фактор подривања државних власти. У екстремним случајевима организоване криминалне групе својим незаконитим активностима (трговина дрогом, илегалне миграције и кријумчарење) могу нарушити суверенитет и независност држава на посебно брз и насилан начин (Berdal, Serrano, 2002). Дакле ОКГ можемо посматрати као безбедносну претњу вредностима и интересима националне безбедности а не као искључиву претњу људској безбедности (Edwards, 2002).

Организовани криминал (посебно трговина дрогом) омогућава стицање значајне моћиостварене углавном путем корупције, која својим дисперзионим дејством над разноврсним политичким сектором оставља значајне импликације на функционисање и легитимитет државе. Конфликтна подручја представљају изузетно повољан амбијент за појаву и развој различитих облика организованог криминала због слабости државне властиу спровођењу и одржавању закона и реда. У појединим случајевима конфликт је непотребан уколико се криминалним мрежама могу спречити интервенције државе кроз различите облике субверзије или инфилтрације у државне органе средствима корупције и/или насиља (Cornell, 2006). Као најчешће навођени примери држава у којима постоји политичко-криминална веза јесу Авганистан и Таџикистан због снажног присуства организованог криминала на свим нивоима³ (Swanstrom, 2007).

Организоване криминалне групе својим незаконитим активностима покушавају да остваре контролу над свим кључним државним институцијама. У нарочито угрожене државне секторе убрајају се: правосуђе, безбедност (енг. *security*), полиција, снаге

³ Револуцију у Киргистану 2005. године великим делом финансирале су криминалне групе предвођене киргијским парламентарцем Бајаманом Еркинбајевим уз помоћ авганистанског Северног Савеза (Swanstrom, 2007).

граничне контроле и финансијски сектор. У случају да је контрола ових сектора остварена, тада можемо говорити о *defacto криминализованој држави*, другим речима држава је директно умешана у организовани криминал⁴ (Perl, 2004).

Политичке елите и организоване криминалне групе у појединим случајевима имају обострани интерес за сарадњу и међусобну размену услуга са циљем да мрежу својих интеракција учине погодном за обављање различитих незаконитих активности. Ова врста везе покреће обе стране јер понекад лица која се баве криминалом регрутују и постављају појединце на високе положаје како би олакшали, унапредили или заштитили своје активности (Williams, 2001:76). Ова врста интеракције може ићи и у супротном смеру када политичке елите или привредници (бизнисмени) регрутују и ангажују криминална лица ради обављања нелегалних послова (Serio, 2008:8).

Армао (Armao, 2003) тврди да подручје блиске интеракције између криминалних лица и политичара заправо спада у сиву зону (енг. *grey zone*). Сличан термин користи Стреинц (Strange, 1996:11) када описује финансијски криминал и проблем нејасне разлике између широко распрострањене, етички сумњиве и криминалне послове. Интересовање за сарадњу је подједнако јер је криминалним лицима за успешно обављање њихових послова неопходна заштита, некажњивост и сигурност коју обезбеђују политичке елите (Kupatadze, 2012). Сарадња са државним службеницима може обезбедити заштиту од законских норми и других супарничких група. Наиме полиција, обавештајне службе и војска пружају помоћ у виду информација криминалцима за неутралисање противничких криминалних група, омогућавајући им тиме предност у различитим приватизационим процесима и јавним понудама (Godson, 2003). Политичким елитама сарадња омогућава финансијска средства неопходна за остваривање личних и политичких циљева (Kupatadze, 2012). Криминалци такође могу да обезбеде услуге корупције привредника (бизнисмена) и прања новца за политичке елите, нпр. услуге пружања информација о политичким неистомишљеницима или њихову елиминацију и услуге обезбеђивања сигурних

⁴ У најгорем случају овај сценарио можемо назвати „наркотизација државе“ због чињенице да државни органи врше послове организованог криминала, као нпр. Северна Кореја (Perl, 2004).

гласова у појединим регионима (Ibid., 2012). Страх изазван претњом породици политичара и њиховим положајима представља основни мотивациони фактор успешне сарадње (Godson, 2003).

Никос Пас (Passas, 2002:22-25) одређује осам врста симбиотских веза између криминалних лица и политичких елита и то: прва, ванизворна (енг. *outsourcing*) веза – означава поделу рада између законитих и незаконитих актера, при чему једна страна пружа специјализоване услуге другој страни; друга, сарадничка (енг. *collaboration*) веза – ова врста везе постоји када се легални и нелегални предузетнички послови обављају истовремено; трећа, постављање (енг. *co-optation*) – постављање, односно бирање илегалних група од стране легалних и обрнуто; четврта, узајамност (енг. *reciprocity*) – постојање обостране користи (размене) између легалних и нелегалних актера; пета, синергија (енг. *synergy*) – легални и нелегални актери остварују користи док се баве својим независним пословима; шеста, легалне интеракције (енг. *legal interactions*) – криминалци законитим трансакцијама остварују профит; седма, финансирајућа (енг. *funding relationships*) веза – ова веза постоји када легитимне организације свесно пружају финансијску подршку за рад криминалним групама; осма, легални актери обављају послове организованог криминала (енг. *legal actors committing organized crime*).

Криминализовану државу у већини случајева карактерише слаб нормативно-правни поредак, неадекватна контрола граница, низак животни стандард грађана (сиромаштво), неефикасно правосуђе, државне институције функционишу искључиво путем корупције и приватни интерес политичких лидера често има примат у односу на јавни (друштвени) интерес. Годсон (Godson, 2003) истиче да у појединим регионима проблем политичко-криминалне везе постаје хроничан, осим тога једине промене огледају се у формама и равнотежама моћи међу играчима јер понекад доминирају политичари а понекад криминалци. Без обзира ко је доминантан у датом тренутку, коалиције снага утичу на многе аспекте легитимне власти.

Армао (Armao, 2003) описује мафијашку (криминализовану) државу⁵ као земљу у којој ОКГ врше послове политичких лидера и остварују монопол над свим државним, економским, односно финансијским ресурсима. ОКГ се у овом случају сматрају као незаконита власт која ужива легитимно друштвено признање у степену који зависи од њихове способности за искоришћавање вакуума власти у слабијим државама (у табели 1. дат је приказ државе заробљене криминалним интересима). Јавна добра која држава у нормалним условима треба да обезбеди својим грађанима у криминализован. држави пружају организоване криминалне групе (Hall, Biersteker, 2002). У криминализованој држави лидери организованог крим. одређују друштвено-политичка правила директно партиципирајући креирању државне политике, при чему политичка и привредна елита у значајној мери зависе од њих (Kupatadze, 2012).

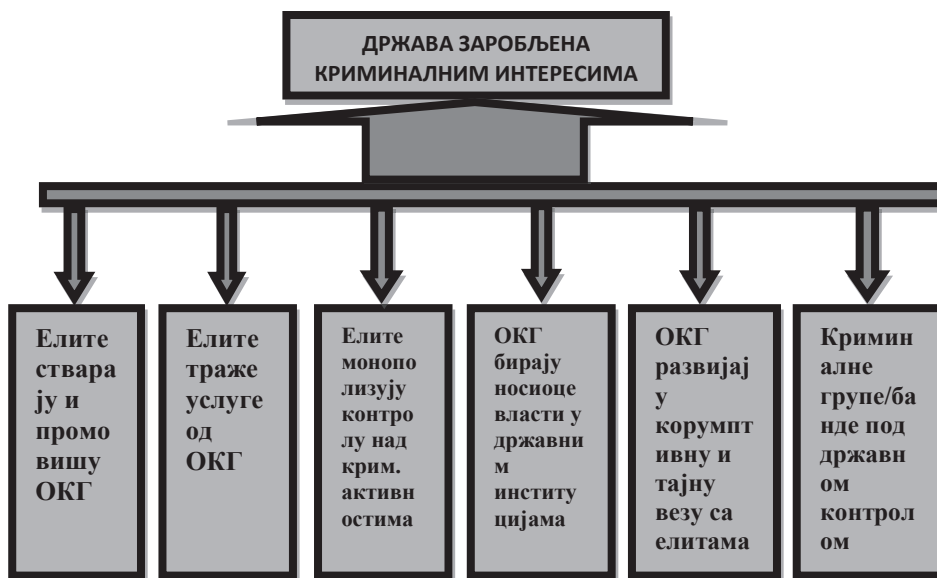
У научној литератури из области савремених студија безбедности као примери криминализованих држава углавном се наводе земље које су прошле кроз период политичке, економске и социјалне транзиције настале након распада Совјетског Савеза. Током деведесетих година прошлог века процес транзиције у Републици Србији омогућио је стварање услова погодних за развој различитих облика организованог криминала који се негативно одразио на све аспекте друштвено-политичког живота. Мијалковић и Стевковић (Mijalković, Stevković, 2015:41-43) напомињу да је у том периоду дошло до стварања везе (углавном путем корупције) између криминалитета белог оковратника и политике. Наиме, аутори тврде да су главни носиоци стварања ове симбиотске везе организоване криминалне групе са једне стране и представника власти (законодавне, извршне и судске), компанија, јавних служби и владиних и невладиних организација на националном и међународном нивоу са друге стране (Ibid., 2015:41-43).

Наим (Naím, 2012:4) наводи пример Бугарске као државе у којој организовани криминал помоћу корупције остварује значајан утицај на све водеће државне институције, укључујући владу, парламент и правосудје. У покушају да задрже свој утицај ОКГ донирају огромна финансијска средства политичким партијама без об-

⁵ Мафијашким државама сматрају се Бугарска, Гвинеја Бисао, Црна Гора, Мијанмар (Бурма), Украјина и Венецуела због чињенице да су национални интерес и интерес организованог криминала нераскидиво повезани (Naím, 2012:2).

зира која је од њих на власти. ОКГ контролишу бројне политичке званичнике на локалном нивоу, као и поједине чланове парламента испод нивоа националне власти и руководства водећих политичких партија. Ова врста директног политичког учешћа (за разлику од подмићивања) релативно је нов олакшавајући фактор за развој бугарског организованог криминала (Ibid., 2012).

Табела 1 – *Криминализација државе као последица политичко-криминалних веза*

Извор: модификована верзија Kupatadze, 2012:37

Дакле, иницијални период сарадње почиње у тренутку када политичке елите учествују у стварању и логистич. подршци криминал. групама у циљу вршења криминалних активности. Равнотежа снага између политич. елита и организован. криминалних група зависи од тренутних социјално-економских услова који постоје унутар националних граница. Крајња последица ове врсте сарадње јесте стицање и максимизација профита који у каснијем периоду омогућава добијање различитих имунитета и привилегија.

Ведел (Wedel, 2001:4-5) описује делимично препуштену државу (енг. *partially appropriated state*) као облик власти у коме су неформалне групе приватизовале све државне функције. Поједини кланови који контролишу имовину и друга средства понекад су тако блиско повезани са министарствима или институционалним деловима владе да својствене агенде државе и кланова у појединим случајевима изгледају као идентичне (Ibid., 2001). Овај модел контроле врло је ефикасан у државама које карактерише повећан број сиромашних грађана, висока стопа криминала и незаинтересованост изабране власти за решавање проблема већег дела становништва (Srikanth, 2014).

Последице продирања организованог криминала у државни сектор имају разарајуће дејство због чињенице да присуство организованог криминала онемогућава држави ефикасно супротстављање криминал. групама на својој територији при чему долази до нарушавања свих принципа слободне демократије (Shelley, 1995).

Закључак

Завршетак хладноратовског сучељавања иницирао је процес промене безбедносне парадигме на глобалном нивоу. У овим условима војне безбедносне претње пролазе кроз процес ексклузивитета приликом дефинисања националне безбедности. Стога је истраживачки фокус многих научних дисциплина усмерен на оне безбедносне претње за чије супростављање нису неопходна војна средства. Организовани криминал пре свега угрожава националну безбедност, односно вредности које држава као провајдер безбедности својим институционалним механизмима настоји да заштити. У научној литератури се као примери држава угрожених организованим криминалом наводе посткомунистичке земље. Наиме у тим државама се висок степен присуства организованог криминала одражава на ефикасно функционисање свих државних власти због блиске (симбиотске) везе која се успоставља и одржава између криминалних група и политичких званичника.

Криминализована држава представља термин који означава стање у коме организоване криминалне групе (као недржавни актери) контролишу све државне институције, успостављају правила по којима друштво функционише и постављају носиоце политичких функција на високе положаје. Осим успостављања политичке

власти, ОКГ теже монополизацији свих финансијских и економских државних потенцијала са циљем увећавања профита, као основног мотивационог фактора свих криминалних активности.

Процес глобализације је у великој мери утицао на ефекат преливања негативних ефеката деловања ОКГ изван националних граница. Традиционалне форме организовања и пословања криминалних група доживљавају наглу промену са циљем ефикаснијег и знатно ширег међународног деловања. Транснационалне димензије организованог криминала се у резултатима емпиријских истраживања представљају као забрињавајућа модификација свих облика организованог криминала који показују изузетну способност прилагођавања већини савремених услова развоја демократских држава.

Литература

1. Armao, F., (2003). Why is organized crime so successful?. *Organised Crime and the Challenge to Democracy*. New York: Routledge.
2. Berdal, M. R., Serrano, M., (Eds.). (2002). *Transnational organized crime and international security: business as usual?*. Bolder Colorado: Lynne Rienner Publishers.
3. Chalk, P., (2000). *Non-military security and global order: The impact of extremism, violence and chaos on national and international security*. Basingstoke: Macmillan.
4. Cilliers, J., (2010). 'Hopes and Challenges for the Peace and Security Architecture of the African Union' in Besada, H. (ed.) *Crafting and African Security Architecture: Addressing Regional Peace and Conflict in the 21st Century*. Surrey and Burlington: Ashgate.
5. Cornell, S. E., (2006). The narcotics threat in greater Central Asia: from crime-terror nexus to state infiltration? In *China and Eurasia Forum Quarterly*, 4(1): 37-67.
6. Cornell, S. E., Swanström, N. L., (2006). The Eurasian drug trade: A challenge to regional security. *Problems of Post Communism*, 53(4), 10-28.
7. Edwards, A., Gill, P., (Eds.). (2004). *Transnational organised crime: perspectives on global security*. London: Routledge.
8. Garcia, D., (2009). Determining ease of access to arms methodology and coding. *Crime, law and social change*, 51(5): 451-461.

9. Godson, R., (2003.). *Menace to Society: Political-criminal Collaboration Around the World*. Piscataway, NJ: Transaction Publishers.
10. Godson, R., Williams, P., (2000). 'Strengthening Cooperation against Transsovereign Crime', in M. Cusimano (ed.) *Beyond Sovereignty: Issues for a Global Agenda*. Boston: St. Martins.
11. Hough, P., Malik, S., Moran, A., Pilbeam, B., (2015). *International Security Studies: Theory and Practice*. London: Routledge.
12. Kupatadze, A., (2012). Organized crime, political transitions and state formation. In *Organized Crime, Political Transitions and State Formation in Post-Soviet Eurasia*. UK: Palgrave Macmillan.
13. Naim, M., (2012). Mafia states: organized crime takes office. *Foreign Affairs* <https://www.foreignaffairs.com/articles/2012-04-20/mafia-states> доступан 27. 12. 2017.
14. Passas, N., (2002). Cross-border crime and the interface between legal and illegal actors. *Security Journal*, 16(1): 19-37.
15. Perl, R. F., (2004). State crime: The north Korean drug trade. *Global Crime*, 6(1): 117-128.
16. Rosenau, J., (1997). *The Dynamism of a Turbulent World*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Serio, J., (2008). *Investigating the Russian mafia: An introduction for students, law enforcement, and international business*. Durham, NC: Carolina Academic Press.
18. Shaw, M., (1997) *South Africa: Crime in Transition*. ISS Occasional Paper No 17 <https://oldsite.issafrica.org/uploads/Paper17.pdf> доступан 5. 1. 2018.
19. Shelley, L., (1994). PostSoviet organized crime and the rule of law <https://repository.jmls.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.rs/&httpsredir=1&article=1768&context=lawreview> доступан 5. 9. 2017.
20. Shelley, L. I., (1995). Transnational organized crime: an imminent threat to the nation-state? *Journal of international affairs*, 48(2),463-489.
21. Strange, S., (1996). *The Retreat of the State*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
22. Swanstrom, N., (2007). The narcotics trade: a threat to security? National and transnational implications. *Global Crime*, 8(1): 1-25.
23. Van Dijk, J., (2007). Mafia markers: assessing organized crime and its impact upon societies. *Trends in organized crime*, 10(4): 39-56.

24. Viano, E., Magallanes, J., Bridel, L., (2003). *Transnational organized crime: myth, power, and profit*. Durham, NC: Carolina Academic Press.
25. Wedel, J. R.,(2001). Corruption and organized crime in post-communist states: New ways of manifesting old patterns. *Trends in Organized Crime*, 7(1): 3-61.
26. Williams, P., (1997). Transnational organised crime and national and international security: A global assessment. *Society Under Siege*, 1(1): 11-41.
27. Williams, P., (2001). Transnational Criminal Networks. In *Networks and Netwars, the Future of Terror, Crime and Militancy*, edited by J. Arquilla and D. Ronfeldt. Washington, DC: RAND.
28. Yasar, M. M., (2001). *Transnational Organized Crime and Destabilization in Democracies, Russian Organized Crime as Case Study* (Thesis). University of North Texas <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc2827/> доступан 5. 1. 2018.
29. Mijalkovic, S., Stevkovic, Lj., (2015). *White Collar Crime in Transitional Serbia: Crime of Individual or Organized Crime*. U: Definitions of War Violence and Reconciliation in Narratives of Survivors from the War in BiH (str. 39-53). Sarajevo: Ambasadori mira u BiH.
30. Мијалковић, С., (2005). *Трговина људима (Human trafficking)*, БеоСинг, Београд.

The criminalization of the state as a result of the process of globalization

Abstract *In the early nineties of the last century, international relations were characterized by the emergence of new security threats. Because of their unpredictability and lack of proportional response of the state as a provider of security, organized crime has since become an asymmetric security threat that endangers the interests and values of nation states. Globalization as a continuous process significantly contributes to the creation of a symbiotic link between the holders of state authorities and criminal groups, thus making it difficult for the efficient distribution of social goods. Under these conditions, effectively opposing different forms of organized crime is significantly hampered by the impossibility of state-level strategic response by institutions at all levels.*

Key words: *security threats, organized crime, globalization, government institutions.*

Проф. др Звонимир ИВАНОВИЋ,
Криминалистичко-полицијска академија

In memoriam

Владимир Урошевић
(1979-2018)

Владимир Урошевић рођен је у Београду 21.8.1979. године од оца Младенка и мајке Слободанке. Ожењен, отац двоје деце са пребивалиштем у Београду.

Завршио је IV Београдску гимназију, природно-математички смер, са одличним успехом 1998. године. По завршетку средње школе, уписао је Полицијску академију у Београду, на којој је и дипломирао 2002. године, стекавши звање дипломираног официра полиције у чину потпоручника.

Последипломске студије на Факултету безбедности Универзитета у Београду уписао је 2002. године и успешно их завршио 2006. године, одбранивши магистарску тезу под називом *„Интегрисани мониторинг земљишта на подручју ужег градског језгра Београда“*.

На истом факултету је 15. 7. 2008. године успешно одбранио докторску дисертацију под називом *„Информационе технологије у спречавању илегалне трговине ретким и угроженим животињским и биљним врстама“*.

Своје перманентно стручно образовање, оспособљавање и усавршавање из области криминалистике и злоупотребе информационих технологија наставља у иностранству, где је био успешан студент мастер студија на Универзитетском даблинском колеџу (UCD), катедре за ВТК, које је требало да заврши ове 2018. године. Говорио је три језика: енглески – виши ниво, немачки – средњи ниво, шпански – почетни ниво.

Професионалну каријеру започиње након дипломирања, децембра 2002. године, када је распоређен на радно место помоћника командира полицијске станице „Врачар“ у Полицијској управи за град Београд. На радно место полицијског инспектора Одсека за банке у Одељењу за сузбијање привредног криминалитета, Управе криминалистичке полиције, Полицијске управе за град Београд, распоређен је 2003. године, где је радио до 2005. године. Од 2005. године до маја месеца 2008. године био је распоређен у Одсек за сузбијање привредног криминала у области финансија, осталих новчаних токова и фалсификовања новца, Одељења за сузбијање привредног криминалитета, Службе за сузбијање криминала Управе криминалистичке полиције МУП-а Републике Србије, у звању вишег полицијског инспектора. Од маја месеца 2008. године распоређен је на радно место инспектора за сузбијање електронског криминала у Одељењу за борбу против високотехнолошког криминала Службе за борбу против организованог криминала. Од 15. 7. 2010. године ради на радном месту шефа Одсека за сузбијање електронског криминала у наведеном одељењу.

Током свог рада у МУП-у Републике Србије прошао је више стручних обука везаних за високотехнолошки и привредни криминал. Наиме, од 2003. значајно време свог личног и професионалног живота, свесрдно и самопрегорно, проводи на обукама, од којих би требало издвојити: Обука везана за основне појмове и

појавне облике компјутерског криминала и Конвенцију о високотехнолошком криминалу, коју је спровео NHTCU (National High Tech Crime Unit) Велике Британије; Обука за спречавање прања новца, у организацији Светске банке у Италији, граду Риму; Обука коју је одржао USSS (United States Secret Service) под називом „Основне истраге компјутерских и електронских кривичних дела и прикупљање електронских доказа“ у Букурешту, Румунија; обуку у вези са злоупотребом и фалсификовањем платних картица коју је одржала VISA; обуку коју је одржало Одељење за кривичне истраге Трезора САД и Министарства правде САД у оквиру програма ICITAP (International Criminal Investigative Assistance Program) за коришћење форензичког софтверског алата Prook. Уз ове, похађао је и обуке које су организовали МУП Републике Србије, МУП Републике Француске и Полицијска академија Грчке на тему високотехнолошког криминала, као и више обука везаних за спречавање софтверске пиратерије и других видова повреде ауторских и других сродних права које је организовао АМСНАМ (Привредна комора САД).

У оквиру студијских посета које су реализоване у току професионалне каријере имао је прилику да се упозна са радом полицијских јединица које се баве спречавањем високотехнолошког криминала у Немачкој (Висбаден) и Француској (Париз), а остварио је стручну сарадњу са колегама из FBI, Бундескриминала Аустрије и Немачке, Француске жандармерије и др. Свуда је био праћен и прихваћен као њима једнак и веома стручан.

Др Владимир Урошевић биран је у научно звање научног сарадника за област безбедности и права 2010. на Институту за упоредно право у Београду. У наставно звање доцента изабран је 2016. на Факултету за пословне студије и право Универзитета „Унион – Никола Тесла“. Такође, радио је од 2016. и на ИТС – Високој школи струковних студија за информационе технологије.

Др Владимир Урошевић је као аутор и коаутор објавио више од 70 научних и стручних радова, претежно у врхунским међународним и националним часописима и зборницима радова. Учествовао је у реализацији више пројеката испред МУП-а Републике Србије из области борбе против високотехнолошког криминала. Био је члан Уређивачког одбора часописа МУП-а Републике Србије „Безбедност“ и члан програмског одбора више домаћих науч-

но-стручних скупова, као и рецензент научних и стручних радова из домаћих часописа и са међународних скупова.

Др Владимир Урошевић је учествовао на бројним стручним и научним скуповима, почев од Северне Америке, Аустралије и Европе па све до Далеког Истока и Јапана, проносећи научна достигнућа о начинима и методима борбе против организованог и високотехнолошког криминала у полицијској организацији Републике Србије. Био је редован учесник научно-стручног скупа под називом „ЗИТЕХ – Злоупотреба информационих технологија и заштита“.

У свом опусу сарадње др Владимир Урошевић је могао да се похвали контактима и сарадњом са најзначајнијим светским именима у области ВТК као, на пример: професором Марком Геркеом, професором Најцелом Џонсом, Марком Гудманом и многим другима. Конструктивну сарадњу остварио је у Румунији – СЕКИ центар, Букурешт, на Међународној конференцији у Бечу, Аустрија, у организацији ОЕБС-а, на годишњем састанку *Конвенције о компјутерском криминалу* у Стразбуру, семинару на тему *Финансирање тероризма и организовани криминал* у организацији Министарства правде САД, као и већем броју семинара организованих у оквиру пројекта ПАКО везаних за високотехнолошки криминал. Такође, одржао је запажене презентације у Драчу, Албанија, на скупу посвећеном борби против злоупотреба платних картица, у организацији WEBTEG (где је презентовао досадашња искуства у Републици Србији, правну регулативу и карактеристичне случајеве), и на састанку Форума за превенцију злоупотреба платних картица са међународним карактером, где је одржао презентацију у вези са злоупотребом платних картица на интернету, са освртом на наша искуства.

Стручни и научни допринос који је др Владимир Урошевић оставио у домену борбе против високотехнолошког криминала и у области криминалистичких, полицијско-безбедносних и информационих наука превазилази учинак просечне особе у једном животном веку. Не би требало заборавити да нас је овај стручњак напустио 6. 6. 2018, у својој 38. години, у животној доби када је тек могао пружити највише. Зато и струка и наука има за чим да жали у губитку таквог човека и светски признатог стручњака.

Био је велики подстрек свим својим колегама и пријатељима.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност“ објављује научне и стручне радове из подручја наука о безбедности, на српском и енглеском језику, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње.

Текст рукописа би требало да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 14 pt за наслов – bold, 12 pt за основни текст, 65 словних знакова у једном реду, од 26 до 30 редова на једној страници, стандардне маргине). Научни и стручни радови могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова укључујући размаке). Прикази нових књига из области наука о безбедности могу бити обима до три стране.

Рукописи се достављају Уредништву у електронском облику, у формату Word-а. Имена аутора, назив и седиште институција у којима раде, наводе се пре наслова рада, а контакт подаци, адреса или е-адреса даје се у напомени при дну прве странице чланка.

Рад треба да садржи: апстракт, кључне речи, текст чланка, закључак, литературу и резиме на енглеском језику. Код оригиналних научних радова апстракт садржи циљ истраживања, методе, резултате и закључак (од 100 до 250 речи које читаоцу омогућавају да брзо и тачно оцени релевантност чланка кроз кратак информативни приказ). Апстракт на српском језику би требало да стоји између заглавља (име аутора и наслов рада) и кључних речи. После апстракта налазе се кључне речи (до пет) на српском и енглеском језику.

Након апстракта следи текст чланка чију структуру за оригиналне научне радове чини: увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак.

Код прегледних и стручних радова структуру текста чини увод, поднаслови, закључак и литература. Називи подналова у раду пишу се фонтном величине 12 pt, bold, центрирано на средини и без коришћења редних бројева.

Резиме на енглеском језику иде на крају текста, после одељка Литература, са називом рада (величина фонта 14 pt – bold, текст 12 pt – italic). Резиме на енглеском језику даје се у проширеном облику (300-400 речи) са детаљнијим презентовањем резултата истраживања.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекта или програм наводи се у посебној назнаци при дну прве стране чланка.

У случају да рад садржи илустрације, табеле, графиконе, фотографије и сл., неопходно је Уредништву доставити квалитетно припремљене

прилоге у електронском облику одвојено од рада (препоручује се да се прилози прво експортују у посебан фолдер, а потом импортују у текст и шаљу уз рад одвојено како би сачували графички квалитет). Табеларни и графички прикази требало би да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад, а називи графичких приказа испод. Прикази се могу дати и у виду посебног прилога на крају чланка, с тим што је потребно у тексту нагласити позивање на њихов садржај (Прилог 1, Прилог 2, ...). Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику (величина фонта 11 pt, italic), у формату JPEG или EPS, и да њихова резолуција износи минимум 300 dpi. За графичке прилоге урађене у Excel-у и другим апликативним софтверима треба користити различите растерске тонове црне боје.

Фусноте (напомене) користити само за суштинска запажања, нужне пропратне коментаре, упућивање на корисну литературу (*Више о томе ...*) и назнаке о коришћеним помоћним изворима (на пример, о научној грађи, законској регулативи, приручницима, документима, извештајима итд.), али не могу бити замена за цитирану литературу.

Цитате (навођење) у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата или при позивању на нечије дело (Мијалковић, 2006). Обавеза је аутора да се приликом позивања на изворе у оквиру чланка, тј. цитирања других аутора, њихова имена пишу у оригиналу, са годином објављеног рада и бројем странице у загради, која је одвојена једним табулатором након знака интерпункције – две тачке (Мијалковић, 2009: 147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. (Урошевић et al., 2009: 92). Зарезом се одваја аутор од године издања, а тачка-зарезом (;) различити аутори различитих дела (Симоновић, 2012; Ђорђевић, 2013), при чему се низ референци даје абecedним редом у оквиру једног пара заграда. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године, као на пример: (Милојковић, 2013а), (Милојковић, 2013б) итд. Страна имена у тексту би требало транскрибовати на српски језик, с тим што се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Ако је аутор институција или се ради о колективном носиоцу ауторских права, наводи се минимум података неопходан за идентификацију (Републички завод за статистику, 2009).

Приликом цитирања извора са Интернета наводи се Интернет адреса (<http://www...>) и, због сталне измене www окружења, датум када је текст скинут са мреже. За референце у електронском облику потребно је нагласити да се ради о електронском извору – Електронска верзија и/или Интернет адреса.

Од суштинске је важности да се цитати у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Сваки цитат из текста мора да се нађе на листи библиографских јединица и обрнуто. Такође, само цитати из текста је потребно да буду на листи библиографских јединица.

У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не преводе на језик рада), са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то на следећи начин:

Врста рада	Референце
Часопис	Симоновић, Б. (2009). Стандардизација и акредитација као један од начина професионализације полиције и криминалистичке службе. <i>Безбедност</i> , 51(1-2): 236-253.
Монографија	Мијалковић, С. (2009). <i>Национална безбедност</i> . Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
Зборник радова	Бановић, Б., Маринковић, Д., (2005). <i>Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права</i> , У Зборник радова „Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство“, XLII Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор-Београд, стр. 509-543.
Законски прописи	<i>Закон о полицији</i> , Службени гласник Републике Србије, бр. 101/2005, 63/2009 - Одлука УС 92/2011 и 64/2015.
Е-извор	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , <i>Journal of Law & Policy</i> , 10: 267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf . доступан 10. 1. 2010.

Наслови цитираних домаћих часописа, монографија, уџбеника и зборника радова дају се у оригиналном, пуном облику, али никако у преведеном облику.

Рукописи подлежу анонимној рецензији два рецензента. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли ће, када и у ком обиму рад бити објављен. Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Могуће примедбе и сугестије рецензента и/или уредника достављају се ауторима ради исправке.

Аутори би уз рад требало Уредништву да доставе: пуно име и презиме, адресу, е-mail, број телефона, фотокопију личне карте и чековне картице. Рукописе слати на адресу: Уредништво часописа „Безбедност“, Булевар Зорана Ђинђића 104, 11070 Београд, телефон: 011/3148-734, телефакс: 011/3148-749, е-mail: upobr@mup.gov.rs

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним, научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедносној проблематици. Такође, напомињемо да је могућ заједнички – коауторски наступ страних и домаћих аутора, односно, да се у часопису „Безбедност“ коауторски могу објављивати само оригинални научни радови.

**Главни и одговорни уредник часописа
„Безбедност“
главни полицијски саветник
доц. др Божидар Оташевић**